

Lluc

REVISTA DE CULTURA I D'IDEES

ABRIL - JUNY 2010
5,50€

872

GUIDO FONTEYN

La gran marxa del moviment
flamenc a Bèlgica

Marc Colell i Teixidó

PAU ALABAJOS

«Escriure una cançó és llançar
una pedra al poder establert»

CARME BLANES

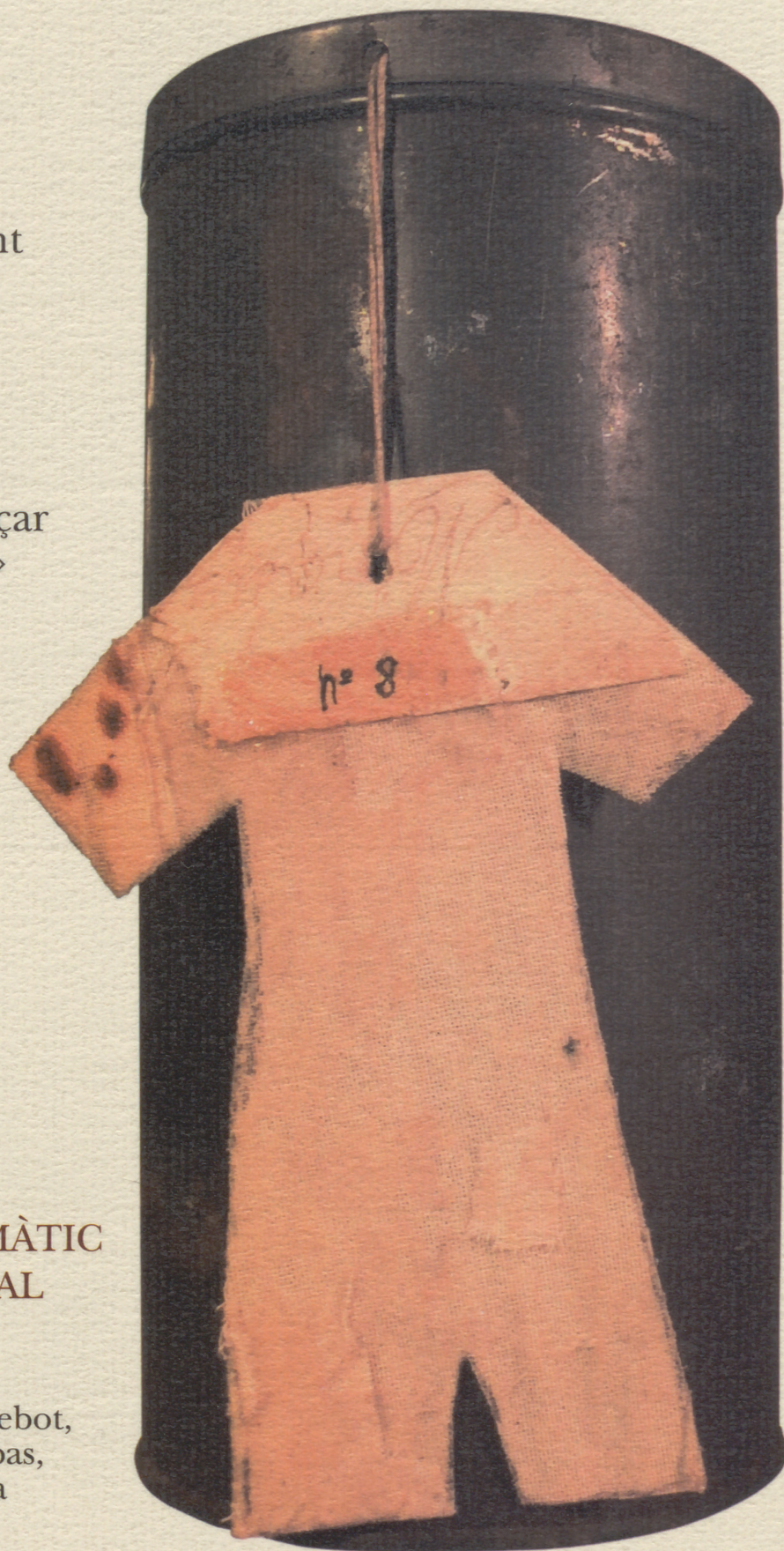
La ciutat romana
de Pol·lèntia

ANTONI PIZÀ

La vida sexual de Chopin

DOSSIER: EL CANVI CLIMÀTIC O L'ESCALFAMENT GLOBAL DEL PLANETA

Jordi Bigues, Salvador Samitier,
Vicent Alcàntara, Josep Enric Llebot,
Javier Martín Vide, Ramon Arribas,
Jorge Olcina Cantos, Cels Garcia

Prepara't per a l'arribada del nou tram-tren:

Un nexa per a la comarca de Llevant

CA EL COMPTA ENRERA · COMENÇA EL COMPTA ENRE

Més de
150 milions d'€
d'inversió

SFM
SERVEIS FERROVIARIS DE MALLORCA

CTM
CONSORCI TRANSPORTS MALLORCA

GOVERN
de les ILLES
BALEARS
www.illesbalears.cat

Conselleria de
Medi Ambient i
Mobilitat

Lluc

REVISTA DE CULTURA I D'IDEES

NÚMERO 872 · ANY LXXXVII
Abril · Maig · Juny 2010
REVISTA TRIMESTRAL

EDITA

L'espurna
edicions

PRESIDENT EDITORIAL

Leonard Muntaner i Mariano

DIRECTOR

Carles Cabrera

CONSELL EDITORIAL

Josep Amengual i Batle
Francesc Gost Serra (coord.)
Josep Maria Nadal Suau
Damià Pons i Pons
Daniel Torres Consuegra

CONSELLER DELEGAT

Gabriel Seguí Trobat

CONSELL DE REDACCIÓ

Manuel Asín
Maria Laura Cantallops
Marc Colell i Teixidó
Marc González Pérez
Bartomeu Martínez Oliver
Maria Muntaner González
Jaume Muntaner González
Pere Antoni Pons
Pere Joan Pons Sampietro
Pere Ribas Rabassa

CONSELL ASSESSOR

Alexandre Ballester
Francesc Bujosa i Homar
Pere Fullana i Puigserver
Gabriel Janer i Manila
Joan Mas i Vives
Josep Massot i Muntaner
Joan Mir i Obrador
Rosa Planas i Ferrer
Andreu Ramis i Puiggros
Gabriel de la ST Sampol
Miquel Sbert i Garau
Sebastià Serra i Busquets
Josep Solervicens
Bernat Sureda i Garcia

REDACCIÓ, ADMINISTRACIÓ, PUBLICITAT
I SUBSCRIPCIONS I DISTRIBUCIÓ

L'espurna edicions, s.l.
C/ Joan Bauçà, 33 - 1r - 07007 Palma
a/e: revistalluc@gmail.com
Tel. 971 25 64 05 - Fax: 971 25 61 39

CORRECCIÓ LINGÜÍSTICA I TRADUCCIÓ
Marc Colell i Teixidó

DIRECCIÓ D'ART

Coc 33 Serveis Editorials

COBERTA

Sèrie: *Mirall Buit* (1994)
Teresa Matas

ESTAMPACIÓ I FOTOCOMPOSICIÓ

Gràfiques Mallorca
(Inca - Mallorca)

ISSN: 0211-092 X

Depòsit Legal: PM - 276 - 1958

AQUESTA ÉS UNA PUBLICACIÓ PLURAL QUE NO
COMPARTEIX NECESSÀRIAMENT LES OPINIONS
EXPRESSADES EN ELS ARTICLES SIGNATS.

SUMARI

D'ARA, DEL PAÍS I DEL MÓN

- Guido Fonteyn: La gran marxa del moviment flamenc a Bèlgica 3

DIÀLEGS AMB...

- Marc Colell: Pau Alabajos: «Escriure una cançó és llançar una pedra al poder establert» 7

DOSSIER: EL CANVI CLIMÀTIC O L'ESCALFAMENT GLOBAL DEL PLANETA

- Jordi Bigues: X un bon clima 11
- Salvador Samitier: L'Acord de Copenhaguen 14
- Vicent Alcàntara: Economia, canvi climàtic i benestar 18
- Josep Enric Llebot: La ciència que hi ha al darrere de les negociacions del canvi climàtic 21
- Javier Martín Vide: Una nova realitat: el canvi climàtic 25
- Ramon Arribas: Avui és demà. Aproximació catalana al canvi climàtic 30
- Jorge Olcina Cantos: Canvi climàtic i riscos a la Mediterrània occidental 34
- Cels Garcia: Els recursos hídrics *versus* un canvi climàtic anunciat però incert 37

HISTÒRIA, CULTURA I SOCIETAT

- Xavier Margais: Lejzer Zamenhov, creador de l'esperanto 41
- Margalida Capellà: Les Germanes de la Caritat a can Sales 44
- Carme Blanes Mayans: La ciutat romana de Pol·lèntia 47
- Pere Manzanares: Rugbi i catalanitat a Perpinyà 51
- Antelm Ginard; Damià Vicens: Galileu, el pare de la ciència moderna 53

LLANTERNA MÀGICA

- Xavier Jiménez: *Les veus del Pamano* en imatges. L'adaptació al format telefilm de la novel·la de Jaume Cabré 57

SEQÜÈNCIES

- Alexandre Ballester: Representació no representada. Seqüeles d'una plasenteria (i II) 60

PEDRA SOLTA

- Miquel Sbert i Garau: El preu del mànec. La glosa: el text en el context 62

NOTES DE MÚSICA

- Antoni Pizà: La vida sexual de Chopin 64

NOTES DE LECTURA

- Alfons Gregori i Gomis: L'aventura no defalleix 67

A LA CIUTAT DELS LLIBRES

- Gabriel Mayol: Entre la resistència i la col·laboració 70
- Melcior Comes: Acariciant la quimera 71
- Gabriel Cardona: Una partida de pòquer 72

Universitat de les
Illes Balears

Servei de Biblioteca i
Documentació
Edifici Guillem Cifre
de Colonya

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

5109625717

REVISTA DE CULTURA I D'IDEES

1

25
anys de
biblioteques
municipals
creixem junts

Arenal

Pça. Gaspar Rul. Ian, 5 · 07600 Palma
Tel. 971 492 866
bibarenal@a-palma.es
■ Dilluns i divendres de les 9 a les 15 h
Dimarts, dimecres i dijous de les 15 a les 21 h

Casal Sollerici

Passeig del Born, 27 · 07012 Palma
Tel. 971 722 092
■ De dilluns a divendres de les 8.30 a les 14.30 h
Dimarts també de les 17 a les 20 h
Especialitzada en art

Coll d'en Rabassa

Albuera, 1 · 07007 Palma
Tel. 971 490 354
bibcoll@a-palma.es
■ De dilluns a divendres de les 16 a les 21 h
Dimarts i dijous també de les 10.30 a les 13.30 h
Dissabte de les 9 a les 13 h

Cort

Pça. de Cort, 1 · 7001 Palma
Tel. 971 225 962
bibcort@a-palma.es
■ De dilluns a divendres de les 8.30 a les 20.30 h
Dissabte de les 9 a les 13 h

Establiments

Carretera Esporles, 74 · 07010 Palma
Tel. 971 765 192
biblioestabliments@telefonica.net
■ De dilluns a divendres de les 16 a les 21 h
Dimecres de les 9 a les 14 h
Dissabte de les 9 a les 13 h

Gènova

Barranc, 22 · 07015 Palma
Tel. 971 405 481
bibgenova@a-palma.es
■ Dilluns i divendres de les 9 a les 15 h
Dimarts, dimecres i dijous de les 15 a les 21 h

Indioteria

Gremi Tintorers, 2 · 07009 Palma
Tel. 971 207 505
bibsaindioteria@a-palma.es
■ Dilluns i divendres de les 9 a les 15 h
Dimarts, dimecres i dijous de les 15 a les 21 h

Josep M. Llompart

Emperadriu Eugènia, 6 (S'Escorxador) · 07010 Palma
Tel. 971 753 942
bibjmllompart@a-palma.es
■ De dilluns a divendres de les 8.30 a les 20.30 h
Dissabte de les 9 a les 13 h i de les 16 a les 20 h

Molinar

Xadó, 3b · 07006 Palma
Tel. 971 247 649
bibmolinar@sf.a-palma.es
■ Dilluns i divendres de les 9 a les 15 h
Dimarts, dimecres i dijous de les 15 a les 21 h

Olivar

Plaça de l'Olivar, edifici Mercat de l'Olivar, 1ª planta · 07002 Palma
Tel. 971 726 580
bibolivar@a-palma.es
■ De dilluns a divendres de les 8 a les 14 h
Dissabte de les 9 a les 13 h

Poligon de Llevant

Ciutat de Querétaro, 3 · 07007 Palma
Tel. 971 242 155
bibpoligondellevant@sf.a-palma.es
■ Dilluns i divendres de les 9 a les 15 h
Dimarts, dimecres i dijous de les 15 a les 21 h

Rafal Vell

Joan Estelrich Artigues, 50 · 07008 Palma
Tel. 971 474 414
bibrafalvell@sf.a-palma.es
■ Dilluns i divendres de les 9 a les 15 h
Dimarts, dimecres i dijous de les 15 a les 21 h

Ramon Llull

Institut Balear, s/n · 07012 Palma
Tel. 971 299 260
bibramonllull@sf.a-palma.es
■ De dilluns a divendres de les 8.30 a les 20.30 h
Dissabte de les 9 a les 13 h

Sant Jordi

Pau Bouvy, 31 · 07199 Palma
Tel. 971 742 036
bibsantjordi@a-palma.es
■ Dilluns i divendres de les 9 a les 15 h
Dimarts, dimecres i dijous de les 15 a les 21 h

Santa Catalina

Fàbrica, 34 · 07013 Palma
Tel. 971 286 069
bibstacatalina@sf.a-palma.es
■ Dilluns i divendres de les 9 a les 15 h
Dimarts, dimecres i dijous de les 15 a les 21 h

Son Cladera

Cala Mitjana, 41 · 07009 Palma
Tel. 971 470 839
bibsoncladera@a-palma.es
■ Dilluns i divendres de les 9 a les 15 h
Dimarts, dimecres i dijous de les 15 a les 21 h
Dissabte de les 9.45 a les 13 h

Son Ferriol

St. Joan de la Creu, 43 · 07198 Palma
Tel. 971 429 856
bibsonferriol@a-palma.es
■ De dilluns a divendres de les 16 a les 21 h
Dilluns i dimecres també de les 10.30 a les 13.30 h
Dissabte de les 9 a les 13 h

Son Forteza

Sant Isidre Llaurador, 25 · 07005 Palma
Tel. 971 243 983
bibsonforteza@a-palma.es
■ Dilluns i divendres de les 9 a les 15 h
Dimarts, dimecres i dijous de les 15 a les 21 h

Son Gotleu

Josep Garcias 2b · 07008 Palma
Tel. 971 273 507
bibsongotleu@sf.a-palma.es
■ Dilluns i divendres de les 9 a les 15 h
Dimarts, dimecres i dijous de les 15 a les 21 h

Son Rapinya

Catalina March, 4 A · 07013 Palma
Tel. 971 792 337
bibsonrapinya@a-palma.es
■ Dilluns i divendres de les 9 a les 15 h
Dimarts, dimecres i dijous de les 15 a les 21 h

Son Sardina

Cami Passatemps, 123 · 07120 Palma
bibsonsardina@a-palma.es
■ Dilluns i divendres de les 9 a les 15 h
Dimarts, dimecres i dijous de les 15 a les 21 h
Dissabte de les 9.45 a les 13 h

Son Ximelis

Cap Enderroc, 14 · 07011 Palma
Tel. 971 791 233
bibsonximelis@a-palma.es
■ De dilluns a divendres de les 16 a les 21 h
Dimarts i dijous de les 10.30 a les 13.30 h
Dissabte de les 9 a les 13 h

Terreno

Dos de Maig, 1 · 07015 Palma
Tel. 971 737 709
bibelterreno@a-palma.es
■ Dilluns i divendres de les 9 a les 15 h
Dimarts, dimecres i dijous de les 15 a les 21 h

t'acostamlacultura
Regidoria de Cultura, Patrimoni
i Política Lingüística

La gran marxa del moviment flamenc a Bèlgica*

Guido Fonteyn**

No sé si sou afeccionats al tennis femení. Si bé tots els belgues ho són, no ho són de la mateixa manera. Probablement coneixeu –almenys així ho espero– els noms de Kim Clijsters i de Justine Henin, glòries nacionals belgues, la primera flamenca, la segona valona. Totes dues grans campiones de tennis, que van retirar-se fa dos anys, la qual cosa provocà una caiguda brutal de l'interès pel tennis a tot el país, i en especial als diaris. Amb la diferència que els diaris francòfons van trigar més temps a reaccionar, vist que Justine Henin –la valona– jugà alguns mesos més abans de seguir l'exemple de Kim Clijsters. Per contra, quan Clijsters anuncià que tornava, els rotatius flamencs van reprendre de seguida llurs rúbriques sobre el tennis femení, mentre que els francòfons llançaren sobretot crides a Justine Henin, que finalment acceptà de tornar.

Narro aquesta anècdota perquè és la il·lustració paradigmàtica que cada incident, decisió, comentari o esdeveniment que ocorre a la nostra Bèlgica està acolorida per la pertinença a la comunitat. En concret, en tenim tres, de comunitats, a Bèlgica: la flamenca, la francòfona, i també una comunitat de belgues germanòfons, de la qual us parlaré més endavant. Veieu que aquesta pertinença a la comunitat té a voltes alguna cosa d'inconscient, d'irracional, basada en vells «clixés», coses que es recreen mútuament a Bèlgica flamencs i francòfons, i que són fruit de la història. Deixem, doncs, les tennisistes en pau i parlem de Bèlgica.

Us esbosso el meu país, tal com es presentà del 1800 als anys 1960-70, un llarg període en què Bèlgica fou governada en francès i els flamencs eren ciutadans de segona. D'aleshores ençà això ha canviat, però

comencem pel 1800. Per ventura, sabreu que Bèlgica no va néixer fins al 1830, però té una prehistòria. El mateix Napoleó digué que Bèlgica era el territori ideal perquè els grans –França, Anglaterra, també Espanya, Àustria, Alemanya, la mateixa Rússia– es fessin la guerra. Aquest fou el nostre paper en la història, fins i tot en les dues guerres mundials del segle darrer, car ens trobem literalment, i geogràfica, al mig de totes les grans potències, les quals a llur torn han anat envaint el petit territori que havia d'esdevenir Bèlgica. Nosaltres, per tant, vam estar governats durant segles pels altres, i us asseguro que els espanyols han estat molt presents a casa nostra, fins a tal punt que el belga mitjà –ja sigui való o flamenc– és i serà eternament contrari a l'autoritat i que, per exemple, pensa que té dret d'esquivar la llei, en especial quan ha de pagar impostos.

Després de la desfeta de la França napoleònica el 1815 –a Waterloo, en ple cor de Bèlgica, aquesta terra de batalla– el nostre país fou annexionat a Holanda, vencedora, ensems amb Anglaterra i altres potències, de la contesa. Aquest període durà 15 anys, al llarg dels quals els holandesos assajaren d'imposar el neerlandès com a llengua oficial a tot Bèlgica, àdhuc a Valònia. És veritat que aquesta Bèlgica havia estat dividida de sempre per una línia imaginària que partia el país incipient en flamencs i valons, i que temps més tard esdevindrà la frontera lingüística. Es tracta, és clar, d'una frontera basada en el parlar popular.

El 1830 un conglomerat de francesos, valons i del poble menut de Brussel·les va expulsar els holandesos de la ciutat. Aquests nous revolucionaris no tenien cap intenció de crear un estat nou: volien l'annexió a França –una tendència que encara

existeix, però que aleshores era molt subjacent a Valònia. D'això, però, els vencedors de Waterloo no en volien ni a sentir parlar i així, sense creure-s'ho gaire, Bèlgica esdevingué un Estat independent.

La fase holandesa tingué, tanmateix, conseqüències: la llengua holandesa –que a Bèlgica s'anomena flamenç– fou interdicta pels nous belgues a tots els nivells. Bèlgica fou governada en francès, àdhuc a Flandes, com si aquella frontera lingüística no existís. El sistema polític, l'exèrcit, l'Administració, les escoles i la universitat, la justícia, els ministeris, la diplomàcia funcionava únicament en francès, i les elits tan sols parlaven aquesta llengua; també a Flandes, on hom les anomenava «franskiljons». Aquesta dominació absoluta del francès es perllongà un segle. És evident que en la ment de molts flamencs el francès era la llengua de l'ocupant, i de vegades l'és encara, cosa que explica que molts flamencs hagin patit –i continuïn patint– un complex de minorització, de la mateixa manera que molts francòfons de Bèlgica pateixen un complex de majorització.

Flandes hagué de reconquerir la pròpia llengua i no fou cosa fàcil. Es va haver d'esperar fins a la dècada del 1870 perquè les primeres lleis lingüístiques veiessin la llum del dia, lleis que autoritzaven l'ús del neerlandès en el sistema polític, l'Administració, les escoles i la universitat, la justícia, els ministeris, l'exèrcit, la diplomàcia, començant per l'autorització d'emprar la llengua neerlandesa davant dels jurats. Us n'estalvio els detalls però, per bé que el neerlandès es va introduir a la justícia el 1870, la versió neerlandesa del text oficial de la Constitució belga no es publicà al Diari Oficial del Govern belga fins al 1970, més de cent anys després de la primeríssima victòria del 1870.

Raons profundes de la lentitud de la Reforma

Hi hagué, de bell antuvi i fins avui, l'oposició de la francofonia (a Flandes, a Brussel·les, a Valònia) a la introducció del neerlandès. Per ells, Bèlgica havia de ser francesa o no seria, una frase esdevinguda cèlebre de Charles Rogier, un dels pares de la revolució belga del 1830. Us en dono un exemple: el dret que tenia un acusat de parlar neerlandès davant de la justícia no implicava que el jutge (francòfon) tingués l'obligació d'entendre'l... Aquestes primeres lleis lingüístiques es boicotaren.

El Parlament flamenc a Brussel·les

També hi havia la manca de democràcia. El dret universal no existia al segle XIX. Abans hi havia hagut la dictadura dels reis, dels ducs i dels barons, i després la dictadura dels grans burgesos, qui després d'haver introduït el dret de vot rebien un nombre de vots en funció de llur riquesa –i us recordo que a Flandes els rics eren francòfons. El que hom anomena «Vlaamse Beweging» (moviment flamenc) fou, doncs, abans que cap altra cosa, un moviment democratitzador.

També hi havia, sobretot, una diferència enorme entre Valònia i Flandes quant a la indústria, atès que, durant gairebé 150 anys –aproximadament del 1800 fins a la dècada del 1950-1960–, Valònia fou la part més rica i pròspera de Bèlgica mercès a un element bàsic: la presència de minerals, cosa que féu que durant centenars, Bèlgica, juntament amb Anglaterra, fos el país més industrialitzat i més ric del món. Flandes, emperò, no participà d'aquesta riquesa.

Durant aquell mateix segle XIX la situació de Flandes fou desastrosa. El país travessà una època de fam. I cito: «Entre el 1840 i el 1850, la població de Flandes moria de fam en silenci... Els decessos per inanició eren tan freqüents que en certes poblacions els guardes rurals s'encarregaven d'inspeccionar regularment les cases per comprovar si els habitants encara eren vius. Per acabar-ho d'adobar, hi hagué una epidèmia de tifus el 1847 i una de còlera el 1848 que van fer estralls en una població ja delmada per l'anomenat "Mal de Flandes", terme públic emprat per designar l'anèmia més avançada»¹.

Convé recordar que el 1845 una malaltia –a més– arrasà la collita de patates, i el 1846 una altra malaltia, el forment: la població de Flandes restava sense aliments. És ben clar que en tals circumstàncies la situació intel·lectual, i fins i tot física, dels flamencs no era brillant. Eren de veres ciutadans de segona i molts van abandonar llurs pobles de mala mort per anar a treballar a la indústria valona, en la qual els tractaren com es tracten arreu les primeres generacions d'immigrants: malament, cosa que aprofundí encara més el solc entre valons i flamencs. A la llarga, aquells immigrants flamencs s'integraren a Valònia i hi emprengueren fins i tot grans carreres. Aquest fet ens porta a la evidència una mica estranya que molts valons eminents, sobretot en política, tenen cognoms flamencs, tot i que han estat francesitzats. Noms com ara Demotte, Spitaels o Van Cauwenberge, i ara acabo d'esmentar llinatges de presidents o sotspresidents del govern regional való.

Tornem ara a la fractura dels anys 1950-1960. A Valònia es produeix el fet següent: tota la indústria de minerals i de carbó es deslocalitza cap a nous països (Rússia, Sud-àfrica, l'Europa de l'Est). I Flandes, que és a tocar de la mar, es desenvoluparà econòmicament gràcies als ports (Anvers, Zeebrugge, Gant). És claríssim que l'accés de Flandes al poder de Bèlgica va de bracet amb l'esfondrament de la indústria pesant de Valònia i el nou impacte dels ports marítims en el mercat internacional. I com que Flandes és fronterera amb la mar del Nord, els ports són per definició allà. D'ençà dels anys seixan-

ta, tots els primers ministres belgues han estat flamencs. Abans sempre havien estat francòfons.

Arribo –finalment– a la frontera lingüística, i a la reforma de l'Estat belga, perquè si abans d'aquest període només parlàvem en termes de lleis lingüístiques, sobre l'ús de les llengües, ara entrem en una reforma molt més profunda, que encara no s'ha enllestit. No obstant això, tot començà amb la primera legislació lingüística. Se'n presentà el problema de l'aplicació: aquestes lleis s'havien d'aplicar a tot Bèlgica, incloent-hi Valònia, o només a Flandes? Els valons foren els que rebutjaren de bell antuvi el flamenc en llur territori, en una època en què els flamencs sempre parlaven i pensaven en un àmbit belga. Són els valons, per tant, els que originaren la frontera lingüística, ja que, vist que refusaren el flamenc en llur zona, bé calia definir els territoris –ja som al cap del carrer– de Flandes i Valònia. Brussel·les és un cas a part car és la capital d'un país bilingüe. Em permeto de recordar-vos que les lleis lingüístiques primerenques daten del 1870 i que la frontera lingüística fou reconeguda gairebé un segle més tard. Ja he parlat del factor econòmic i industrial, i de la pobresa de Flandes. Cal afegir-hi les dues grans guerres –la del 1914-18 i la del 1940-45– per entendre per què la lluita fou tan llarga. El moviment flamenc, però, començà finalment la seva gran marxa devers el poder.

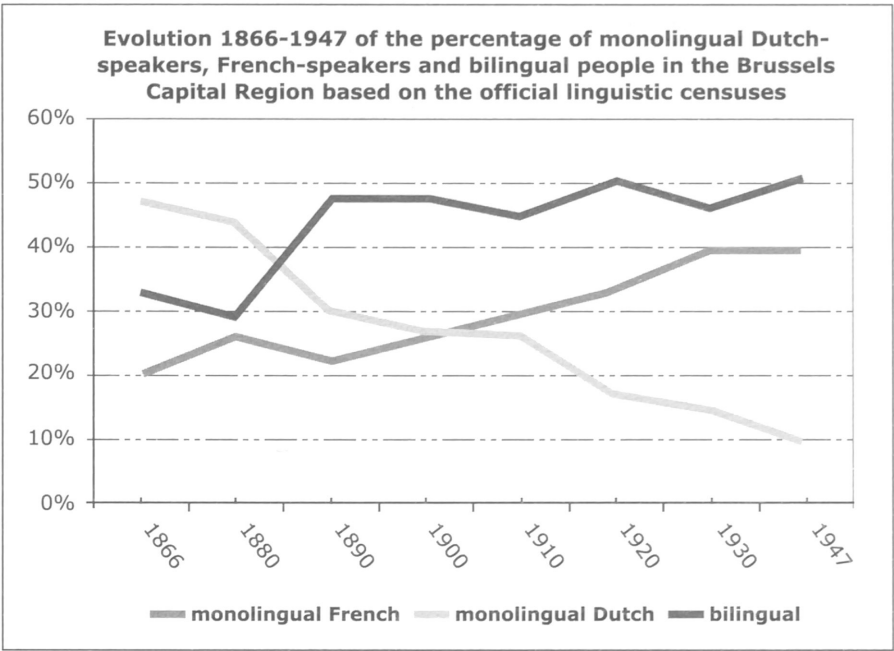
El 1958 un comitè d'estudiants flamencs prengué el relleu de la vella guàrdia, una part de la qual havia col·laborat amb els alemanys, fet que havia tornat a frenar tot el moviment flamenc. Un d'aquells joves fou Wilfried Martens, qui més tard esdevingué primer ministre. Aquells joves, sorgits sovint dels moviments de joventut, mobilitzaren la massa de flamencs amb moments històrics, com ara les dues «Marsen op Brussel» (marxes flamenques a Brussel·les que aplegaren probablement més de cent mil participants), que trasbalsaren el paisatge polític belga. Hi hagué també la tasca d'un grup de parlamentaris que prepararen la reforma del país, que reorganitzaren Bèlgica fins a convertir-lo en un país anomenat «federal», basant-se en els territoris lingüístics. Les instàncies més altes del Regne, incloent-hi el rei, havien pressionat perquè aquella reforma arribés a bon port, atès que creien que seria la fi del moviment flamenc. No fou així. El 1962-63, la legislació sobre la frontera

lingüística es votà al parlament, però abans i després de la votació es produïren incidents violents entre flamencs i valons a la vila de Comines, que passava de Flandes a Valònia, i sobretot als Fourons, sis pobles plàcids i desconeguts fins aleshores, que passaven de Valònia a Flandes. Als Fourons s'hi va disparar una arma de foc, l'únic cop que s'ha produït un acte violent en tota la història de confrontació entre els grups lingüístics a Bèlgica. En suma, totes les reformes endegades a Bèlgica són resultat d'un debat democràtic o de manifestacions més o menys pacífiques: no hi ha hagut mai grups armats clandestins ni violència organitzada. Aquesta manca de violència forma part del que anomeno «el sistema belga».

La Bèlgica de llengua alemanya i les «facilitats»

El 1962-63 Bèlgica es dividí en quatre territoris lingüístics. Flandes, Valònia, Brussel·les (amb un estatus bilingüe) i la Bèlgica de llengua germanica, car també tenim belgues de llengua alemanya. Es tracta d'una regió limítrofa, evidentment, amb Alemanya, que Bèlgica rebé després de la Primera Guerra Mundial –sense demanar-ho– com a botí de guerra. Aquesta regió, de bell principi, fou francesitzada completament, de la mateixa manera que la Flandes del segle XIX. No m'estendré en aquesta qüestió, però sapigüeu que momentàniament el francès, que era la llengua de l'opressor, com a Flandes, ha desaparegut pràcticament d'aquesta comunitat, els 70.000 habitants de la qual tenen un parlament i un govern que funcionen en alemany. És la minoria més ben protegida de tot Europa, segons llurs pròpies paraules, però en aquest cas la base d'aquesta semiindependència també la van establir les lleis i les fronteres lingüístiques.

Ara és el torn de les facilitats. La legislació de l'època (1962-63) no abastava una sèrie de municipis situats prop de la que esdevindria la frontera lingüística legal, perquè era difícil de definir si la major part dels habitants parlaven flamenc o francès i si aquests municipis, per tant, havien de situar-se a Flandes o Valònia. Per resoldre el problema, es va idear un sistema anomenat de «facilitats», en el qual els parlants de l'altra llengua, la de la minoria, conservaven el dret de fer servir llur idioma en una sèrie de casos en què s'adreçaven a l'autoritat local. Aquesta normativa provocà incidents i noves manifestacions, però a la llarga s'ha

Evolució dels usos lingüístics durant l'època de decaïment del neerlandès a Brussel·les

demonstrat que el sistema funciona prou bé, llevat a la regió de la rodalia de Brussel·les, anomenada la «perifèria», on alguns francòfons rics arribaren a ser majoria, i encara ho són avui, en alguns municipis flamencs. En resum: mentre que els francòfons consideraven que les «facilitats» eren un sistema transitori que els menaria a l'annexió a Brussel·les, la comunitat de llengua neerlandesa les considerava un sistema de transició perquè els francòfons tinguessin temps d'aprendre el neerlandès. Les facilitats són defensables com a tals i fins i tot podem considerar-les un element de dret internacional, en el sentit que aquest sistema podria aplicar-se a molts països on els territoris de minories i majories es toquen. És l'exemple per excel·lència del compromís.

Aribo ara a la meua conclusió final. La legislació lingüística del 1962-63 no fou pas la fi d'una època, com desitjava el rei dels belgues, sinó el començament d'una gran reforma. *Grosso modo*, hom pot dir que cada deu anys –1979/89/90/2000 i probablement l'any 2010– el que es coneix com la Bèlgica unitarista cedeix poder a les regions. Ha estat a força d'aquest procés lent, però constant, i sempre democràtic i sense violència, que en aquests quatre territoris lingüístics s'hi han establert parlaments i governs. Al principi es transferiren Cultura i Ensenyament, i el que anomenem «les competències personalitzables» (les relacionades amb les persones), però posteriorment en sobrevingueren d'altres com Obres Públiques, Agricultura, Medi, i encara no s'ha acabat.

Al meu parer, restarà en mans belgues no gran cosa més que el rei, l'alta diplomàcia, l'exèrcit, i la seguretat social, que és un sistema d'assegurança interpersonal. No crec gaire en la tesi que tot esclatarà a miques, car Valònia i Flandes necessiten com el pa que mengen Brussel·les, que ha esdevingut el centre de decisió europeu, i el fet que, com més va, més es constata que els petits estats autònoms que es creen són vulnerables als grans, aquells grans que durant tant de temps governaren els belgues.

He de dir, en darrer terme, que després del meu pas –tan agradable i instructiu– per Palma, m'he adonat que les històries de dominació de Flandes i les Illes (els flamencs sota la francofonia i els illencs sota Espanya) s'assemblen molt. Flandes, per ara, duu una avançada en les reformes i en el temps. Seria útil que uníssim esforços i situéssim el dret de les minories –tant se val si són numèriques o sociològiques– en un àmbit europeu, àdhuc mundial.

¹ Eliane Gubin. *Bruxelles au XIXe siècle: berceau d'un flamingantisme démocratique*. Collection Histoire Pro Civitate, n. 56, 1979.

* La direcció de la revista *Lluc* vol agrair a l'Obra Cultural Balear, i en especial, a Dorotea Ballermann, el contacte amb Guido Fonteyn, que va fer una conferència a can Alcove, a Palma, en el cicle «La recuperació de llengües minoritzades a altres països».

** *Jornalista i escriptor*
Traducció: Marc Colell i Teixidó

Pau Alabajos en un moment del recital que oferí a la Sorbona el 9 de desembre del 2009. Fotografia: Roger Orriols

Pau Alabajos: «Escriure una cançó és llançar una pedra al poder establert»

Marc Colell i Teixidó

Pau Alabajos (Torrent, 1982) és una de les veus més notables de la cançó d'autor catalana sorgida al tombant del segle XXI. Com Roger Mas, Feliu Ventura o Cesc Freixas, el torrentí forma part d'una generació de cantants que, malgrat haver nascut després de la mort de Franco, les amollen pel broc gros i denuncien amb fermesa les mesquineses i l'autocomplaença de la societat contemporània. És el que temps enllà hom anomenava un «cantant engatjat». A 18 anys aprengué els primers acords de guitarra i poc després començà a cantar als carrers de València, acompanyat dels músics furtius, denominats així pel fet d'haver d'esquivar una normativa absurda de la batllessa, Rita Barberà, que prohibeix tocar als espais públics. El 2004 veié la llum el seu primer disc, *Futur en venda*, i quatre anys més tard, el segon, *Teoria del caos* (2008), produït pel músic Toni Xuclà. Tot i que Alabajos no és un autor prolífic —la música de qualitat com el bon vi se serveix amb comptagotes—, amb només dos treballs editats, ha estat distingit amb els premis Ovidi Montllor a la millor lletra per *Cançó explícita* (2006), al millor disc per *Teoria del caos* (2008), i amb els premis Enderrock al millor artista i disc de cançó d'autor (2008). La crítica, tanmateix, no és l'única que n'ha lloat les virtuts: el 2008 també obtingué, per votació popular, el guardó Muixeranga al millor àlbum publicat als Països Catalans. Actualment ostenta el càrrec de secretari del Col·lectiu Ovidi Montllor, que aplega cantants i músics d'expressió valenciana. Alguns mitjans ja parlen d'Alabajos i els de la seva colla com «la Nova Cançó 2.0».

—*Què fa un llicenciat en Filologia Catalana com tu rondant pels escenaris d'aquests mons de Déu, en comptes de fer classe en un institut?*

—[Somriu] Encara no m'he llicenciat. Faig l'últim curs i intente traure'm les assignatures quan tinc temps per anar a classe, que és poc. La filologia em motivava molt quan comencé a estudiar-la, però la música ha anat absorbint tot l'interès perquè t'obliga a invertir-hi molts esforços, molta dedicació. I, en acabat, has de triar una cosa o una altra perquè és molt difícil compaginar-les totes dos. La filologia és l'amor per la llengua, per la cultura; d'alguna manera, seguisc

llegint i escrivint. Per això vaig començar a estudiar-la: per aprendre a escriure i a llegir millor. I a la vegada em serveix de complement. Però, per ara, la música té més força.

—*Vas començar a cantar al carrer Miquel de València per denunciar, entre d'altres fets, la marginació a què són sotmesos els músics que canten en català al País Valencià. Quina és la situació de la música catalana en aquest punt del territori?*

—Això té dos respostes possibles. La primera: la música en català a València no està perseguida, però sí menyspreada. Les institucions públiques, que l'haurien de promoure i difon-

dre, que és el que faria qualsevol govern per la cultura autòctona, no ho fan. I, evidentment, els nostres videoclips no ixen a Canal 9 ni es cobreixen concerts importants. Segona resposta: la música feta en català a València està molt bé, perquè el fet de no tindre eixa mena de suport té com a contrapartida positiva que oblige els músics a desenvolupar l'astúcia, l'originalitat i el caràcter emprenedor. La major part de les primeres espases de la música catalana són valencians. Obrint Pas fa concerts pertot arreu i és capaç d'omplir recintes amb capacitat per a 3.000 o 4.000 persones. Han tocat a Europa i a l'Amèrica del Sud. En folk, hi ha Miquel Gil i l'Ham de Foc, que l'any passat va tocar a la Xina i ha estat en les llistes de folk més importants d'Europa. Pep Gimeno «Botifarra» ha estat un altre fenomen de la cançó tradicional, que ha venut 10.000 discos en tres mesos. Feliu Ventura féu la gira amb Lluís Llach i s'ha convertit en un dels referents de la cançó d'autor. Hem arribat a 50 discos publicats a l'any; a la dècada dels noranta se'n publicaven vint. La música en català al País Valencià està vivint el moment més dolç. La Nova Cançó va tenir una projecció pública molt àmplia perquè s'associava a la lluita antifrancista. Ara, per contra, s'ha desenvolupat moltíssim la tècnica musical, hi ha més formació, un mercat estilístic molt més obert (dos mil estils de rock, hip-hop, soul, música electrònica), abans només hi havia cançó d'autor i folk. La influència és més variada, abans era sobretot francesa. I el més important és que tenim una Generalitat Valenciana alternativa: casals, ateneus, entitats en defensa de la llengua i la cultura que fan que tinguem aquesta revifada. A més, en el Col·lectiu Ovidi Montllor generacions anteriors com Al Tall, Miquel Gil o Rafa Xambó treballen, braç a braç, amb gent jove com Feliu Ventura, Sergi Contrí o jo mateix.

—*Comences la composició Despertar afirmant amb rotunditat «Jo no vinc de cap silenci». Tot i que amb aquest vers sembla que vulguis marcar distàncies amb la Nova Cançó, les teves cançons són amaraes de l'esperit d'aquell moviment civiocultural. Què fa que la cançó de compromís continuï essent vigent avui?*

—*Jo vinc d'un silenci* és una metàfora de la dictadura franquista i una composició emblemàtica de la Nova Cançó. Aquest moviment va tenir un

Pau Alabajos i Marc Colell al Centre d'Estudis Catalans de París.
Fotografia: Laura Sahun

moment d'eclosió brutal durant el tardofranquisme i la primera transició i, de sobte, el van tallar de soca-rel. A l'esquerra ja no l'interessava tindre un element «fiscalitzador» de la seua tasca. Va utilitzar els cantautors per arribar al poder i, quan hi va haver arribat, s'adonà que eixos músics no es comportarien com el gos de l'amo, sinó que serien crítics. La labor del l'artista compromés no és la fidelitat absoluta al poder polític, sinó marcar-lo de molt a prop. Una de les figures que va patir més aquesta situació va ser Ovidi Montllor. Montllor no havia tingut la projecció pública de Raimon, Llach o Maria del Mar Bonet i, en el moment que necessitava una proposta artística potent, el relegaren del tot i el deixaren morir d'inanició. Es va haver de refugiar en el teatre i el cinema. Que l'agrupació de cantants i músics valencians s'anomeni Col·lectiu Ovidi Montllor no és cap casualitat. L'any 1989, quan es creà Canal 9, la primera i l'única pel·lícula que emeteren en valencià va ser *Casablanca*. Ovidi Montllor hi feia la veu de Rick. I el director de Canal 9, Amadeu Fabregat, que havia sigut professor de Filologia a la universitat i una persona molt vinculada al catalanisme dels setanta, va dir que la veu d'Ovidi Montllor sonava massa catalana i l'eliminà del doblatge, que hauria estat per a ell una font important d'ingressos. El més curiós és que la resta de dobladors eren del Principat i s'havien reciclat al dialecte valencià perquè la indústria era a Barcelona. Aquesta anècdota explica que la mateixa esquerra, quan assoleix el

poder, es desempallega dels cantautors. Dels noranta al 2000 València és un desert cultural on no es fa gairebé res. La revifalla es produeix a partir d'aquella data, sobretot perquè, amb l'arribada del PP a la Generalitat el 1995, això es comença a parèixer molt a la situació anterior. La censura no és explícita i hi ha una sèrie de llibertats que es compleixen, però el menyspreu a la llengua, la retallada en els drets civils (supressió de les emissions de TV3) hi és. I la gent comença a ficar les mans a la farina. Si en el món associatiu es fa, si en política es fa, per què no es pot fer en l'àmbit cultural? I la cançó és una ferramenta, en eixe sentit, molt important. Escriure una cançó és llançar una pedra al poder establert.

—*Sembla que la lletra de la cançó Línia 1 incomoda el PP valencià. En una entrevista brevíssima que et feren a Canal 9, i en la qual decidíres d'interpretar-la, les paraules queden escapçades i són gairebé inaudibles. Fa un moment deies que la censura no és explícita, però en aquest cas sembla que fou força desvergonyida, oi?*

—Sí. Quan parlí amb la periodista que m'havia d'entrevistar, li vaig exigir tres condicions: que volia triar la cançó, que no em mossegaria la llengua i que fariem l'entrevista al centre Octubre. El problema de Canal 9 és que hi ha un cap, una mena de comissari polític que respon davant del Govern, i els treballadors. Quan la xica em va dir que l'Octubre li pareixia bé, vaig pensar que potser les coses havien canviat. Termes com ara

País Valencià, Països Catalans o llengua catalana, jo els utilitze amb tota naturalitat i a Canal 9 formen part de la famosa llista de paraules prohibides. Tenen com una espècie de llibre d'estil polític. I li vaig dir que faria *Línia 1*, una cançó en què denuncié el tractament informatiu nefast de l'accident del metro de València del 2006. Al principi em va dir que sí, però quan va veure que havíem enregistrat una entrevista de la qual només podia fer servir dos mots i el que deia la cançó, va haver d'agafar el material i retallar-lo. La censura és desvergonyida perquè la dreta valenciana se sent impune. Si, malgrat els casos de corrupció, l'endeutament de la Generalitat i el model urbanístic, la gent els continua votant i els dóna una majoria absoluta més folgada, ells se senten com si el poder fóra seu i comencen a desdemocratitzar les institucions. I qüestions com la censura ja no els lleven el son. La clau és la política de cara a la galeria: la copa Amèrica, la Fórmula 1, la visita del papa. Tenen un aparell mediàtic a l'estil Goebbels; cada dia s'omplen la boca del que diuen que fan pel País Valencià, però alhora sabem que tenim uns serveis públics que són a la cua estatal i europea: per manca d'inversions públiques 43 persones moriren al metro i l'any passat 120.000 xiquets hagueren de començar el curs escolar en barracons. Però la gent valora aquest tipus de política de façana i ells se senten legítims. És allò que deia Carlos Fabra, el president de la Diputació de Castelló imputat per tràfic d'influències i desviació d'impostos: «*las urnas me han absuelto*».

—*Sovint interpretes la cançó Al vent al final dels recitals. Quina importància té Raimon en la teua formació de cantautor?*

—Tota la Nova Cançó és la nostra escola. És el referent, la gent que ha obert un poc el foc de la mena de música que fem. En particular, potser jo entre per un altre tipus de cançó, la nord-americana, i especialment Bob Dylan. Tanmateix, quan veus que existeixen cantautors que fan el mateix que els nord-americans en la teua llengua i parlen de coses molt properes, t'identifiques de seguida amb eixes figures i incorpores la feina que ells han fet a la teua manera de treballar. Raimon, per exemple, m'agrada molt perquè fa servir un llenguatge molt directe, molt clar, i diu les coses pel seu nom. I *Al vent*,

que és evidentment una cançó metafòrica, té un component d'himne que fa que siga una cançó molt especial. L'adaptem per això. Raimon, igual que Montllor i Llach, que és el trident que m'ha influït més, és una figura que convé reivindicar. I és inevitable tindre eixa referència quan fas cançons. A partir de l'essència de Raimon, que és paraula, veu i música, nosaltres hi donem el toc personal. Partim d'aquest concepte: la paraula per sobre de tot i una base musical que et permet tindre un contacte directe amb el públic.

—*Hem parlat de les cançons de lluita, per emprar una expressió raimoniana, però no hem esmentat les cançons d'amor. Les teues composicions amoroses destil·len sensualitat i un toc de melangia. Com definiries el Pau Alabajos més intimista?*

—És una de les coses que sempre ens critiquen. Quan es parla dels cantautors sempre es diu que només parlem de política, i no és veritat. La normalitat de la música és que pugues parlar de qualsevol cosa. I la política n'és una i l'amor, una altra. Escrius cançons de coses que et preocupen, i t'amoïnen qüestions col·lectives, però també qüestions personals o íntimes. I les cançons d'amor, les teues relacions, formen part d'aquest ventall. Sempre dic que una cançó és com escriure un diari. Escriure un diari personal en què aboques les teues reflexions, coses que t'afecten molt de ple. Per a mi és com una mena de teràpia. En el moment que una cosa et neguiteja, que t'has deixat alguna cosa per dir, el fet de tindre el mitjà de la música t'allibera molt. Eixe tipus de cançons són molt íntimes, despullen molt la meua manera de pensar. Eixe és el Pau íntim, com si diguérem.

—*El teu darrer treball s'intitula Teoria del caos. Fent-nos ressò de la simbologia del títol, penses que al País Valencià es comencen a copsar petits moviments, que podrien arrossegar un canvi en la política valenciana? L'any 2007 hi havia moltes esperances que van quedar en un no-res...*

—L'any 2007 es respirava una mena d'eufòria, de clima de canvi; la gent es pensava que això era assumible i la situació canviaria. I no va canviar, sinó que fins i tot va empitjorar, cosa que ja pareixia difícil. Va ser un gerro d'aigua freda per a tots els moviments socials i polítics, sobretot els progressistes. El 2007 i el 2008 fou un període dur per a la gent que

Fotografia: Laura Sahun

Quan es parla dels cantautors sempre es diu que només parlem de política, i no és veritat. La normalitat de la música és que pugues parlar de qualsevol cosa. I la política n'és una i l'amor, una altra

treballa per a la cultura catalana a València, perquè la decepció va ser molt grossa. Amb el títol del disc, la reflexió que volia fer és aquesta: eixe desencís està allí, però s'està treballant bé, amb moltes ganes i molta esperança. I eixes petites accions que ens pareix que no canvien res, a llarg termini sí que ho estan fent, perquè estan creant una base de gent que vol treballar i canviar la situació. I això és l'important. Saber que a les associacions cada volta hi treballa més gent. Que enguany el moviment polític va creixent i pot trencar la barrera del 5%. Coses que no es valoren com a tals perquè no tenen un resultat tangible: «ha caigut el govern del PP». Açò que pareix impossible, però que no ho és. Aquest govern és un gegant amb peus de fang, te'l mires i dius «Que gran que és!», però de mica en mica es va erosionant. Són coses imperceptibles. Les accions xicotetes poden provocar grans canvis en el moment que no t'ho esperes.

—*El 2009, a més dels recitals efectuats arreu dels Països Catalans, al juny actuares a Alemanya, al juliol a Itàlia, a l'agost a Palestina, al setembre a Portugal i al desembre a París. Si es pot cantar en català a Europa i al Pròxim Orient, per què és tan difícil poder fer-ho a Espanya?*

—[Riu] És una pregunta molt bona. L'anècdota d'Alemanya és molt curiosa. A Alemanya hi ha 23 lectorats de català, i a l'Estat, fora del domini lingüístic, només n'hi ha set. Això és molt significatiu. Com és possible que un Estat com Alemanya, amb el qual no compartim territori, siga capaç d'involucrar-s'hi tant i, en canvi, l'espanyol, que vetla per la convivència, o almenys això diuen en la Constitució, no tinga cap interès a creure's la cultura catalana, a difondre-la, ni a posar-la a l'abast de la seua gent? Al final aquesta actitud et fa pensar que eixe Estat plural no existeix i que és una paraula escrita en un text sagrat, que no té cap repercussió real. Fa poc vam actuar a Euskadi, el juliol de fa dos anys ho férem a Galícia, i el 4 de desembre estiguérem tocant a Madrid i la resposta fou increïble. No m'ho esperava. Vaig veure que hi havia un públic potencial. Evidentment, tot Madrid no és així, però tampoc no és veritat que la imatge que en rebem siga l'única que existeix. Hi ha gent oberta i gent que no ho és, com arreu. I els perjudicis hi són. La primera volta que toqué a Madrid va ser en el carrer. Era l'època en què s'estava aprovant l'estatut del Principat i l'ambient anticatalà era molt fort. Quan em sentien cantar

Fotografia: Laura Sahun

en català, hi havia gent que em feia comentaris despectius. Eixos prejudicis fan que la gent de l'Estat espanyol només veja el català com un vehicle d'idees d'un moviment independentista, i no com una cultura pròpia. Per tant, els primers que es declaren independentistes són ells. Perquè no ens volen acollir com un igual, sinó com un inferior. Això fa que siga més fàcil tocar a Alemanya, a Palestina o a França, que al costat de casa. I no fa falta anar-se'n a Espanya. A València, si no toques al circuit establert, en l'altre no tens opcions. Al Principat passa el mateix: al circuit de música independent alternativa els grups catalans no hi accedeixen. És una qüestió de mentalitat. Són fronteres mentals.

—En el tema La clau cites explícitament Joan Fuster i Vicent Andrés Estelles, i a *Aloma* parles de «tots els corals que ja he romput», referència explícita al Coral romput estellesià. A part de Fuster i Estelles, quins altres referents cívics i literaris tens?

—Fuster, en assaig, i Estelles, en poesia, són els autors que he llegit més i d'allò que més s'impregnen les meues cançons. Miquel Martí i Pol és un altre poeta que sempre m'ha atret molt. És aquest tipus de literatura en què la forma queda sempre per sota del missatge. El missatge és preponderant i la forma ajuda a embolcallar-lo. M'interessa eixa literatura i tots els escriptors que la representen: Rosselló-Pòrcel i alguns poetes nous que estan sor-

gint. I els cantautors, que també els considere poetes. En l'àmbit assagístic, m'agrada Joan Francesc Mira. Altres literats que no influeixen directament en la meua manera d'escriure però que també valoren són Quim Monzó i Montserrat Roig. I, pel que fa a altres literatures, la sud-americana m'interessa molt i pense que es pot establir un diàleg directe entre Estellés i Martí i Pol, i Benedetti i Galeano. En les seues obres hi ha una manera d'entendre la paraula com a transmissora d'informació que busca la col·loquialitat. En la cançó ser directe és molt important perquè arribes amb molta facilitat al públic.

—L'escriptora Maria Àngels Anglada afirmava que «el país també és el paisatge». La defensa del territori també és un element recurrent de la teua obra. Com descriuries la situació paisatgística del País Valencià?

—És difícil de contestar eixa pregunta amb esperança perquè qualsevol persona que haja passat pel litoral valencià sap que fa molt de temps que està perdut. Hi ha una muralla d'urbanitzacions que no et deixa veure la línia blava de la mar. No només és el litoral. L'horta, el pulmó verd que envolta València, una cosa que la feia una ciutat especial, està desapareixent de manera galopant perquè la ciutat tan sols pot créixer a través d'aquest pulmó. Els llauradors es venen les terres per fer-hi més cases. I a l'interior passa el mateix. Ara la crisi ha aturat una miqueta aquest creixement desafortat, però

fins fa no-res la rajola era el bé més preuat del país, en detriment de l'agricultura i qualsevol altre sector productiu. Reivindicar el país és reivindicar el paisatge. Hi ha coses que no es poden entendre: a Torrent, al meu poble, van construir 9.000 habitatges al Safranar, uns camps de safrà que també eren horta. Ho feren en un poble de 75.000 habitants, sense inversions en recursos hídrics ni en servicis. En la darrera campanya electoral l'alcalde havia promés que d'aquests habitatges n'hi hauria 5.000 de protecció oficial. Això és una bestiesa perquè, si fóra veritat, tot el jovent vindria a viure a Torrent. I evidentment no ho complí. Quan arribà la crisi, cap de les persones que havia tingut accés a aquests habitatges, que al final eren 800, no podia pagar-los. I ara aquestes cases són buides, són una ciutat fantasma. I la pregunta és: els pisos buits que hi ha al poble qui els ompli? T'adones que tot era una operació purament especulativa. I això es fa extensiu al país. A la Font Roja, un parc natural prop d'Alcoi, s'hi ha construït un hotel, una cosa impensable a Europa. S'ha venut el país a l'especulació i, així que la bombolla immobiliària ha esclatat, tot s'ha afonat. Els primers que ho han patit han sigut els xicotets proveïdors, després els constructors i, finalment, les immobiliàries. Ha sigut un drama en molts àmbits, no només en l'ecològic, també en l'econòmic.

—No puc acabar sense formular-te una pregunta òbvia, però no per això menys pertinent: tens cap projecte discogràfic nou al sarró?

—Sí [Riu]. La meua manera de treballar és anar fent cançons a poc a poc. Darrere no hi tinc cap projecte previ. Comences a fer i sempre hi ha preocupacions que et van rondant pel cap i les vas dipositant al full en blanc. De mica en mica vas acumulant cançons i arriba un punt en què dius: ara. I, de colp, trobes una idea que cohesiona el conjunt de composicions, que normalment pren forma en el títol del disc. Ara tinc la meitat del pròxim àlbum. No tinc gaire temps de fer cançons, perquè vaig d'ací i d'allà, i no trobe el moment de parar i compondre. Hem calculat una possible data de sortida, potser aquesta tardor. Ja fa més de dos anys que rodem el mateix disc. Pense que és el moment d'aturar-se una miqueta.

X un bon clima

Jordi Bigues*

Si algú s'ha quedat contrariat pel resultat de Copenhaguen, la cimera del desembre passat que pretenia donar a llum a Kyoto II, jo mateix entre d'altres, és perquè havíem oblidat que el combat que hi ha darrere del que anomenem canvi climàtic és d'una dimensió i intensitat transversal d'una volada, que posa damunt de la taula la necessitat d'un canvi de sistema productiu i civilitzatori.

Hem de canviar el sistema per evitar que canviï el clima. El problema principal és que no és utòpic, és viable, i a aquest objectiu hi estan convocats la ciutadania, el conjunt de branques del pensament, i els agents econòmics, polítics i socials.

La mesura del diòxid de carboni associat a qualsevol activitat humana ha esdevingut el termòmetre del nostre temps. Com la prova analítica tèrmica, no és ni una anàlisi global de l'organisme (*la petjada ambiental*) ni un diagnòstic mèdic. És la constatació del trastorn, una constatació aplicable a tota activitat i, per tant, comparable, mesurable i contrastable (*la petjada climàtica*).

Fa vint anys vaig escriure al llibret *50 coses senzilles que tu pots fer per salvar la Terra* que «si no reduïm l'emissió de gasos responsables de l'efecte d'hivernacle, el clima acollidor i estable en què es basa la nostra civilització podria ser un record del passat».

Semblava una interpretació innocent però, amb el temps, se n'ha posat damunt de la taula la transcendència. Sempre hi haurà qui afirmarà que tampoc no s'ha produït l'*hivern nuclear* exposat per Carl Sagan (el resultat devastador d'una guerra nuclear), però que la potencialitat no hagi esdevingut catàstrofe mundial no ens ha de fer oblidar que ja sabíem que la potencialitat destructora del model civilitzatori imperant existia i, per cert, continua existint.

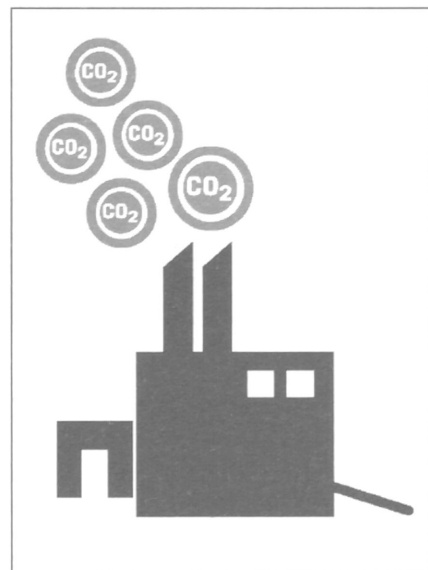
La mateixa essència del fonamentalisme és un joc il·lusori amb la sort. No es podria entendre la indústria nuclear, civil i militar, sense aquesta

il·lusió infantil, el desconeixement del principi de precaució i un embolcall religiós de fe en el progrés. És al moll del sistema occidental que ens porta a destinar diners a les apostes i fumar tabac o tot esperant que la sort ens toqui i no ens toqui, alhora.

El *tempus climàtic*, explica el periodista ambiental George Monbiot, no és el *tempus polític*, si més no, el d'unes democràcies en les quals manca la central democràcia ambiental (el dret de considerar el medi un dret fonamental, en què la participació de tothom i les generacions futures estigui present, en què la criminalitat ambiental no estigui emparada pels poders). Hi ha un abisme entre el reconeixement de la volada del reptu climàtic i els mitjans que s'articulen per resoldre'l o minvar-ne els efectes. Mirem el comportament dels governs de les Illes i l'espanyol i veurem, salvant les escales, el mateix comportament de l'exprimer ministre britànic Tony Blair, que reconeixia que «hi ha un desfament temporal entre les repercussions ambientals i les conseqüències electorals». Quan arribi el moment de pagar les conseqüències de les decisions que han pres, el governants farà anys que ja no ocupen llurs càrrecs. Per això, els cartells publicitaris de Greenpeace a Copenhaguen, amb un Zapatero i un Brown envellits, demanant perdó per no haver obrat conseqüentment, posaven el dit a la nafra.

Però el problema no és únicament que els governants i la mateixa ciutadania dels països rics no es comprometin. A llur resistència hi contribueix també una campanya de dissuasió activa, una tisana adormidora.

El descobriment de les trames secretes finançades per Exxon Mobil destinades a negar el canvi climàtic als mitjans de comunicació, www.exxonsecrets.org, han revelat part de la paràlisi que durant anys ha mantingut entretinguts els governs i molta gent influent. L'aparició d'*Una veritat incòmoda* va marcar el punt d'inflexió, però s'ha d'entendre que molta gent escoltava el que l'interessava.

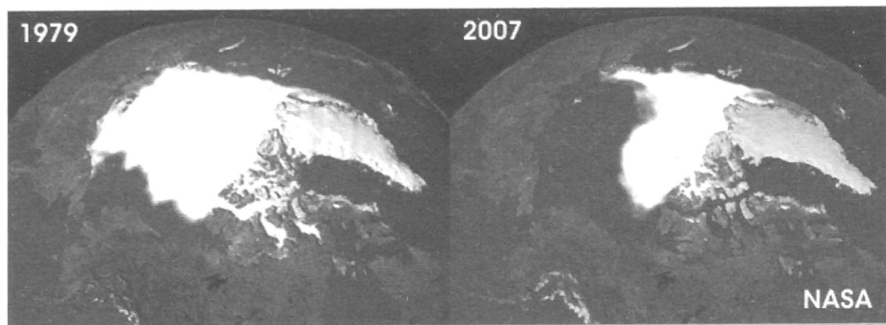

A casa nostra, al nostre país, i a l'Estat espanyol, aquestes trames terminals (en el doble sentit, és clar) encara no s'han destapat i com la floridura, que mai no dorm, tampoc no farem net sense depurar les responsabilitats d'una colla de periodistes «científics» que han escampat el dubte obtús. Escudant-se en un «esperit crític», han intentat convertir el pensament crític en defalliment cretí.

És important destacar, com ho fa sempre que pot Josep Enric Llebot, que tenim moltes llacunes, en especial d'escala, i que la mateixa naturalesa de la matèria revela un gran manca de coneixement. A més, es oportú apujar el llistó d'exigència perquè som en un terreny en què percepció i coneixement topen sovint. Ara fa fred i demà calor, però les ciències climàtiques estableixen mitjanes i tendències.

Estem parlant dels efectes i, per tant, necessàriament de les causes però, si l'esdevenidor del malalt no ens inquieta, és potser perquè no cerquem amb la intensitat necessària una ciència que encara no existeix, enfangats per una esquemàtica ciència simplificadora que ja no existeix o, si més no, és difícil de continuar defensant. És potser més científic esperar que el malalt mori per dictaminar-ne científicament la defunció?

Darrere no hi ha, únicament, el pensament cretí subornat per les subvencions i vinculacions econòmiques amb el món de l'empresa transnacional, hi ha el fonamentalisme imperant i l'integritisme científista que demana recursos per segrestar el carboni emès en comptes de reduir el que emeten

els combustibles fòssils. Solucions a final de canonada, en diem, d'això els ecologistes. És ben curiós. Els que pensen que no cal canviar, «ja s'hi trobarà una solució», un pensament religiós paralitzador, són els mateixos que veuen amb bons ulls que es generin residus radioactius sense saber ni quan, ni com, ni on, s'hauran de desar. Entre d'altres coses perquè neguen un principi essencial de la ciència ecològica: que res no es pot aïllar eternament de la biosfera.

Podríem dir que la indústria de la negociació professional ha fet que l'acció mundial per afrontar el canvi climàtic s'hagi retardat, però ha alimentat una voluntat decidida de no perdre el temps.

És per això que té una importància especial saber què s'està fent arreu referent a aquesta problemàtica, per escampar els canvis i les bones pràctiques i evitar-ne l'isolament. Aquesta és la vocació de l'Observatori Climàtic. No és una organització estable, sinó una xarxa d'activistes i científics crítics que necessiten compartir espai i poder socialitzar què fan, cadascú en llur àmbit.

El lema que ha fet servir és el *X un bon clima*. Així, amb motiu de la reunió del GEICC (Grup Intergovernamental d'Experts sobre el Canvi Climàtic) a València per presentar el Quart informe (en aquest moment sota el bombardeig anomenat el *Climagate*), es va editar el llibre *X un bon clima. Manual per fer minvar el canvi climàtic i sobre com adaptar-s'hi*.

Un any després va aparèixer la primera *Calculadora de carboni* que hi ha a l'escenari ibèric, *Una guia d'acció contra el canvi climàtic*, amb el suport també del Consell Assessor per al Desenvolupament Sostenible de la Generalitat de Catalunya.

La convocatòria de la Cimera de Barcelona el novembre del 2009, la darrera reunió prèvia a la Cimera del Clima de Copenhaguen, va incitar a

Molts científics, experts climàtics, i governs progressistes sostenen que 350 parts per milió és el límit màxim segur de CO₂ a l'atmosfera

organitzar la segona convocatòria de l'Observatori Climàtic a Barcelona. Si la primera es va celebrar al Centre de Cultura Contemporània d'Octubre de València, la segona va tenir com a seu el Centre d'Art Santa Mònica.

Ara es discuteix la possibilitat de celebrar una tercera trobada a Mallorca. Motius? Un escenari d'insostenibilitat, però alhora una plataforma per demostrar que hi ha una sortida: la justícia climàtica podria tenir a les Illes un bastió important, si més no, de coneixement.

La ciència dels 350

Molts científics, experts climàtics, i governs progressistes sostenen que 350 parts per milió és el límit màxim segur de CO₂ a l'atmosfera.

L'escalfament ràpid de les zones àrtiques i altres desastres climàtics han fet que els científics determinessin que som a les 387, per damunt del límit segur. Si no som capaços de retornar ràpidament a les 350 ppm aquest segle, hi ha el risc que es produeixin desastres irreversibles com ara el desglaç de la capa de gel de Grenlàndia i l'alliberament de grans quantitats de gas metà que provenen de la fosa de la capa de gel subterrània.

Calen tres números per entendre realment l'escalfament mundial: 275, 385 i 350.

Durant tota la història de la humanitat fins fa 200 anys, l'atmosfera contenia 275 parts per milió de diòxid de carboni. Les parts per milió es

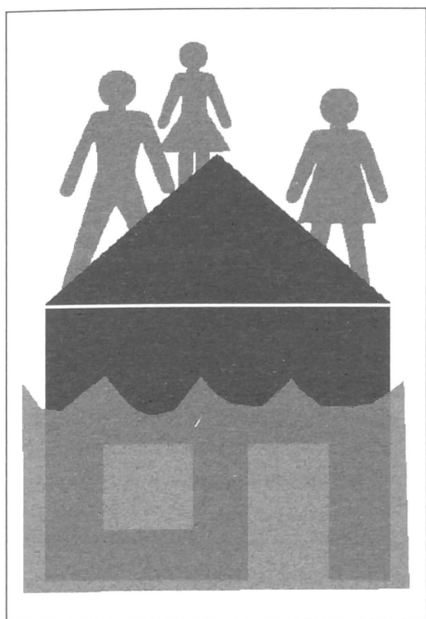
refereixen a la proporció del nombre de molècules de diòxid de carboni amb relació a les altres molècules de l'atmosfera. Aquesta quantitat és útil, atès que sense CO₂ i la resta de gasos d'efecte d'hivernacle que concentren la calor a l'atmosfera, la Terra seria un lloc molt fred, inhabitable per a l'espècie humana.

Per aquesta raó, necessitem una certa quantitat de carboni a l'atmosfera, però la pregunta és: quina quantitat?

A principi del segle XVIII, començàrem a consumir carbó, gas i petroli per produir energia i béns. D'aquesta manera, la quantitat de carboni a l'atmosfera va començar a augmentar, primer, lentament i, ara, molt més de pressa. Moltes de les activitats diàries que fem a casa, com ara encendre el llum, cuinar, engegar la calefacció o l'aire condicionat, depenen de fonts d'energia, com són el carbó i el petroli, que desprenen diòxid de carboni i altres gasos que atrapen la calor de l'atmosfera. Estem extraient el carbó que està emmagatzemat de fa milers d'anys sota la superfície de la Terra en forma de combustibles fòssils, i alliberant-lo a l'atmosfera.

Actualment (i aquest és el segon número clau) al planeta hi ha 387 parts de CO₂ per milió, i aquest quantitat creix dues parts per milió cada any.

Avui dia els científics afirmen que és massa, que aquesta quantitat és la més alta que hi ha hagut mai a la història del nostre planeta, i que ja comencem a veure'n les terribles conseqüències en les persones i indrets d'arreu del món. Les glaceres es fonen ràpidament i suposen una font d'aigua potable per a centenars de milions de persones. Els mosquits, que són partidaris d'un món més càlid, es propaguen per molts indrets nous i transmeten la malària i el dengue. La sequera es generalitza, i això fa que els conreus creixin amb dificultat en molts punts. El nivell del mar comença a pujar i els científics alerten que podria créixer uns quants metres aquest segle. Si això es produeix, moltes ciutats del món, illes i camps quedarien negats. Com més va, els oceans són més àcids a còpia del CO₂ que absorbeixen i aquest fet fa desaparèixer grans quantitats d'esculls de corall del món. Aquestes conseqüències contribueixen a agreujar els conflictes i els problemes de seguretat a regions amb recursos escassos.

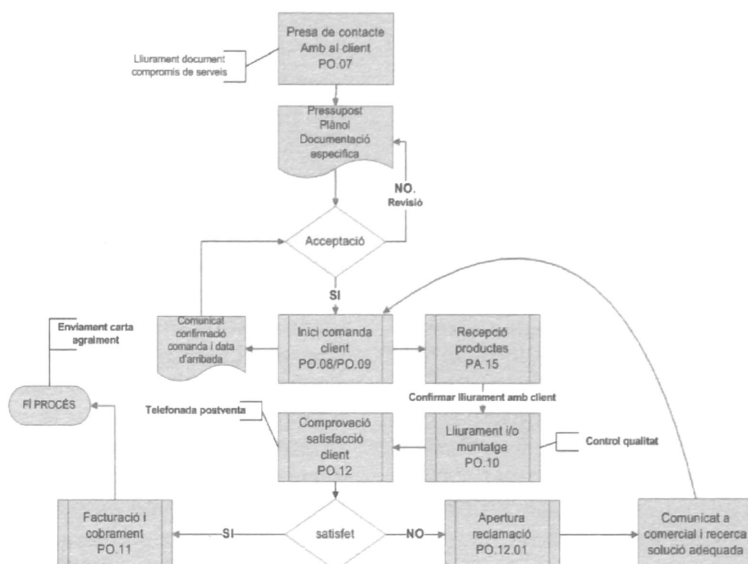

Probablement el missatge més clar que el canvi climàtic avança més de pressa del que els científics pensaven ens arriba de l'Àrtic. L'estiu del 2007, el glaç marí era un 39% inferior a la mitjana dels estius del període entre el 1979 i el 2000, la qual cosa suposa una pèrdua cinc cops superior a la superfície del Regne Unit. Nombrosos científics pensen que l'Àrtic es quedarà totalment sense gel durant els períodes d'estiu entre el 2011 i el 2015, 80 anys abans del que els científics havien previst fa tan sols uns quants anys.

Puix que la situació empitjora més de pressa del que s'esperava, un grup de científics importants d'arreu del món han modificat el límit màxim segur de CO₂ fins a establir-lo a 350 parts per milió. Aquest és el darrer número, i el més important, que convé saber. James Hansen, de l'Agència Nacional nord-americana per a l'Aeronàutica i l'Espai (NASA), el primer científic que va advertir de l'amenaça del canvi climàtic fa més de vint anys, escrigué: «si la humanitat vol preservar un planeta semblant a aquell en què les civilitzacions es desenvoluparen i en el qual la vida a la Terra està adaptada, les proves paleoclimàtiques i el canvi climàtic que s'està produint suggereixen que cal reduir el CO₂ de les 385 parts per milió actuals fins a un màxim de 350 parts per milió».

* Periodista i activista ambiental

LA MANCA DE QUALITAT PASSA FACTURA

Tard o d'hora. En tots els aspectes. D'aquí la importància de prioritzar-la. Productes de qualitat garantida. Serveis de qualitat demostrada. Relacions d'una qualitat humana envejable, amb els clients i entre noltros. Quan tot va bé i quan qualche cosa falla, que som humans. La qualitat per a Roldan no és un objectiu, és un compromís. Facturar és fonamental per a una empresa, però no a qualsevol preu. Així pensam i així funcionam. Perquè sabem que, a la llarga, la manca de qualitat passa factura.

Roldan
Cream espais per conuure

Eusebi Estada, 66-68 · 07004 Palma de Mallorca · tel. 971 763 666 fax 971 763 667
· email: comercial@roldan.es · www.roldan.es

L'Acord de Copenhaguen

Salvador Samitier

Ara fa dos anys, a la reunió de Bali (COP 13) del desembre del 2007, tots els països van decidir avançar vers una nova orientació que havia de cristal·litzar en un nou acord a llarg termini per fer front al canvi climàtic. El document conegut com a Full de ruta de Bali establia el calendari de reunions i temes que s'havien de desenvolupar durant dos anys, perquè a Copenhaguen les diverses qüestions que calia abordar fossin madures i els líders mundials estiguessin en disposició de consensuar aquest nou acord. El desembre del 2008, a Poznan (COP 14), després d'un any de negociacions intenses, ja es va veure la dificultat de trobar posicions equidistants entre els diferents interessos dels països. El novembre del 2009 a Barcelona (BCN *Climate Change Talks*) s'esdevingué la darrera reunió preparatòria abans de la cita de Copenhaguen. Va ser on després del llarg procés negociador es va concretar en quins aspectes hi havia consens entre els països i a la vegada en quins s'hi trobaven més dificultats. De Barcelona van sortir els textos cap a Copenhaguen ja preparats perquè les decisions polítiques esbandissin els interrogants que les negociacions tècniques no havien pogut resoldre.

El 19 de desembre del 2009, va acabar la Cimera de Copenhaguen enmig d'un gran seguiment mediàtic i amb un final inesperat però molt il·lustratiu de la correlació de forces i poder al món d'aquest començament del segle XXI: cinc països asseguts al voltant d'una taula negociant el que finalment va ser l'acord. La Xina, el Brasil, l'Índia i Sud-àfrica, als quals es van sumar els Estats Units, van establir el marc en què han de tenir lloc les discussions internacionals en matèria de canvi climàtic.

I quin paper hi va jugar la UE? Recordem que durant aquests darrers

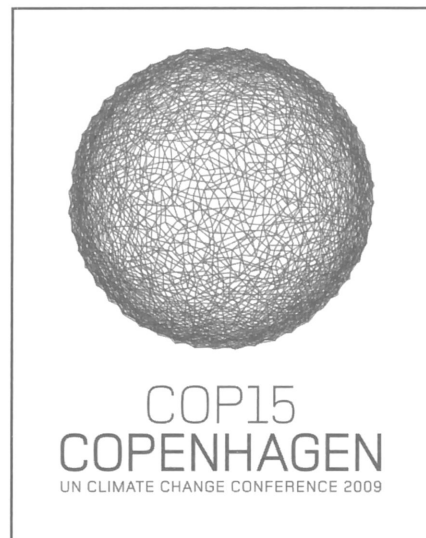
dos anys, i fins i tot abans amb la seva voluntat de complir els objectius de Kyoto, la UE sempre ha manifestat un posicionament ambiciós i de suport total a les propostes i els suggeriments provinents del Grup Intergovernamental d'Experts sobre el Canvi Climàtic (GEICC), com a màxim exponent del món científic. I aquí potser rau l'explicació de per què la UE no va ser convidada a la taula final: la seva presència no calia per poder assolir un acord.

Qui havia de negociar eren, d'una banda, els Estats Units, l'estat que tot i ser la primera economia mundial i el segon emissor de CO₂ del món no havia ratificat Kyoto i continuava augmentant any rere any llurs emissions, i, de l'altra, les noves potències emergents, especialment la Xina, que malgrat encabir-se encara dins el «calaix» dels països en desenvolupament té un potencial de creixement immens i alhora es configura com l'emissor principal de CO₂ del futur. Era del tot evident que, per poc ambiciós que fos el resultat final, a la UE no li quedaria més remei que acceptar-lo: sempre seria més del que hi havia abans de començar Copenhaguen.

Finalitzada la Cimera i vistos els resultats, l'Acord de Copenhaguen assolit finalment no materialitza ni la tasca, ni el lideratge, ni els esforços en matèria de canvi climàtic, en especial per part de la Unió Europea, i és per aquest motiu que l'acord assolit finalment a Copenhaguen la matinal del dissabte 19 de desembre és insuficient tant en relació amb el contingut com pel que fa al caràcter no vinculant.

Tanmateix, a l'acord hi ha aspectes que permeten continuar treballant en la direcció correcta:

- És el primer document que compta amb el suport de tots els grans països emissors. Per primera volta, els

països que no han signat el Protocol de Kyoto reconeixen que el canvi climàtic és un problema universal. Els països industrialitzats accepten que cal fixar objectius de reducció, i els emergents que han de dissenyar accions per atenuar llur ritme de creixement d'emissions.

- S'accepta el llindar de 2°C com un objectiu a mitjà termini. Si bé, malauradament, no es fixen xifres concretes de reducció a mitjà termini, s'acorda la necessitat de contenir l'augment de temperatura per sota dels 2°C, i es deixa la porta oberta a una eventual revisió futura sobre els 1,5°C. És important, en aquest context, indicar que l'acceptació dels 2°C és un reconeixement implícit a les conclusions i l'esforç dels científics en aquest camp i, per tant, l'acceptació que el canvi climàtic és un perill real.
- En adaptació. S'acorda que els països desenvolupats proveiran de finançament adequat i previsible, i de suport tècnic i de capacitat als països empobrits perquè s'adaptin.
- En mitigació dels països desenvolupats. S'acorda que comunicaran abans de l'1 de febrer del 2010 llurs compromisos de reducció en valor absolut per a l'any 2020. Les reduccions estaran sotmeses a les regles de control (*monitoring*), informe i verificació (MRV).
- En mitigació dels països emergents. S'acorda que comunicaran abans de l'1 de febrer del 2010 llurs compromisos en accions de reducció. Es desenvoluparan criteris per al control, l'informe i la verificació de l'execució i el resultat d'aquestes actuacions.

- En mitigació dels països més empobrits. Voluntàriament podran comunicar llurs accions de reducció abans de l'1 de febrer del 2010.
- La verificació de la reducció d'emissions és necessària. Tot i que la redacció és molt ambigua, cal destacar que els països en desenvolupament han acceptat la necessitat d'establir mecanismes transparents en relació amb la informació sobre el mesurament i els inventaris de les emissions i les reduccions compromeses. Les actuacions unilaterals dels països en desenvolupament en matèria de mitigació estaran subjectes al MRV interior amb *anàlisi i consulta internacional*, tot respectant *la sobirania nacional*. Altrament, les accions de mitigació que vulguin el suport dels països desenvolupats estaran subjectes al MRV internacional. Tant als països desenvolupats com en aquells en desenvolupament, el procés de MRV seguirà les directrius aprovades en el marc de la Convenció marc de les Nacions Unides per al canvi climàtic (UNFCCC, en anglès).
- S'estableix un mecanisme de finançament per a la mitigació i l'adaptació als països en desenvolupament. En el capítol del finançament, l'acord inclou el compromís d'un fons de 30.000 milions de dòlars per al trienni 2010-2012 per a la mitigació i adaptació als països pobres, i la voluntat de mobilitzar 100.000 milions de dòlars per a accions de mitigació per a l'any 2020; es deixa oberta la manera de fer-ho.
- En arquitectura financera. Es crea el *Copenhaguen Green Climate Fund* i també un grup d'alt nivell per estudiar la contribució de les fonts potencials de finançament.
- En transferència de tecnologia. S'acorda establir un mecanisme que acceleri la transferència de tecnologia en mitigació i adaptació.
- En preservació de boscos. S'acorda que cal un mecanisme per mobilitzar fluxos financers per evitar la desforestació i degradació. Aquest mecanisme és coneix com a REDD plus.
- En el paper dels mercats. Es pren en consideració la capacitat dels mercats per reduir el cost de les mesures de reducció i per promoure accions de mitigació.

En definitiva, Copenhaguen, de ser el punt d'inflexió i de llançament d'una nova manera d'entendre el desenvolupament econòmic, ha esde-

vingut un document de base que persegueix la posada en marxa immediata d'accions. Per tant, cal veure-ho no com un punt d'arribada, sinó com una etapa més en el procés de canvi vers a una economia baixa en carboni.

Situació actual i perspectives sobre Mèxic

En el moment d'escriure aquest article, el nombre de països que han manifestat llur voluntat d'adherir-se a l'Acord de Copenhaguen és de 97. D'aquests 97, 40 corresponen a països desenvolupats (la UE-27 ho ha comunicat de manera conjunta) que també han presentat llurs objectius de reducció. Dels altres 57 països adherits i que corresponen a països en desenvolupament, 28 han comunicat també els programes de reducció d'emissions.

A les comunicacions no hi ha hagut sorpreses significatives pel que fa al que ja es coneixia mentre va tenir lloc la COP 15 a Copenhaguen. El gran desafiament és que allò que els països han posat damunt la taula queda molt per sota de l'objectiu fixat a l'Acord de Copenhaguen d'estabilitzar la temperatura mitjana mundial a no més de 2°C per sobre de la temperatura preindustrial. Val la pena recordar que els científics del GEICC estableixen que per assolir, amb un 50% de probabilitat, aquest objectiu calia:

- Que a tot estirar l'any 2020 s'assolís el pic d'emissions mundials de GEH i que a partir d'aleshores les emissions disminuïssin.
- Que les emissions mundials de GEH es reduïssin com a mínim un 50% l'any 2050 comparades amb els nivells de l'any 1990.
- Que el conjunt de països desenvolupats haviessin de disminuir les emissions de GEH un 25%-40% l'any 2020 i un 80%-95% l'any 2050 respecte dels nivells del 1990.

En aquests moments, sembla que l'objectiu per a l'any 2020 ja es considera impossible d'assolir i els esforços de cara a la COP 16 de Mèxic se centraran en la fita de l'any 2050, deixant certa flexibilitat als diferents països perquè estableixin el camí per on arribar-hi. Juntament amb aquest gran repte, en destacaria tres més de cara a la propera COP 16 de Mèxic:

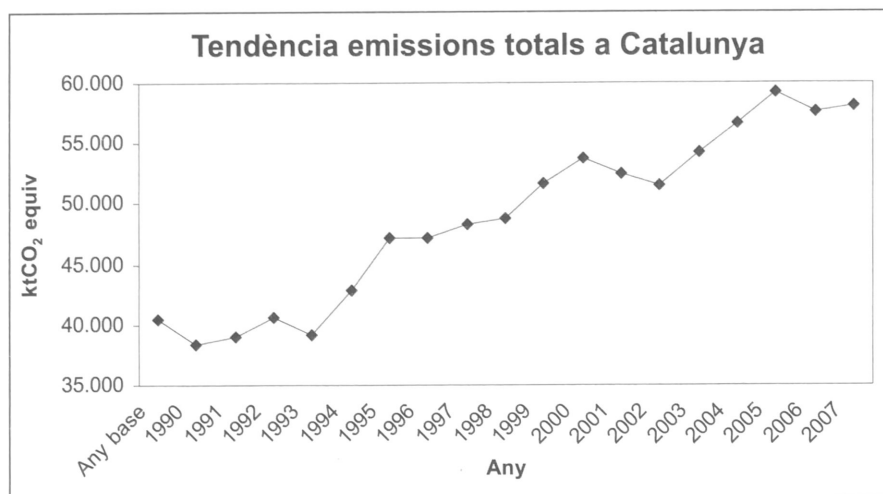
- Fer confluïr l'Acord de Copenhaguen en el procés de negociació de la UNFCCC i disposar així finalment d'un acord legalment vinculant.

Els aspectes principals que es troben a faltar a l'Acord de Copenhaguen són:

- Absència d'objectius de reducció per a l'any 2020 o per a l'any 2050.
- Manca d'objectius de reducció relativa d'emissions als països en desenvolupament per a l'any 2020 (desviació respecte de trajectòries BAU – *Business as Usual*).
- No s'hi estableix l'any a partir del qual les emissions mundials s'han de començar a reduir. Tampoc no hi ha un acord sobre el camí que convé seguir per reduir les emissions.
- Poca claredat sobre el paper i la necessitat d'ampliar els mercats del carboni i sobre el futur dels Mecanismes de Desenvolupament Net (CDM en anglès) i d'altres instruments de mercat.
- Incertesa sobre la continuació del Protocol de Kyoto.
- No és un tractat vinculant ni estableix els criteris perquè ho sigui.
- Trenca l'esquema de les negociacions a les NU i el futur del Protocol de Kyoto queda en una via indefinida.
- Definir el futur del Protocol de Kyoto. És a dir, si s'estableix una doble via, com fins ara, amb un segon període d'obligacions de reducció per als països desenvolupats i es deixen els països en desenvolupament (especialment, els emergents) sense obligacions de reducció, o bé s'estableix un únic document en què tots els països tinguin obligacions i s'apliqui el principi de responsabilitat comuna però diferenciada.
- Aclarir el finançament i establir com s'assoliran els fons i quin seran els mecanismes i procediments per fer arribar aquests diners als països en desenvolupament, i molt especialment als més empobrits.

El paper dels governs regionals

El problema del canvi climàtic no es pot entendre si no és des d'una perspectiva mundial. Tanmateix, les polítiques de lluita contra aquest fenomen, la seva mitigació i els processos d'adaptació s'han de desenvolupar

par en l'àmbit local i regional perquè siguin veritablement efectives.

Els moviments socials, el sector privat i els governs locals i regionals van deixar ben palès a Copenhaguen en innumbrables actes i jornades que, davant la realitat d'un compromís feble per part dels estats, hi ha una altra realitat compromesa i amb voluntat de treballar i dur a la pràctica solucions al desafiament del canvi climàtic. És possible avançar malgrat tot, i, si és necessari, caldrà construir una via des de baix cap a dalt que doni solucions i proposi alternatives viables de desenvolupament que integri el factor climàtic:

- Pel que fa a les polítiques de mitigació, moltes (per no dir la majoria) de les actuacions de reducció d'emissions, com les que afecten la mobilitat, la gestió de residus o l'agricultura, entre d'altres, s'implantaràn en l'àmbit regional i local.
- I, en el cas de les polítiques d'adaptació, els governs regionals i locals tindran un paper rellevant per planificar i implantar les mesures relacionades per proximitat al territori i a la ciutadania.

Atès que durant aquest primer semestre de l'any 2010, que coincideix amb la presidència espanyola de la UE, el Principat coordina la representació autonòmica als consells de Medi Ambient de la UE, en què es debaten, entre d'altres qüestions, els temes de canvi climàtic, hom ha pogut comprovar que en aquestes reunions i de manera reiterada, sorgeix la idea que de cara a Mèxic (on tindrà lloc la propera Conferència de les Parts – COP 16), si la UE vol tenir un paper més protagonista i que les seves posicions tinguin més influència, cal

Els moviments socials, el sector privat i els governs locals i regionals van deixar ben palès a Copenhaguen en innumbrables actes i jornades que, davant la realitat d'un compromís feble per part dels estats, hi ha una altra realitat

buscar aliances i companys de viatge amb visions i ambicions similars en matèria de lluita contra el canvi climàtic. Aquesta és una molt bona idea, però aquesta recerca d'aliats no s'hauria de limitar només als estats, sinó que també s'haurien de generar complicitats a tots els nivells de govern, com els regionals (coneguts com a subnacionals en el llenguatge de les Nacions Unides) i locals d'arreu del món, però molt especialment d'Europa.

Eixos principals d'actuació al Principat

En coherència amb el que s'ha dit abans sobre el paper dels governs regionals, el primer objectiu que s'ha marcat la Generalitat de Catalunya és assegurar que compleix la seva part de responsabilitat d'acord amb l'escenari de compliment del Protocol de Kyoto que l'Estat espanyol va acordar amb la UE. Això comporta que s'han de limitar les emissions difuses a +37% de mitjana entre els anys 2008 i 2012 respecte de l'any base 1990.

Les dades de l'any 2007 indiquen que les emissions totals al Principat se situaven un 43% per damunt de les emissions de l'any base. Unes dades

que representen unes 8 tones per càpita. Aquesta voluntat de compliment es duu a terme:

- d'una manera concertada i coordinada amb tots els departaments del Govern de la Generalitat, mitjançant la Comissió Interdepartamental de Canvi Climàtic i la creació l'any 2008 de l'Oficina Catalana de Canvi Climàtic,
- i amb la participació de tots els sectors socials i econòmics de la societat principatina; n'és un exemple la Convenció Catalana del Canvi Climàtic de l'any 2008, en la qual després de nombroses sessions de debat amb més de 700 participants es van aplegar 1.000 propostes d'actuació.

Tota aquesta tasca va donar com a resultat el Pla marc de mitigació del canvi climàtic a Catalunya 2008-2012. L'objectiu del Pla és reduir l'emissió de 5,33 Mt de CO₂ de mitjana en els sectors difusos durant el període 2008-2012, que és la quantitat que es considera que ha d'assumir el Principat per ser coherent amb el compromís espanyol abans esmentat. El Pla es concreta en tres objectius estratègics:

- Objectiu estratègic 1: és l'objectiu central del Pla marc i es basa en el desplegament de les mesures d'inversió, legals, tècniques, financeres, d'incentivació, de suport i de concertació per part del conjunt de les administracions públiques que actuen al Principat i en la concertació amb els sectors públics i privats per assolir l'objectiu de limitar el creixement de les emissions dels sectors difusos al +37% respecte de l'any base.
- Objectiu estratègic 2: correspon a l'àmbit dels sectors sotmesos a la Directiva del mercat d'emissions, i impulsa reduir les emissions en els processos productius i l'ús de combustibles alternatius, i també fomentar la participació en els mecanismes flexibles del Protocol de Kyoto perquè les instal·lacions catalanes puguin estar en condicions de competitivitat envers les altres instal·lacions dins del comerç europeu de drets d'emissions.
- Objectiu estratègic 3: impulsar accions transversals orientades a incrementar el coneixement sobre el fenomen del canvi climàtic a través de la recerca i de la sensibilització, la formació i la participació. Aquestes accions, si bé no es poden quantificar en termes de reducció directa

d'emissions, són clau per donar suport a la presa de decisions a tots els àmbits: institucional, empresarial, col·lectiu i personal.

En total 180 actuacions, 88 de les quals pretenen reduir les emissions difuses. A final de l'any 2009, d'aquestes 180 actuacions, el 78% havia superat la fase inicial de desenvolupament i el 44% tenia un progrés entre avançat i molt avançat. Al llarg de l'any 2008, ja s'havien completat 63 actuacions, 30 de les quals sobre la reducció de les emissions difuses, i el 2009 se n'acabaren de completar 47 més.

A més, no es pot oblidar tampoc que la Unió Europea ja ha traçat projectes per a l'any 2020 mitjançant el desplegament del paquet d'energia i clima, que té com a objectius els anomenats tres 20:

- Reduir el 20% de les emissions de gasos amb efecte d'hivernacle (GEH), quantitat que podria incrementar a un 30% si la resta de països desenvolupats s'hi compromet.
- Que el 20% del consum final d'energia procedeixi d'energies renovables.
- Millorar un 20% l'eficiència energètica.

La Generalitat de Catalunya s'ha compromès en aquesta via, i entre les actuacions més destacades hi ha:

- El 24 de novembre del 2009, es va aprovar la revisió del Pla de l'energia 2006-2015 basat en l'estalvi i l'eficiència energètica i en les energies renovables, de manera que el seu desenvolupament convergeixi cap a una economia baixa en consum d'hidrocarburs fòssils. En aquest pla, s'ha dut a terme una prospectiva energètica per a l'any 2030 en què s'han estudiat 6 escenaris. L'aposta del Govern se situa en aquests moments a l'escenari A4, d'anticipació, el més coherent amb la planificació actual i l'estat del coneixement, en què la previsió en matèria d'energies renovables se situaria en un 16,7% per a l'any 2020. Però no es descarta, i així ho ha subratllat el Grup d'Experts creat per la Generalitat, que també calgui tenir en compte l'escenari E6, el més ambiciós, en què les energies renovables se situarien l'any 2020 entorn del 20,7%, i, per tant, situarien el Principat, de manera individual, plenament en sintonia amb l'objectiu europeu en matèria d'energies renovables.

- S'està impulsant el procés de participació previ a la redacció de l'Estratègia de desenvolupament sostenible de Catalunya (EDSCAT), un full de ruta que estarà llest el primer semestre del 2010. S'hi establiran els objectius quantificats i les línies d'actuació prioritàries que garanteixin l'evolució del Principat envers escenaris de més sostenibilitat social, econòmica i ambiental, tenint com a horitzó l'any 2026.
- També es fan els primers passos per disposar l'any 2012 d'una estratègia en matèria d'adaptació en coherència amb el que estableix el *Llibre blanc* de la UE. Amb aquesta finalitat, s'està recopilant tota la informació de base disponible i encarregant els estudis per disposar d'aquest coneixement, com en el cas de la tasca desenvolupada per conèixer les repercussions del canvi climàtic al delta de l'Ebre, o sobre els recursos hídrics del Principat, o la publicació imminent del Segon informe sobre les conseqüències del canvi climàtic a Catalunya.
- En matèria de recerca, destaca la creació de dues institucions de gran importància estratègica: l'Institut de Recerca Energètica de Catalunya (IREC), que té com a objectiu innovar i desenvolupar nous productes tecnològics, la recerca a mitjà i llarg termini i l'aprofundiment del coneixement científic i tecnològic en l'àmbit de l'energia; i l'Institut Català de Ciències del Clima (IC3) com a centre d'excel·lència per a la recerca climàtica, l'educació i el desenvolupament d'aplicacions futures i eines per avaluar els riscos climàtics presents i futurs especialment a la regió mediterrània.

Conclusió

El fet que Copenhaguen no fos el succés que molts esperàvem no ha de ser motiu ni excusa per abaixar la guàrdia. El canvi climàtic és una realitat i els seus efectes comencen a ser evidents arreu. La situació actual de crisi econòmica no facilita les coses, però és una oportunitat per introduir els canvis a la nostra societat que permetin combatre amb garanties els desafiaments dels propers anys, i, en tot cas, el que sembla evident és que els costos de no fer res seran sempre superiors. En el cas del Principat, hom ha situat el canvi climàtic com un eix fonamental d'actuació, integrant el factor climàtic a les polítiques de planificació pública dels anys que vénen i impulsant que el teixit econòmic català també en sigui conscient.

L'AVENC

LA REVISTA QUE CAL LLEGIR
LA REVISTA QUE ES FA LLEGIR

Subscriu-t'hi

Telèfon
93 245 79 21

Fax
93 265 44 16

Internet
www.lavenc.cat

En format digital
www.quiosc.cat

Economia, canvi climàtic i benestar

Vicent Alcàntara*

Sembla que en general hom admet, almenys sobre el paper, que un dels punts més importants de l'agenda política mundial del segle XXI és la lluita contra el canvi climàtic. Tanmateix, la manera d'abordar el problema no sembla tan clara. Són molts els actors, amb problemàtiques molt diverses i complexes, que fan difícil els consensos i els canvis necessaris a les estructures de poder per tractar la qüestió. A més, és ben sabut, i gairebé admès per tota la comunitat científica mundial, que una de les raons fonamentals del canvi climàtic és l'emissió de gasos d'efecte d'hivernacle (GEH) que té l'origen a l'expansió material de la producció de béns i serveis que ha acompanyat el creixement econòmic des de la revolució industrial. I que, s'ha de dir tot, ha permès assolir unes quotes de benestar social, almenys a les societats considerades avui avançades, com potser no s'havia esdevingut mai abans a la història de la humanitat. D'ací la mitificació de la producció com l'element determinant del benestar. El creixement aleshores, i de manera molt particular posteriorment a la Segona Guerra Mundial, esdevé la panacea per incrementar la felicitat humana: és el fetixisme del PIB i el seu creixement. Això no obstant, aquesta falsa creença no té sentit en un espai ambiental finit. En darrera instància, tots els béns materials de què gaudim procedeixen d'uns recursos naturals finits; i els residus que generem, estretament lligats als nostres estils de vida, atenyen unes magnituds molt superiors a la capacitat d'absorció de la natura. Aquest cas és el de les emissions de GEH, que acaben qüestionant la nostra manera de viure al planeta a causa de les conseqüències del canvi climàtic que sostenen.

En aquestes planes, per raó d'espai, més que no pas abordar la qüestió que ens ocupa en tota la seva

complexitat, procuraré donar pistes sobre quina és la situació, al meu paper, intentant fer palès el caràcter ètic i de justícia que hauria d'orientar el disseny de polítiques encaminades a afrontar els problemes de mitigació i adaptació al canvi climàtic.

Economia i canvi climàtic

Per tal de contextualitzar el quid de la qüestió, abordarem, per bé que només sigui de manera esquemàtica, les relacions estretes entre economia i medi, i posarem èmfasi en el que aquestes relacions representen des de la perspectiva del canvi climàtic.

El medi juga a les societats humanes un paper doble: subministra recursos naturals, com a *inputs* del sistema productiu, i rep els residus que provenen d'aquests mateixos processos i els de consum. La gràfica 1 mostra la situació de l'economia a l'univers. Contràriament al que la Ciència Econòmica estàndard defensa molt sovint, l'economia no és un sistema tancat, sinó obert al medi natural. El sistema econòmic intercanvia constantment matèria i energia amb el medi. Només així pren sentit i és possible la reproducció material necessària perquè la societat es reproduïxi. És obvi que la reproducció humana, en unes condicions i estils de vida determinats, va més enllà de la simple reproducció biològica. I, per tant, la intensitat de les relacions amb el medi, tant des de la perspectiva de l'extracció d'energia i matèria com de la utilització del medi com a albelló, depèn en darrera instància de l'escala de la producció, així com de la composició dels béns i serveis dels quals la societat decideix dotar-se. Com veiem, el binomi economia-medi és un sistema indissoluble, les interaccions del qual s'afecten mútuament. Tanmateix, molt sovint, i àdhuc fins fa ben poc, l'Economia havia oblidat amb freqüència que l'home i la societat formen part de la natura.

Tot i que l'economia és un sistema obert al medi, atès que aquest darrer inclou l'economia, constitueix un sistema tancat respecte de la resta de l'univers. El medi en què vivim, la biosfera, és un sistema que podem considerar clos amb relació a la resta de l'univers, només hi intercanviem energia, com mostra la gràfica, si obviem algun meteorit. Això vol dir que l'espai ambiental té uns límits, tant des de la perspectiva de la capacitat de crear recursos com, i això és molt rellevant quant a les emissions de gasos d'efecte d'hivernacle que causen el canvi climàtic, des del punt de vista de la capacitat d'absorbir residus. D'ací sorgeix precisament la idea de sostenibilitat.

La sostenibilitat és possible, precisament, quan es manté el binomi economia-medi per satisfer les necessitats dels éssers humans a llarg termini. La preocupació pel medi sorgeix perquè, d'una banda, és una manifestació palpable de la ruptura de l'equilibri delicat descrit i, de l'altra, un factor desencadenant de desequilibris més importants, la qual cosa posa en evidència que el sistema conjunt economia-ambient no opera d'acord amb els requisits de la sostenibilitat. El corollari només pot ésser la necessitat d'un canvi tant en l'àmbit econòmic (el creixement i la forma que adopti), com en la composició dels béns i serveis (estructura de la demanda) que resulta del sistema productiu.

L'aparició de conflictes que posen en qüestió el control del futur ens hauria de fer veure la necessitat d'introduir enfocaments integradors en la nostra manera de concebre l'activitat econòmica, els eixos conceptuals dels quals anessin més enllà del economicisme tant en boga. De certa manera, les regles del joc i els criteris no haurien de continuar invariablement marcats per una raó purament expansionista de la reproducció material. L'anàlisi de la relació entre el creixement econòmic i el medi no pot proposar l'estudi de la dinàmica social com un tronc escapat de la matriu circumdant (ecosistemes) que s'oposi a aquesta.

Certament, ateses les desigualtats socials existents al món actual, tant entre nacions com dins dels mateixos estats, l'expansió material és necessària per rescabalar els qui, de manera no gaire ètica des del meu punt de vista, han estat apartats d'un nivell de vida digne. Com veurem tot seguit, el problema del canvi climàtic s'esdevé en un món desigual en el qual, més enllà

de les solucions tècniques, cal redistribuir l'espai ambiental per permetre eradicar la pobresa de la majoria i un canvi de l'estil de vida de la minoria.

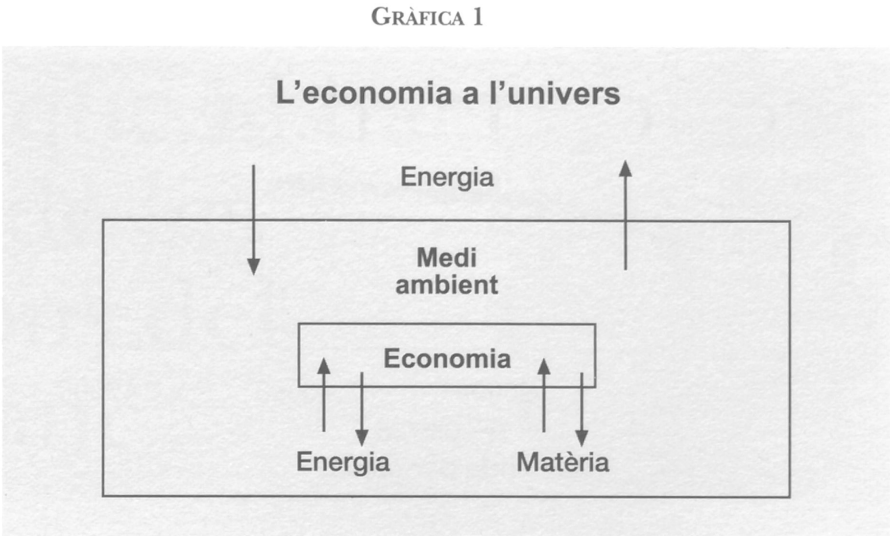
Emissions de GEH i desigualtat

Com s'assenyala en el detallat Informe sobre el desenvolupament humà 2007-2008 del Programa de les Nacions Unides per al desenvolupament (PNUD), les crisis climàtiques es produiran en un món desigual, la qual cosa limitarà la capacitat dels diversos països pel que fa als riscos i les vulnerabilitats. I això en dos sentits. En primer lloc, quant a la capacitat d'afrontar la mitigació de les emissions sense renunciar a un creixement material necessari per assolir nivells de desenvolupament que permetin una vida digna. I, en segon lloc, amb relació a la capacitat d'adaptar-se als problemes que molt probablement apareixeran, perquè com hom assenyala al pròleg de l'informe esmentat, «el canvi climàtic afectarà, de tota manera, i molt fortament els països més pobres, malgrat que els nostres esforços per reduir les emissions comencin immediatament».

Vegem, en primer lloc, quina és la situació actual pel que fa a les emissions, la generació de riquesa i la seva distribució.

Tal com hom pot veure a la taula 1, les diferències quant a les responsabilitats en la emissió són paleses, tant en renda *per càpita* com pel nivell d'emissions. Els països rics de l'OCDE, amb una població que no supera el 20% del total mundial, acaparen el 55,4% del PIB del món. I generen el 36,1% dels gasos d'efecte d'hivernacle. És cert que en el cas de la Xina, aquest país està a punt d'igualar les emissions dels EUA, i això fa que els habitants de l'anomenat primer món, els rics sense eufemismes, s'inquietin davant d'aquesta situació sense pensar ni tan sols en la situació que ocupen en la distribució mundial d'emissions. Sembla que no vulguem veure que als països de l'Amèrica del Nord que pertanyen a l'OCDE, per posar-ne un exemple, les emissions per càpita de GEH pràcticament quadrupliquen els d'aquell país. En la mateixa línia, mentre que l'emissió per càpita a l'Àfrica és de 4,8 t de CO₂, als EUA supera les 20 t de CO₂, gairebé cinc voltes més.

A més a més, les xifres anteriors mostren ben clarament que els països amb rendes per càpita més altes són precisament els grans emissors. Si bé es pot justificar la carbonització de l'economia fins a arribar a certs nivells

TAULA 1
DISTRIBUCIÓ DE LA RENDA I DE LES EMISSIONS EL 2005

	Emissions GEH %	PIB %	Població %	PIB per càpita PPP (miles 2000 US dollars)	Emissions de GEH per càpita (t)
Amèrica del Nord (OCDE)	18,5	23,6	6,7	30070,4	19,4
Pacífic (OCDE)	6,1	9,3	3,1	25652,7	13,8
Europa (OCDE)	11,5	22,5	8,3	23132,9	9,7
Àfrica	9,7	3,8	14,2	2313,4	4,8
Amèrica Llatina	9,2	6,0	7,0	7331,7	9,3
Orient Mitjà	3,6	2,5	2,9	7504,6	8,9
Europa (països no membres OCDE)	0,8	0,8	0,8	8450,2	6,7
Antiga Unió Soviètica	7,7	3,8	4,4	7383,8	12,3
Àsia (excloent-hi la Xina)	14,0	13,0	32,3	3426,8	3,0
Xina (incloent-hi Hong Kong)	16,8	14,6	20,3	6157,3	5,8
Món	100,0	100,0	100,0	8539,6	7,0

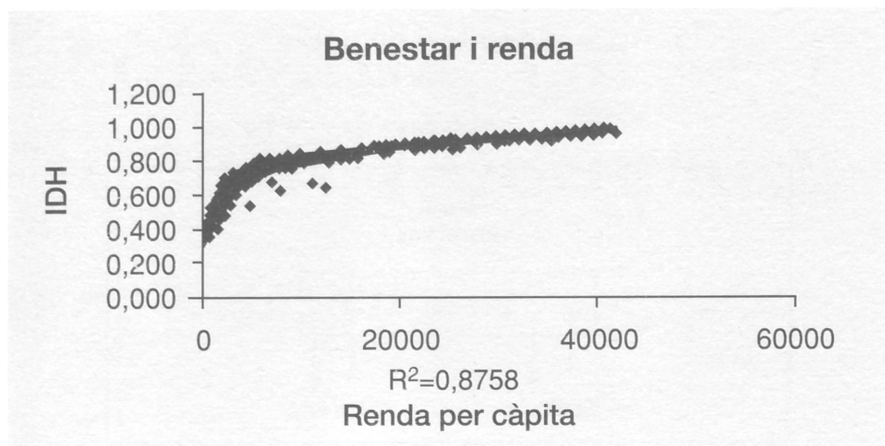
Font: Elaboració pròpia amb informació de l'Agència Internacional de l'Energia

de benestar, una vida llarga i saludable, amb uns nivells d'educació i desenvolupament dignes d'aquest nom, no sembla justificable que els més rics s'apropriïn de l'espai ambiental, atès que alhora han causat el deteriorament climàtic actual. Sembla que convé un cert creixement material dels més pobres i una ralentització, o fins i tot una decreixença, dels més rics. En definitiva, es tracta d'un problema de redistribució. No m'agrada el mot decreixença car, atesos els valors que imperen en els anomenats països occidentals, semblaria que hom demana una disminució del benestar i no és això. Es tracta més aviat d'un canvi que permeti una vida realment feliç i satisfactòria, desvinculada de la voracitat i el malbaratament de recursos. D'una certa manera, les regles del joc i els criteris no haurien

de continuar invariablement marcats per un criteri purament expansionista de la reproducció material.

Així i tot, la desigualtat vers el canvi climàtic no es produirà només des del punt de vista de la mitigació; també és rellevant la desigualtat davant de l'adaptació. Encara que la inquietud pel canvi climàtic també es fa sentir en els països desenvolupats, el grau de vulnerabilitat dels pobres és molt més elevat. Com descriu l'informe esmentat, «els alts nivells de pobresa i el baix desenvolupament humà limiten la capacitat de les llars pobres d'administrar els riscos climàtics. Amb poc accés a assegurances formals, ingressos baixos i pocs béns (riquesa magra diria jo), les cases pobres han de bregar amb les crisis vinculades al clima en condicions summament complexes». Conscients d'aquest fet,

GRÀFICA 2

quan els països pobres reclamen ajudes per combatre llurs problemes d'adaptació, aquest ajut caldria interpretar-lo com el pagament d'un deute històric de caràcter ecològic.

Convé demanar-se si el cost, en termes de benestar, d'un canvi substancial en el mode de vida dels països que avui considerem rics és tan important per renunciar a un món més just i amb menys incertesa. Puix que, per tot el que hem afirmat, sembla que el problema es redueix a modificar la nostra concepció de progrés. A la gràfica 2, hem ajustat la relació entre el PIB per càpita de 174 països, com indicador de l'afluència de riquesa a la societat, i l'Índex de Desenvolupament Humà (IDH) elaborat pel PNUD.

És evident que, a partir de nivells de renda determinats, la contribució del creixement al benestar de la societat amb prou feines augmenta. La renúncia a una part substancial de la

nostra riquesa tindria efectes negligibles en els nostres nivells de desenvolupament humà. Hauríem arribat al mateix resultat si, per comptes de l'IDH, haguéssim emprat qualsevol altre indicador de benestar que preveïés no només els aspectes de la vida lligats al consum desaforat de béns que, dit sigui d'esquitllada, poca cosa té a veure amb la felicitat i molt amb l'engreixament d'una demana de la qual ben pocs es beneficien. Hem volgut posar damunt la taula aquesta qüestió perquè les polítiques, acords, etc., per afrontar el problema del canvi climàtic, des del nostre punt de vista, no poden deslligar-se de la lluita contra la pobresa. Però per assolir-ho convé que repensem la nostra idea de progrés. Com hom afirma a l'informe del PNUD: «una de les lliçons més difícils d'aprendre del canvi climàtic és que el model econòmic que impulsa el creixement i el consum

desmesurat concomitant a les nacions desenvolupades no és sostenible ecològicament».

A tall de conclusió

Tal com assenyalàvem al començament d'aquestes planes, els actors i els interessos contraposats són nombrosos, però és clar que el món del segle XXI haurà d'enfrontar-se a problemes i alternatives de transcendència notable.

El problema no sembla senzill. Tot-hom és ben conscient que, per exemple, això comporta conseqüències fonamentals en la distribució de la renda. D'una banda, la renda s'hauria de distribuir d'una manera més justa entre les persones d'un mateix territori, i entre els diferents països. I, d'altra banda, també caldria que hi hagués una redistribució entre generacions, si pensem que les generacions futures tenen tant de dret com nosaltres de fruir d'un planeta Terra del qual ningú no ens ha donat la propietat exclusiva.

Cal veure la situació actual com un balafament de recursos, fruit dels mecanismes ordenadors del sistema econòmic. No podem continuar venent el projecte de societat occidental actual com un projecte de modernitat civilitzadora. Tanmateix, l'alternativa al model actual exigeix canvis mentals i institucionals profunds. Cal un nou pacte social (local i planetari) que desballesti una configuració estructural del poder que sosté una economia essencialment destructiva.

* Departament d'Economia Aplicada i ICTA
Universitat Autònoma de Barcelona

La ciència que hi ha al darrere de les negociacions del canvi climàtic

Josep Enric Llebot

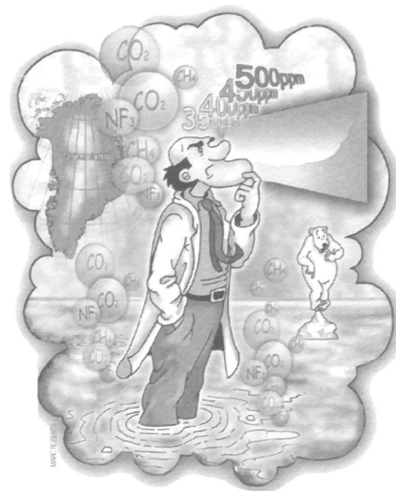
L'any 2009 va acabar amb noves sobre les negociacions climàtiques i de ben segur que l'any 2010 començarà també amb l'atenció pública reflectida pels mitjans de comunicació sobre com s'enfrontarà el nou escenari ambiental dibuixat a Copenhaguen, pel que fa a l'escalfament de l'atmosfera a causa de les emissions de gasos amb efecte d'hivernacle. Mentre això passa, òbviament l'atmosfera i el sistema climàtic no canvien llur comportament a tenor de la dificultat de la comunitat internacional d'assolir acords veritablement efectius per apaivagar el creixement continu de l'escalfament de l'atmosfera. La reunió de la COP 15 a Copenhaguen era una conferència política i, per tant, els possibles acords eren d'índole política però amb un important transfons científic. Justament aquests transfons científic és el que fa que encara sigui més difícil que la comunitat internacional assoleixi acords vinculants que serveixin per gestionar d'una manera eficient i inequívoca el problema del canvi climàtic.

En aquest article s'intenta desenvolupar una mica quin és aquest trasfons científic sobre l'escalfament de l'atmosfera que ha traspuat a l'Acord de Copenhaguen.

L'àmbit de convenció de les Nacions Unides sobre el canvi climàtic formulada l'any 1992 inclou a l'article 2 que els països signants es comprometen a establitzar la concentració de gasos amb efecte d'hivernacle a l'atmosfera en una concentració que eviti interferències antròpiques perilloses amb el clima, allò que en un acrònim anglès s'anomena DAI (Dan-

gerous Anthropogenic Interference). Aquesta convenció ha estat signada i ratificada per la pràctica totalitat dels països de les Nacions Unides i es desenvolupa mitjançant una estructura tècnica un exemple de la qual són les COP (Conference of parties), una de les quals va donar lloc al conegut Protocol de Kyoto (COP 3) i una altra, la COP 15, la que va tenir lloc recentment a Copenhaguen al mes de desembre.

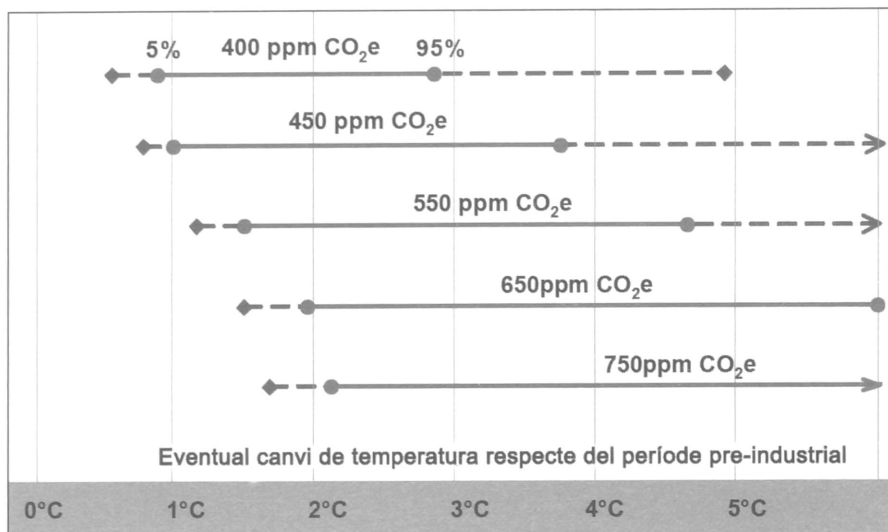
Malgrat l'acord internacional pràcticament unànime sobre el text de la convenció, quines són les causes que fan que passats disset anys encara sigui tan difícil que els països signants assoleixin acords vinculants per tal de desenvolupar-lo? Una primera consideració que es pot fer és que per definir pròpiament què s'entén per interferències antròpiques perilloses per al clima cal tenir en compte no només aspectes científics, sinó que cal considerar també aspectes econòmics, demogràfics, polítics i, fins i tot, ètics. No obstant això, per no abocar-se a un debat amb múltiples variants el Grup Intergovernamental d'Experts sobre el Canvi Climàtic (GIECC) proposà cinc indicadors de repercussions que ajuden a quantificar el grau de DAI que s'està produint. Aquest cinc indicadors són: 1: l'augment del deteriorament o la pèrdua irreversible de sistemes únics o amenaçats, com els esculls de corall, les glaceres tropicals o les illetes del Pacífic; 2: l'augment d'esdeveniments meteorològics i climàtics singulars com les sequeres, les onades de calor, les inundacions, els focs forestals, o els ciclons tropicals; 3: l'augment de la distribució de les repercussions que afecten de manera diferent dis-

(Font: Nature Climate Change January 2009)
Aquest dibuix representa sintèticament les majors preocupacions científiques referents al canvi climàtic que tenen incidència en les negociacions internacionals: la concentració de gasos amb efecte d'hivernacle a l'atmosfera, la fusió del gel de Grenlàndia, els diferents gasos amb efecte d'hivernacle, l'ascens del nivell del mar i l'ós polar, representant l'efecte del canvi climàtic sobre els animals, les plantes i els ecosistemes

tintes regions i diferents països, tant en sentit positiu com negatiu; 4: l'augment dels danys que es poden mesurar com a danys materials o personals, i 5: l'augment de processos singulars, com la fusió de grans extensions de gel de l'Àntàrtica o canvis sobtats de la circulació termohalina.

Malgrat l'esforç de determinar indicadors del DAI, no es poden presentar de manera unívoca i general quines condicions climàtiques porten a cadascun d'aquests processos. Per això, la comunitat internacional ha adoptat el criteri que considera la temperatura l'indicador més important del DAI i que el llinar que no s'ha de sobrepassar és el de l'augment de 2°C¹ de la temperatura de la superfície terrestre respecte dels períodes preindustrials. Justament a l'Acord de Copenhaguen aquest element és el que es reflecteix en el primer punt, i en altres apartats s'hi fa referència. La qüestió científica, doncs, és saber quina concentració de gasos amb efecte d'hivernacle a l'atmosfera respon a aquest requeriment. La resposta no és tan simple com sembla, atès que el sistema climàtic no és lineal, és a dir, no n'hi ha prou de saber una determinada concentració de CO₂ per conèixer la temperatura que assolirà l'atmosfera a la superfície terrestre, ja que hi ha múltiples retroaccions, amb escales de temps molt diferents i, a més, els temps de resposta globals

(Elaboració pròpia a partir de dades Stern Review, 2006)
 Projeccions dels canvis en la temperatura de diferents models a partir de diversos objectius de concentració de gasos amb efecte d'hivernacle a l'atmosfera. S'observa que, per cada concentració, hi ha una franja d'incertesa projectada relativament rellevant, la qual cosa no facilita que es concretitzin acords de reducció d'emissions

del sistema climàtic també són complexos i no hi ha unanimitat científica en el valor de llur determinació. Per determinar d'alguna manera la magnitud dels canvis del sistema climàtic a causa de l'augment de la concentració de gasos amb efecte d'hivernacle s'utilitzen els models numèrics i per tal d'avaluar-los i de comparar llurs resultats s'ha adoptat el criteri de calcular com funcionarà el sistema climàtic quan aquesta concentració dobli la del període preindustrial. S'anomena sensibilitat climàtica l'augment de la temperatura quan la concentració atmosfèrica de diòxid de carboni dobla la concentració imperant en el període preindustrial. Doncs bé, els models no donen una resposta única per a la sensibilitat del clima, la qual cosa implica que els models no poden donar una concentració llindar de gasos amb efecte d'hivernacle a l'atmosfera que provoqui un augment de la temperatura superficial de 2°C com a màxim.

De manera genèrica i considerant aspectes realistes i pragmàtics, l'actuació en contra del canvi climàtic que fa anys que és aconsellada pels organismes internacionals consisteix en dues classes d'accions: mitigar les causes del canvi climàtic i adaptar-se a les noves condicions climàtiques. La mitigació consisteix a disminuir-ne les causes, és a dir, les emissions. Ateses les circumstàncies actuals, hi ha tecnologia disponible per estabilitzar el contingut atmosfèric de diòxid de carboni atmosfèric a 450 ppm² o a 600 ppm o a 1000 ppm. Definir el

La reunió de la COP 15 a Copenhaguen era una conferència política i, per tant, els possibles acords eren d'índole política però amb un important trans-fons científic

nivell és una qüestió de cost econòmic, capacitat tecnològica i de voluntat política i social, i aquest final de l'any 2009 ha estat important per mostrar que la comunitat internacional ha estat incapaç de definir quin nivell d'estabilització és capaç de posar-se com a objectiu.

En aquest context, per tant, podem fer-nos una pregunta: hi ha una concentració segura de gasos amb efecte d'hivernacle? Aquesta és, potser, la qüestió més important quan ens enfrontem a una situació de canvi del clima. Fins on pot aguantar el clima el forçament actual? Hi ha un nivell segur d'emissions? Certament, els mots «aguantar» o «segur» que hem emprat a les línies anteriors són equívocs, atès que són relatius i hi ha una bona dosi de subjectivitat en llur formulació. La subjectivitat prové de veure el problema del canvi climàtic des de la perspectiva de risc i la percepció del risc no és la mateixa per a un ciutadà europeu o un de nord-americà, comunitats amb bona capacitat financera i tecnològica

per adaptar-se als canvis ambientals, tot i que a costa de costos econòmics importants, o per a un habitant de Grenlàndia, que depèn per alimentar-se de l'extensió del glaç, o d'un ciutadà de les illes Maldives, constituïdes per devers 1.600 illes de corall, per al qual la grandària del país depèn de la magnitud de l'ascens del nivell del mar.

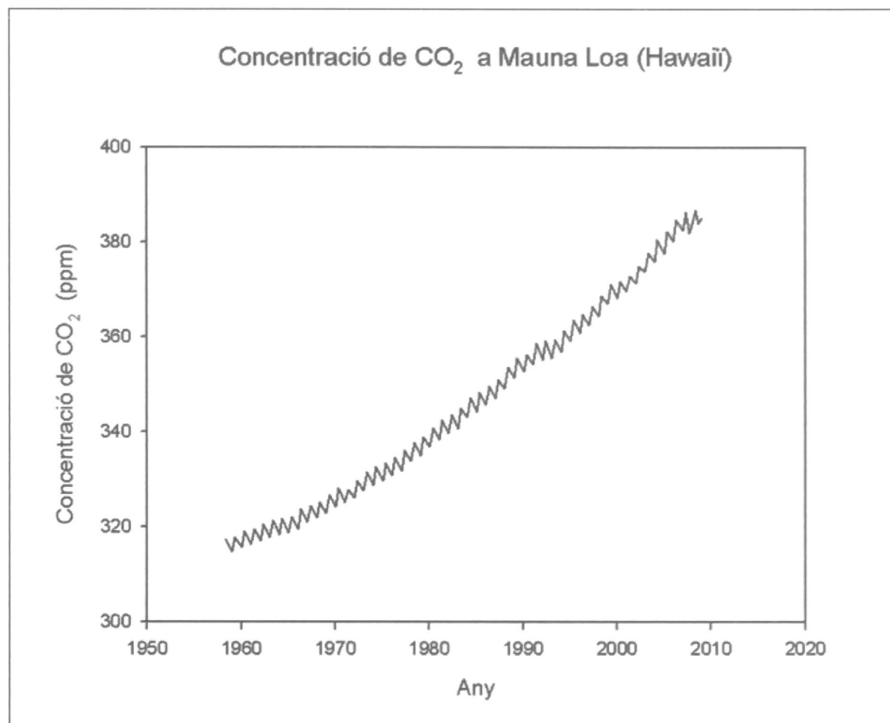
Pel que fa a l'adaptació, significa conèixer i, eventualment, canviar aquelles activitats influenciades pel canvi climàtic. Per exemple, en alguns indrets deixaran de ser rendibles determinats conreus i començaran a ser-ne d'altres o bé s'hauran de construir i/ o modificar determinades infraestructures (ports, dics, etc.) Com ja s'ha dit, ambdues estratègies, l'adaptació i la mitigació, depenen de la perspectiva econòmica del país que les considera.

Intentant però objectivar l'enunciat d'aquest paràgraf, es tractaria de poder contestar si hi ha una concentració llindar de gasos amb efecte d'hivernacle a l'atmosfera, per sobre de la qual es produeixen canvis catastròfics en el funcionament de la Terra, o bé si es coneixen prou bé les conseqüències de l'escalfament a causa de l'augment de la concentració d'aquests gasos, de tal manera que la comunitat científica sigui capaç de definir una concentració acceptable basant-se en anàlisis de riscos potencials i de danys. Es pot intentar contestar aquestes qüestions mirant què ha passat en el passat. Hi ha força proves respecte de la variació del CO₂ atmosfèric durant èpoques passades en la història geològica de la Terra. Fa devers cinquanta milions d'anys hi havia entre tres i nou vegades més diòxid de carboni a l'atmosfera i, aleshores, també hi ha indicadors que mostren que feia molta més calor que ara, assenyalant, per exemple, que hi havia vida abundant al cercle polar o que la temperatura de les aigües profundes del mar era alta. També s'han trobat períodes amb variacions sobtades (milers d'anys) del diòxid de carboni atmosfèric relacionades també amb canvis a la temperatura. D'aquestes oscil·lacions, n'hi ha algunes en les quals els períodes càlids excedeixen en magnitud les projeccions més pessimistes dels models climàtics actuals. Aquests canvis estan associats, de vegades, amb extincions o amb redistribucions d'espècies, en cap cas a una desaparició total de la biosfera. Però, a banda d'apreciacions qualitatives, de l'anàlisi d'allò que es pot mesurar del passat se'n pot extreure

informació molt valuosa que permet calcular empíricament qüestions rellevants per al futur.

Càlculs relativament senzills permeten veure que en doblar el contingut de gasos amb efecte d'hivernacle (especialment CO_2) es produeix un forçament radiatiu de 4 Wm^{-2} , i que si no es consideren les retroaccions aquest forçament implicaria un augment de la temperatura d'aproximadament $1,2^\circ\text{C}$.³ No obstant això, quan s'analitzen les dades paleoclimàtiques del Pleistocè durant la darrera glaciació i hom les compara amb les dades corresponents al període preindustrial, empíricament es veu que la temperatura va ser $5\pm 1^\circ\text{C}$ inferior i el forçament radiatiu que la va produir fou $-6,5\pm 1 \text{ Wm}^{-2}$. Un simple càlcul entre aquests dos valors porta a deduir la sensibilitat climàtica abans esmentada de $3/4\pm 1/4^\circ\text{C/Wm}$. Tenint en compte aquesta sensibilitat, un càlcul senzill a partir del forçament dels 4 Wm^{-2} que comportaria doblar la concentració de diòxid de carboni porta al fet que, en doblar el contingut de diòxid de carboni, la sensibilitat respecte de la temperatura resta en 3°C . Si es fan els mateixos càlculs pel que fa al forçament actual, tenint en compte l'actual concentració de CO_2 a l'atmosfera i la temperatura real, hi ha una diferència de $1,4^\circ\text{C}$. És a dir, si el clima s'hagués estabilitzat a la concentració actual, l'augment de temperatura calculat tenint en compte el forçament induït per a aquesta quantitat de CO_2 seria de $2,1^\circ\text{C}$ i, en canvi, amb prou feines ha pujat un $0,7^\circ\text{C}$.

D'on ve aquesta discrepància? L'opinió generalitzada és que prové del temps de reequilibrament que imposen les retroaccions lentes, dites així perquè corresponen a processos com l'evolució de la capa de gel o els canvis en la coberta vegetal que tenen temps característics molt llargs.⁴ No obstant això, hi ha científics que posen en dubte algunes d'aquestes conclusions.⁵ Els arguments bàsicament són dos. El primer fa referència al fet que tres quarts parts de l'escalfament de què és culpable el CO_2 ja s'han produït i que, per tant, en ser un procés no lineal, no és d'esperar que el diòxid de carboni que s'emetrà fins a doblar el que hi havia en períodes preindustrials faci augmentar gaire més la temperatura. El segon argument fa referència al temps de resposta. Mentre que l'opinió generalitzada és que els temps de resposta del sistema climàtic són lents, amb retroaccions lentes especial-

Concentració de diòxid de carboni a l'observatori de Mauna Loa de Hawaii. És el registre més llarg de mesures instrumentals. S'observa el creixement continu, modulats per la variació estacional, de la concentració de CO_2 a l'atmosfera. Font (Elaboració pròpia a partir de dades de la NOAA: www.esrl.noaa.gov/gmd/ccgg/trends/)

Per definir pròpiament què s'entén per interferències antròpiques perilloses per al clima cal tenir en compte no només aspectes científics, sinó que cal també considerar aspectes econòmics, demogràfics, polítics i, fins i tot, ètics

ment degudes als oceans i a la crosta de gel, altres persones opinen que, en realitat, els processos modeladors de la resposta climàtica són relativament ràpids⁶, la qual cosa reduiria sensiblement la sensibilitat climàtica. Els arguments es basen en estudis que han avaluat la capacitat calorífica efectiva global dels oceans, que resulta sorprenentment baixa i que equival als primers 150 m des de la superfície i el corresponent temps de relaxació, que resulta ser de devers cinc anys. Aquestes avaluacions portarien a una sensibilitat en equilibri del sistema climàtic sensiblement inferior a l'avaluada en els paràgrafs anteriors de $0,30\pm 0,14 \text{ K/Wm}^{-2}$, la qual cosa implicaria que en doblar-se el contingut de CO_2 a

l'atmosfera, l'augment de la temperatura corresponents seria d' $1,1\pm 0,5 \text{ K}$. Altres arguments respecte al mateix es formulen analitzant l'efecte d'algunes erupcions volcàniques, especialment la del volcà Pinatubo que va tenir lloc l'any 1991 i que, per tant, s'ha pogut analitzar i quantificar d'una manera relativament precisa. En aquest cas, alguns estudis mostren uns temps de resposta curts d'aproximadament tres anys que mostrarien conclusions semblants a les ja formulades.

A banda d'aquestes consideracions, un altre element que convé tenir en compte són els models climàtics mundials. Si bé el funcionament bàsic dels models és ben conegut i d'alguna manera és semblant a la major part de models numèrics operatius per a la predicció meteorològica, els models climàtics operatius utilitzats pel GIECC són incapaços d'incloure amb tota llur dinàmica molts processos importants i centrals que defineixen les retroaccions, especialment pel que fa al paper dels aerosols i dels núvols. Això fa que s'introdueixin els processos via parametritzacions, és a dir, utilitzant relacions empíriques comunes. Els models s'han usat per a reproduir les temperatures del passat i ho han aconseguit sempre que incorporen les emissions antròpiques (quan funcionen sense tenir en compte les emissions a l'at-

mosfera degudes a les activitats humanes, els models són incapaços de reproduir l'evolució de la temperatura durant el darrer quart del segle XX). Per tal d'avaluar la sensibilitat del clima mitjançant els models, se'ls fa córrer vers el futur i, en general, obtenen sensibilitats una mica més grans que els 3°C esmentats abans. Els crítics argumenten que això ocorre perquè estan utilitzant parametritzacions que comporten temps de resposta massa llargs.

L'ús dels models també pot ser útil per a les negociacions que tindran lloc durant els propers mesos en un altre sentit, força nou pel que fa a la «doctrina» oficial. Tal com ja s'ha dit abans, resulta difícil establir una concentració de CO₂ a l'atmosfera per a la qual no se superi el llindar dels 2°C. Ateses les dificultats dels models per poder reproduir amb un cert grau de fiabilitat l'evolució de la temperatura a partir d'un cert grau d'emissions, en diversos treballs publicats recentment⁷ s'ha arribat a concloure i a provar que una manera eficient de quantificar la quantitat de carboni a la qual es pot tendir és calculant els efectes de la quantitat total de carboni acumulada a l'atmosfera. En diversos estudis, es posa de manifest que, si no

se supera les emissions de 1000 Gt de carboni, és a dir, 3670 Gt de CO₂, hi ha un 75% de probabilitats que no se superi els 2°C de temperatura.

Si la comunitat internacional ho accepta, això pot suposar un pas endavant per tal de tenir clar quin és el llindar acceptable de carboni a l'atmosfera i encara quedarà per als negociadors acordar les quotes per a cadascú, però això serà qüestió d'altres criteris, importants però d'índole social. Només per il·lustrar aquest darrer comentari els criteris seran els que resultaran de respondre qüestions semblants a les que es proposen a continuació: De qui és responsabilitat la concentració actual de gasos amb efecte d'hivernacle a l'atmosfera? Totes els ciutadans del món tenen «dret» a les mateixes emissions? La gestió de la qüestió del canvi climàtic ha d'involucrar i lligar tothom o només alguns grups de països? Qui paga els costos de les accions? Etc.

No són preguntes fàcils en què la resposta articuli, a la vegada, una forma d'acció que, d'altra banda, és urgent i no admet demora. D'això, de ben segur, en serem espectadors durant els mesos que vindran. ■

* Departament de Física, UAB

¹ La Unió Europea, l'any 1996, ja va proposar aquesta mesura, que el 2005 va tornar a presentar formalment i que ha estat la base de la major part de negociacions. Darrerament la posició d'alguns països en desenvolupament ha evolucionat fins a proposar que la temperatura llindar dels acords se situï a 1,5°C.

² Ppm: acrònim de parts per milió, una forma de mesurar la concentració d'elements minoritaris a l'atmosfera. Si un determinat compost a l'atmosfera té una concentració d'1 ppm significa que per cada milió de molècules n'hi ha una d'aquest compost. Actualment (la mitjana del mes de novembre del 2009 a l'observatori de Mauna Loa) la concentració és de 386 ppm, comparada amb la concentració de 280 ppm corresponent a períodes preindustrials.

³ G.H.Roe & M.B.Baker, "Why is climate sensitivity so unpredictable?", Science 318; 629-632 (2007)

⁴ J. Hansen et al. "Dangerous human-made interference with climate: a GISS model study" Atmos.Chem.Phys. 7, 2287-2312, (2007)

⁵ R. Lindzen, "Is the global warming alarm founded on fact?" dins de Global Warming: Looking beyond Kyoto E. Zedillo (ed) Brookings Institution Press (2008)

⁶ S.E.Schwartz, "Heat capacity, time constant, and sensitivity of Earth's climate system" J. Geophys. Res. 112, D24S05, doi:10.1029/2007JD008746, 2007.

⁷ M.R.Allen et al. "Warming caused by cumulative carbon emissions towards the trillionth tonne" Nature 458, 1163-1166, (2009) doi:10.1038/nature08019.

CARÀCTERS

ÉS UNA REVISTA DE LIBRES

I AQUEST N'ÉS EL NÚMERO 50

Eduard Ramíez escriu sobre la crítica literària catalana. Josep Bertomeu Moll: «Herta Müller: una veu del Banat alemany». Víctor Maceda i Francesc Vila analitzen la situació dels mitjans de comunicació en català. Entrevista a Joan Solà, lingüista i Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, per Jordi Llavina. Julià Guillaumon, Toni Maestre, Manel Ollé i Francesc Serés parlen de l'obra de Quim Monzó. Sents parlen de la obra de Quim Monzó.

Pàgines centrals dedicades a Quim Monzó.

SEGONA ÈPOCA - FEBRER 2010

REVISTA DE LLIBRES

FEBRER 2010

Eduard Ramíez escriu sobre la crítica literària catalana. Josep Bertomeu Moll: «Herta Müller: una veu del Banat alemany».

Víctor Maceda i Francesc Vila analitzen la situació dels mitjans de comunicació en català.

Entrevista a Joan Solà, lingüista i Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, per Jordi Llavina.

Julià Guillaumon, Toni Maestre, Manel Ollé i Francesc Serés parlen de l'obra de Quim Monzó.

Articles de Vicent Alonso, Enric Balaguer, Ada Castells, Xavier Cortadellas, Joan Garí,

Víctor Labrado, Maria Josep Picó, Damià Pons, Pere Rosselló Bover, Simona Škrabec, Enric Sòria...

Joan Josep Isern comenta la novel·la *La nit de les papallones*, de Jordi Coca.

Joan Margarit tria la poeta nord-americana Elizabeth Bishop.

Pàgines centrals dedicades a Quim Monzó

Informació i subscripcions PUV

C/ Arts Gràfiques, 13 46010 València Tel.: 96 386 41 15 - Fax: 96 386 40 67 E-mail: caracters@uv.es

Una nova realitat: el canvi climàtic

Javier Martín Vide*

1. El temps i el clima

El temps meteorològic és conjuntural, efímer, canviant, mentre que el clima és estructural, durador, permanent –recordem el primer dia als estudiants d'una assignatura qualsevol de Climatologia. I hi posem un exemple geogràfic, com pot ésser el de les Balears, de clima mediterrani, en temps dels nostres avis i molt, molt abans, avui i en els segles que vindran. De fet, no poden imaginar-nos les Illes sota unes altres coordenades climàtiques que no siguin les mediterrànies, que imprimeixen un segell mil·lenari tan característic a llurs paisatges i cultura. Per contra, el temps plàcid i assolellat que predomina a les Balears esdevé de vegades, episòdicament, desagradable, amb xàfecs intensos o amb onades de fred, amb qualsevol altre extrem meteorològic. En els conceptes de temps i clima s'oculten, per tant, dues escales temporals diferents, la meteorològica, la del dia a dia, i la climàtica, la de períodes temporals amplis. I dues escales espacials diferents, la regional i la local, en la qual l'atmosfera mostra un ventall de menes de temps que afecten cada indret en concret, i la mundial, que marca, segons la latitud i altres factors, uns àmbits climàtics definits.

El clima, estable i inamovible a escales de temps una mica dilatades, no és tanmateix, permanent. Canvia, de fet, ha canviat moltes vegades en tota la història geològica del planeta. I ara som en un d'aquests períodes de canvi o transició.

2. Una nova realitat: l'escalfament mundial

A mitjan dècada dels setanta del segle darrer, la major part dels climatòlegs no preveia la possibilitat de cap tipus de canvi climàtic a les dèca-

des esdevenidores, tot i que, en un horitzó més llunyà, havia d'arribar, milers d'anys després, una altra glaciació; al cap i a la fi dins de la llarga història del planeta, vivim un període interglacial, després de la finalització de la darrera glaciació fa poc més de 10.000 anys. Per tant, no hi havia cap sospita d'escalfament, però a partir d'aquell moment la temperatura de l'aire a la superfície començà a experimentar un augment clar en gran part del planeta, explicable al principi per la mateixa variabilitat natural del clima (Martín Vide *et al*, 2007). Tanmateix, l'escalfament inicial persistí i es va batre repetidament el rècord de l'any més càlid a l'àmbit planetari, almenys d'ençà que hi ha registres instrumentals llargs i fiables, a mitjan segle XIX. La concentració d'anys càlids començà a ésser difícil d'explicar mitjançant la variabilitat natural. Aleshores començà a gestar-se la hipòtesi d'un efecte humà, o antròpic, en el clima. Hom va recórrer a un concepte nou, el de la variabilitat antròpica o induïda, que, sobreposada a la natural, començava a alterar el clima del planeta, en concret, produïa un escalfament, l'anomenat escalfament mundial. Això és, hom va començar a suposar que el comportament de la temperatura ja no només depenia de la variabilitat natural, sinó també de l'antròpica. I hi havia raons per tenir en compte la participació humana en el clima mundial, perquè l'escalfament del planeta podia ser, abans de tot, l'expressió directa de l'augment a l'atmosfera dels anomenats gasos d'efecte d'hivernacle, principalment el CO₂, constatada instrumentalment, amb dades fiables, des de mitjan segle XX. Augment del CO₂ fruit, sobretot, de la crema ingent dels combustibles fòssils –carbó, petroli i gas natural–, sobre els quals

s'ha basat el desenvolupament industrial i la generació d'energia.

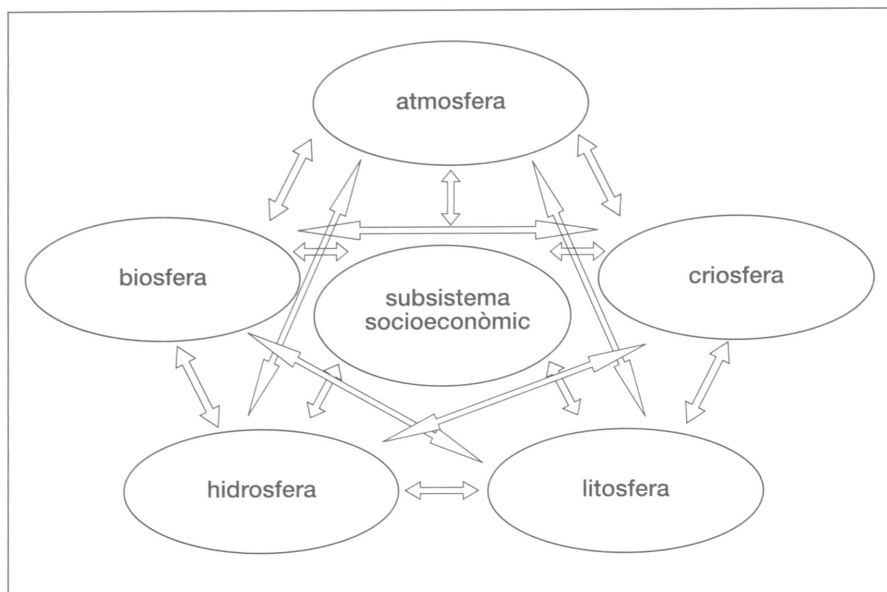
L'escalfament mundial, com el procés d'elevació tèrmica significativa d'àmbit planetari en les darreres dècades, és una realitat nova, acceptada avui fins i tot per refractaris i escèptics davant el canvi climàtic –el camp de batalla se centra ara en l'origen. De fet, gairebé tots fórem escèptics en un principi sobre la realitat d'un escalfament del planeta, però avui dia els indicis de tot tipus permeten considerar-ho amb certesa. Vivim, així, en un món, en una península Ibèrica i en unes Illes Balears més càlids que un quart de segle enrere.

L'escalfament mundial constitueix un dels desafiaments més importants als quals s'enfronta la humanitat al segle XXI. I no només és un problema ambiental, sinó també, i sobretot, de model econòmic, en especial de model energètic, però també demogràfic, de desenvolupament social i àdhuc d'equitat i de justícia. I, en els darrers temps, polític, amb presència als programes dels partits polítics, amb rellevància a les agendes de les reunions polítiques internacionals, amb una concentració de caps d'Estat sense precedents a la fracassada Cimera de Copenhaguen del desembre del 2009, amb postures geoestratègiques que responen a nous escenaris com el desglaç de l'Àrtic, etc.

3. El sistema socioeconòmic forma part del sistema climàtic

Fa mig segle, quan es parlava del clima, hom pensava gairebé sempre exclusivament en l'atmosfera. D'algunes dècades ençà s'ha adoptat el concepte de sistema climàtic, un sistema complex compost per cinc subsistemes naturals de fluxos d'energia i massa variats i abundosos entre ells. Els cinc subsistemes són: l'atmosfera, la hidrosfera, principalment l'oceà, la superfície sòlida, sobretot continental, la biosfera i la criosfera, o capes de glaç i neu (gràfica 1). Per posar un parell d'exemples de les estretes relacions entre el subsistemes, l'oceà és la font principal de vapor d'aigua de l'aire, i la vegetació del planeta intercanvia continuament gasos amb l'atmosfera, absorbint diòxid de carboni i alliberant oxigen a la fotosíntesi, contràriament al que ocorre a la respiració. Fixeu-vos que, des d'aquest enfocament, el sistema climàtic i el sistema natural són pràcticament el mateix, tenen els mateixos components o subsistemes, malgrat que, en el primer cas, l'estudi es focalitzi en l'atmosfera.

GRÀFICA 1
COMPONENTS DEL SISTEMA CLIMÀTIC

(Font: Martín Vide, 2008)

A la innovació conceptual que suposa assumir el concepte de sistema climàtic s'hi ha afegit fa ben poc, en el context de canvi climàtic, una altra novetat important: la certesa que l'activitat antròpica habitual té ja uns efectes i repercussions en l'àmbit mundial. Mitjançant enfocament sistèmics, podem afirmar que el sistema socioeconòmic forma part també del sistema climàtic, és un sisè subsistema o component (Martín Vide, 2008). Hom ja no pot entendre el clima i la seva evolució recent sense atenir-se al model de creixement econòmic i al model energètic que el sosté. Això obliga a enfocar l'anàlisi de la problemàtica del canvi climàtic de manera multidisciplinària. El canvi climàtic no és un tema científic exclusiu dels climatòlegs, sinó que va àmpliament més enllà d'aquesta parcel·la disciplinària.

4. La font principal sobre el canvi climàtic: el quart GIECC

El coneixement sobre el canvi climàtic ens el forneix la recerca i els informes realitzats sobre l'evolució passada, present i futura de l'atmosfera i, en general, del sistema climàtic. La font més àmplia i fiable és, sens dubte, el GIECC, sigles del Grup Intergovernamental d'Experts sobre el Canvi Climàtic (www.ipcc.ch). Els seus informes presenten el funcionament i l'estat del clima, i la seva evolució. Donen compte, mitjançant un procés rigorós de revisió, de l'estat de l'art sobre el que s'acaba d'esmentar a partir dels resultats i de les conclusions de publicacions internacionals

de qualitat contrastada, i afegint a les seves afirmacions un nivell de confiança i versemblança. El quart –el darrer fins avui– veié la llum el 2007 (GIECC, 2007). El cinquè està previst el 2014. L'estructura bàsica del quart GIECC, que ocupa milers de pàgines és: «Base de ciència física» (primer grup de treball), «Impactes, adaptació i vulnerabilitat» (segon grup de treball), «Mitigació» (tercer grup de treball) i «Informe de síntesi». En la redacció hi han participat 450 autors principals i 800 a les parts específiques, i fou revisat per 2.500 experts.

Resulta una quimera pretendre resumir l'amplíssim informe del quart GIECC a les pàgines assignades a aquest article. En tot cas, l'autor gosa proposar quatre adjectius, tres dels quals són presents en el document i un altre més d'afegit, que poden orientar el lector devers el que és més substancial del seu contingut (Martín Vide i Gallego, 2009). Els quatre adjectius al·ludeixen a l'escalfament mundial, que es constata que és ja «inequívoc», o sigui, cert, real, autèntic, a la vista de totes les dades possibles. Quan, a més, es mira cap al passat, l'escalfament cal qualificar-lo d'«inusual», és a dir, rar, estrany, per l'elevació ràpida de la temperatura. Si se'n cerca la causa, es pot afirmar que, amb una alta probabilitat, una part substancial de l'escalfament observat és d'origen «antròpic». Finalment els escenaris climàtics futurs més probables són, com a mínim,

«inquietants» o preocupants (no diem catastròfics), segons es dedueix de les projeccions que realitzen els models climàtics.

5. Dues prevencions abans de parlar del canvi climàtic

Abans d'una consideració qualsevol sobre el canvi climàtic convé tenir sempre present dos fets fonamentals, d'alguna manera desmitificadors del fenomen. D'una banda, hem de considerar l'efecte de variabilitat natural, sempre present, que fa que, a qualsevol escala temporal que hom considera, ja siguin minuts, dies, mesos, anys, segles, mil·lennis, etc., les variables climàtiques (temperatura, vent, precipitació, etc.) variïn contínuament i fluctuin o, fins i tot, mostrin anomalies significatives o autèntics canvis climàtics respecte dels valors normals. En el cas de les anomalies i canvis climàtics els factors naturals són principalment una activitat solar major o menor, els cicles orbitals del planeta (que tenen una durada de desenes de milers d'anys) i l'activitat geològica i específicament volcànica (els volcans injecten a l'alta atmosfera partícules i aerosols que alteren el funcionament de l'atmosfera). Cal insistir, doncs, que el Sol és la font principal de canvi climàtic a la Terra i la més «efectiva», així ho ha estat i ho continuarà essent en el futur.

En segon lloc, el canvi climàtic present no és una novetat, car la Terra ja en va passar per d'altres en temps pretèrits, com posen de relleu els estudis paleoclimàtics. En particular, les glaciacions i els períodes interglaciàls han dominat els temps quarternaris, i n'han deixat testimonis abundants. El canvi climàtic no és, doncs, una novetat en la història del planeta, sinó que ho és la causa d'aquest canvi, per primera volta, antròpica.

6. La bondat de l'efecte d'hivernacle i el seu reforçament pervers

L'efecte d'hivernacle, que consisteix a absorbir l'emissió de radiació d'ona llarga de la superfície terrestre per part de gasos com ara el vapor d'aigua i el CO₂ (que són, en canvi, transparents a la radiació solar), i llur reemissió devers la superfície, és natural. El resultat és que la superfície de la Terra té una temperatura mitjana –diríem– «confortable», de cap a 15°C, que seria de -18°C si l'efecte d'hivernacle no existia. Això no obstant, la injecció abundant de CO₂, i d'altres gasos, com el metà i l'òxid nítrid, ha reforçat l'efecte d'hiver-

nacle natural, la qual cosa ha produït que la temperatura a la superfície hagi pujat.

L'augment de causa antròpica de la concentració de CO₂, conseqüència sobretot de la crema de carbó, petroli i gas natural, que, des de l'eclosió de la Revolució Industrial, han estat la base energètica de les economies industrials fins a l'actualitat, ha reforçat l'efecte d'hivernacle. I la temperatura del conjunt del planeta ha començat a elevar-se. Altres gasos d'efectes d'hivernacle, com el metà o l'òxid nítrós, també han augmentat les concentracions, a partir del canvi d'usos del sòl i d'altres processos. A l'actualitat (primeries del 2010) la concentració de CO₂ és de 387 ppm (parts per milió), si bé a final de la dècada dels anys cinquanta del segle XX, en què s'iniciaren les mesures instrumentals, era de 315 ppm (gràfica 2), i en el darrer terç del segle XIX, segons les estimacions, devia ésser de cap a 280-290 ppm. El tram de concentracions més elevades dels tres gasos citats ocorre clarament en la darrera dècada i en el darrer any.

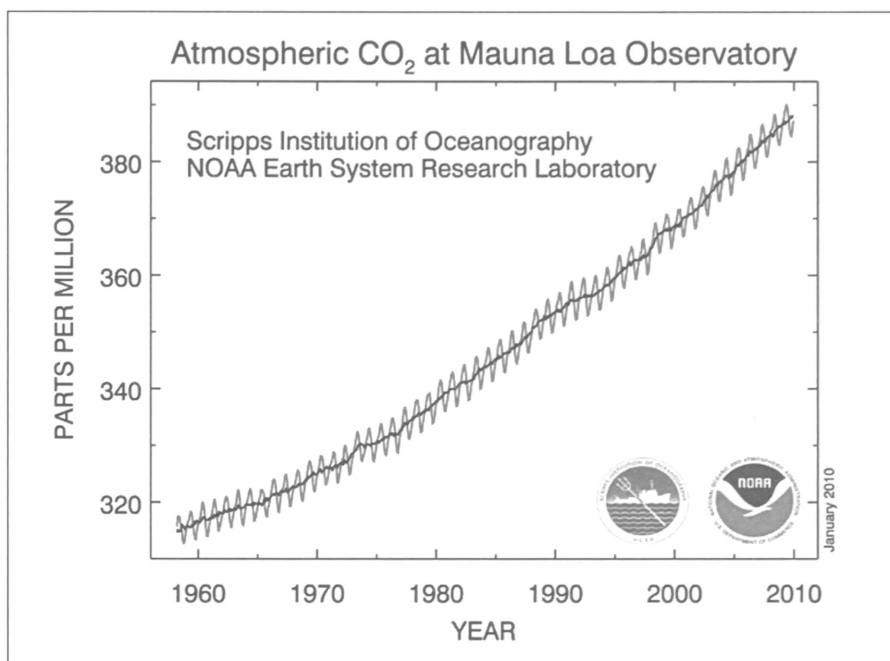
7. Els senyals del canvi climàtic

El senyal principal de l'escalfament mundial és, precisament, l'elevació de la temperatura mitjana planetària. Les sèries climàtiques més llargues, un cop verificades llur qualitat i homogeneïtat, permeten de reconstruir l'evolució tèrmica del planeta des del 1850 (gràfica 3), en la qual sobresurt el tram final, des de la segona meitat dels anys setanta del segle XX, amb un augment significatiu i gairebé cada any amb una temperatura per damunt de la mitjana de referència. També la península Ibèrica i les Illes han experimentat un augment tèrmic, paral·lel al planetari (Castro *et al*, 2005).

L'Organització Meteorològica Mundial ha indicat fa ben poc que la primera dècada del segle XXI (2000-2009) ha estat la més càlida des que existeix un nombre apreciable de registres meteorològics instrumentals (mitjan segle XIX) i, probablement, també dels darrers 2.000 anys.

El segon fet d'àmbit mundial, coherent amb l'anterior, és l'elevació del nivell mitjà marí. Per bé que els registres instrumentals són més escassos que els de la temperatura de l'aire, i presenten algunes dificultats tècniques, hom estima que en la darrera dècada l'elevació anual del nivell mitjà mundial de la mar ha estat de cap

GRÀFICA 2
EVOLUCIÓ DE LA CONCENTRACIÓ DE CO₂ A L'OBSERVATORI DE MAUNA LOA
(HAWAII) DES DEL 1958 FINS AL 2009

(Font: National Oceanic and Atmospheric Administration-NOAA, <http://co2now.org/>)

a 3 mm. Aquest fet és deu no només a la fusió del gel de les glaceres (no a la gel marí, que no augmenta de nivell), sinó també a l'expansió tèrmica dels oceans, com a resposta a llur escalfament.

El tercer senyal és la reculada gairebé generalitzada de les glaceres de muntanya, que constitueixen un testimoni inercial i no sotmès a alteracions locals, urbanes ni industrials. La major part de les glaceres alpines, andines i de l'Himàlaia han reculat de manera evident les darreres dècades, i la causa principal no pot ésser més que l'escalfament mundial.

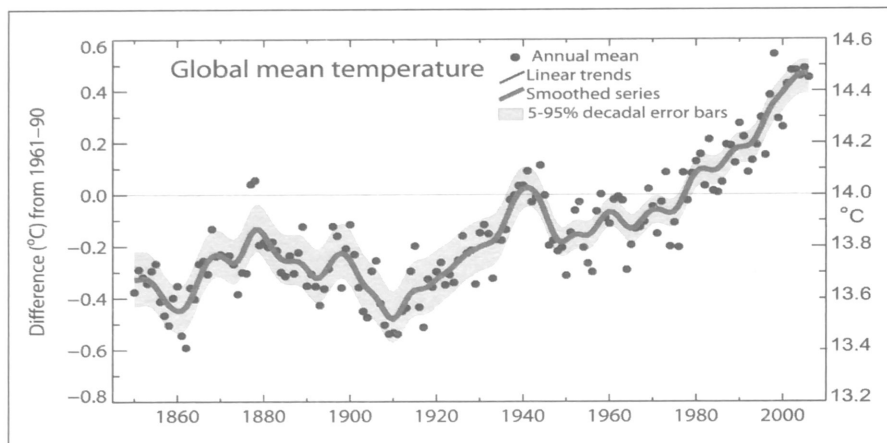
8. El cavall de batalla: la causa antròpica de l'escalfament

La realitat de l'escalfament mundial gaudeix avui d'un consens elevat entre la comunitat científica, amb poques veus discrepants, encara que en els mitjans de comunicació la proporció i la presència de negacionistes i escèptics és més alta. En els darrers anys la major part dels escèptics han acceptat que el planeta és més càlid avui que fa trenta anys, atesos el volum i la coherència de les proves en aquest sentit. Un cop palès l'escalfament del planeta i visibles els senyals, resta la qüestió polèmica en alguns àmbits negacionistes d'atribuir-ne les causes, això és, si es tracta d'un canvi o anomalia climàtica natural o és d'origen

humà. El perfeccionament dels models climàtics, que són l'eina més potent per comprendre el clima i la seva evolució ha aportat en els darrers anys una prova robusta per la major part de la comunitat científica sobre la naturalesa nova, per la seva causa, del canvi climàtic actual. Els models climàtics, que són models físicomatemàtics tridimensionals de l'atmosfera i llurs interfícies amb els components restants del sistema climàtic, s'empren per preveure l'increment de temperatura que es produirà d'aquí a, per exemple, 25 o 50 anys, o el 2100. Però també es poden fer servir cap enrere i, d'aquesta manera, verificar si els valors pronosticats coincideixen amb els mesurats efectivament el darrer segle. Doncs, bé, els valors que foren s'ajusten notablement als observats fins a la dècada dels setanta del segle XX, només tenint en compte la variabilitat natural del clima. A partir d'aquesta dècada els models són incapaces de reproduir bé les temperatures mesurades realment, que queden sistemàticament per damunt de les pronosticades. És a dir, les darreres tres dècades haurien d'haver estat notablement més fredes, segons la influència dels factors que causen la variabilitat natural, la radiació solar i l'activitat volcànica. Només quan en aquests models hi afegim la variabilitat d'origen antròpic, és a dir, fonamen-

GRÀFICA 3

EVOLUCIÓ TEMPORAL DE LA TEMPERATURA PLANETÀRIA MITJANA ANUAL A LA SUPERFÍCIE EN EL PERÍODE 1850-2005

(Font: quart GEICC).

QUADRE 1

PREVISIONS CLIMÀTIQUES MUNDIALS, SEGONS ELS MODELS CLIMÀTICS, PER A DIFERENTS ESCENARIS D'EMISSIONS.

- Augment de la temperatura mitjana mundial a la superfície per al decenni 2090-2099 d'entre 1,8°C (escenari B1, emissions baixes) i 4,0°C (escenari A1FI, emissions altes), respecte de la de les dues darreres dècades del segle XX.
- Escalfament major a les latituds altes de l'hemisferi nord, incloent-hi la conca de l'Àrtic, i menor a l'oceà Austral.
- Reducció de la superfície i el gruix del glaç marí; el del Àrtic podria arribar a desaparèixer al final de l'estiu de les darreres dècades d'aquest segle.
- Elevació del nivell mitjà de la mar per al decenni 2090-2099 d'entre 0,18 metres (escenari B1) i 0,59 metres (escenari A1FI), respecte del de les dues darreres dècades del segle XX.
- Augment de la precipitació a les latituds altes i disminució a àmplies franges tropicals i a les regions mediterrànies.
- Increment dels riscos climàtics, sobretot de les onades de calor i de les precipitacions torrencials. A les regions tropicals i subtropicals (mediterrànies), pujada de la freqüència i la intensitat de les sequeres.
- Increment probable del nombre de ciclons tropicals (huracans) més intensos (els de categories 4 i 5).

(Font: quart GEICC).

talment la derivada dels gasos d'efecte d'hivernacle i dels aerosols o partícules contaminants en suspensió, els resultats dels models tornen a ajustar-se als valors observats. Necessiten, per tant, el factor o «forçament» antròpic per donar resultats coincidents amb els que ja s'han observat. Queda, per tant, clara per a la major part de la comunitat de climatòlegs la petja humana, o de les activitats que impliquen contaminació atmosfèrica, en el clima a l'àmbit planetari (Martín Vide *et al*, 2007, Martín Vide, 2008).

9. Els escenaris climàtics futurs

Ningú no sap ben bé com serà el clima en el futur, aquest segle i més enllà, però els models climàtics sí que permeten dibuixar els escenaris climàtics més probables. Per al conjunt del planeta, les previsions climàtiques principals, a partir de models climàtics, s'exposen al quadre 1. Cal tenir en compte que les projeccions climàtiques han d'assumir un conjunt d'hipòtesis socioeconòmiques amb els nivells d'emissions de gasos d'hivernacle corresponents, anomenades es-

cenaris d'emissions. Depenent de la quantitat de les emissions, l'elevació prevista de la temperatura serà major o menor.

A tots els escenaris plausibles, el planeta continuarà escalfant-se durant les dècades que vénen, fins i tot si hom redueix dràsticament les emissions de gasos d'efecte d'hivernacle, per la inèrcia del component oceànic del sistema climàtic. Quant a les precipitacions, tot i que amb més incertesa, se'n pronostica una variació a l'alça en el conjunt del planeta, malgrat que regionalment puguin disminuir, com sembla que s'esdevindrà a la conca de la Mediterrània. Finalment, molts riscos climàtics, especialment les onades de calor, augmentaran en freqüència i intensitat.

En el cas de la península Ibèrica, les estimacions futures més recents coincideixen quant a l'elevació de la temperatura al llarg del segle XXI, més marcada a l'estiu i a l'interior, i, amb un grau d'incertesa remarcable, anuncien una certa reducció pluviomètrica (AEMET, 2009). En tot cas, si combinem les dues projeccions, s'espera que es reduiran els recursos hídrics.

10. Els dos conceptes i accions clau actuals: mitigació i adaptació.

La inèrcia de molts processos en el sistema climàtic és considerable, sobretot en el subsistema oceànic. Això garanteix, segons estudis ben recents, que la troposfera i la superfície del planeta continuaran escalfant-se durant unes quantes dècades, malgrat que es restringeixin severament les emissions de gasos d'efecte d'hivernacle (Matthews i Caldeira, 2008). Aquesta previsió no cal qualificar-la de fatalista, sinó que ha de servir per actuar de manera responsable, adoptant el compromís de la mitigació, això és, reduir al màxim les emissions de gasos d'efecte d'hivernacle, ja siguin les produïdes per l'ús de combustibles sòlids o les derivades dels usos del sòl, i de les altres fonts. Hom estima que, si l'escalfament sobrepassa devers 2°C respecte de la situació prèvia, hi podria haver alguns processos irreversibles en el sistema natural, com ara una pèrdua generalitzada de biodiversitat. La mitigació és, per tant, actualment un dels conceptes clau, que implica un conjunt molt divers d'accions i bons hàbits lligats a la eficiència energètica, a l'ús de fonts d'energia netes i renovables, a la mesura i l'estalvi del consum, i a la sos-

tenibilitat. Però, atès que haurem de viure en un planeta més càlid, caldrà que ens adaptem a les noves condicions ambientals, i també econòmiques i socials. Aquí adaptació vol dir ajustar-se als nous escenaris ambientals, tot reduint-ne l'efecte dels perills i repercussions, però també aprofitant les noves oportunitats que oferiran.

Sigui com sigui, a la problemàtica del canvi climàtic, a les conegudes erres de la reducció, la reutilització, el reciclatge, etc., s'hi ha d'afegir la erra de la reflexió, la bona reflexió i el sentit comú, perquè, per primera volta, la petja humana en el medi té una repercussió planetària inquietant.

* Catedràtic de Geografia Física, Universitat de Barcelona

AGRAÏMENTS

Al projecte RECABA (CGL2008-06129-C02-01/CLI, 2009-2011) del Ministeri de Ciència i Innovació espanyol, al Grup de Climatologia (Generalitat de Catalunya) i a l'Institut de l'Aigua (Universitat de Barcelona), en els quals s'inscriuen les recerques realitzades.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

AEMET (2009). *Generación de escenarios regionalizados de cambio climático para España*. Madrid: Ministerio de Medio Ambiente y Medio Rural y Marino.

CASTRO, M; MARTÍN-VIDE, J. i ALONSO, S. (2005). «El clima de España: pasado, presente y escenarios del clima para el siglo XXI», a MORENO, J.M. (coord.): *Evaluación Preliminar de los Impactos en España por Efecto del Cambio Climático*, pàg.1-64, Ministerio de Medio Ambiente.

Quart GEICC (2007): www.ipcc.ch

MARTÍN VIDE, J. (2008). «La nueva realidad del calentamiento global. Un decálogo del cambio climático», a *Scripta Nova, Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*. Universitat de Barcelona, 12(270):23.

MARTÍN VIDE, J. (coord.); LLEBOT, J. E; PADILLA, E. i ALCÁNTARA, V. (2007). *Aspectos económicos del cambio climático en España*. Barcelona: Caixa Catalunya.

MARTÍN VIDE, J. i GALLEGU, J.L. (2009). *Apaga la luz. El libro sobre el cambio climático*. L'Hospitalet de Llobregat: Davinci Continental.

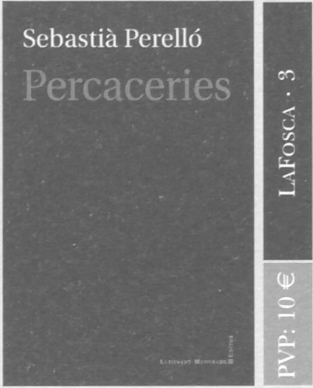
MATTHEWS, H. D. i CALDEIRA, K. (2008). "Stabilizing climate requires near-zero emissions". *Geophysical Research Letters*, 35, L04705.

National Oceanic and Atmospheric Administration-NOAA, 'CO2 now', <http://co2now.org/>

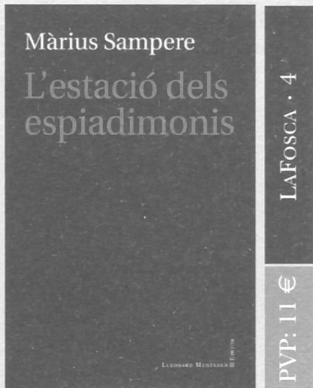
LLEONARD MUNTANER, EDITOR

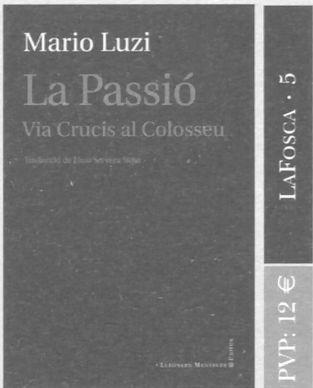
FIOL, Bartomeu. *D'un cànon socarrat. Materials de 1957 i 1958*. Pròleg de Miquel Batalla. 96 p.

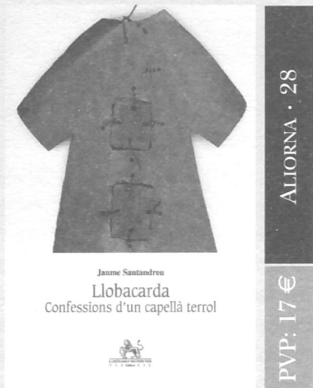
PERELLÓ, Sebastià. *Percaceries*. 64 p.

SAMPERE, Màrius. *L'estació dels espia-dimonis*. 94 p.

LUZI, Mario. *La Passió. Via Crucis al Colosseu*. Traducció de Lluís Servera. Presentació de Teodor Suau. Pròleg de Bartomeu Fiol. 104 p.

SANTANDREU, Jaume. *Llobacarda. Confessions d'un capellà terol*. Pròleg de Pere Fullana. 248 p.

GAVAGNIN, Gabriella (ed.). *L'art de traduir Petrarca. Les versions al català del Cançoner*. 304 p.

LLEONARD MUNTANER, EDITOR, C/ Joan Bauçà, 33 - 1r 07007 Palma (Mallorca)
Tel. 971 25 64 05 · Fax: 971 256 139 · A/e: editorial@lleonardmuntanereditor.cat

DISTRIBUCIÓ A BALEARS: PALMA DISTRIBUCIONS
C/ Dragonera, 17 · 07014 Palma (Mallorca) Tel. 971 28 94 21 · 971 45 06 12

DISTRIBUCIÓ A CATALUNYA: MIDAC LLIBRES
C/ Roís de Corella, 9 · 08205 Sabadell (Barcelona) Tel. 93 74 64 112 · Fax: 93 74 64 111

DISTRIBUCIÓ A VALÈNCIA I CASTELLÓ: GEA LLIBRES
Carrer G, nau 6 · 46394 Ribarroja del Túria (València) Tel. 96 166 52 56 · Fax: 96 166 52 49

Avui és demà.

Aproximació catalana al canvi climàtic

Ramon Arribas*

Ja fa anys que el canvi climàtic ha deixat de ser un tema només científic i s'ha convertit en una de les qüestions cabdals de l'agenda política i social, com ho demostra la recent Cimera de Copenhaguen del mes de desembre del 2009. I ho és a l'àmbit mundial, car les causes i les conseqüències afecten –tot i que de manera desigual– tot el món, però també els àmbits local i regional. Al Principat ja fa anys que s'està treballant en diversos fronts, tant en la recerca, com des d'entitats, ONG i ciutadans. També els governs, tant locals com la Generalitat, han emprès accions per a reduir les emissions de gasos amb efecte d'hivernacle. De fa anys ençà un dels eixos estratègics del Consell Assessor per al Desenvolupament Sostenible de Catalunya són el coneixement i les polítiques de canvi climàtic.

Copenhaguen: un pas més

Des que l'any 1992 es va signar el Conveni marc de les Nacions Unides sobre el canvi climàtic, el nivell de coneixement i de compromís per a fer-hi front ha anat creixent a tot el món. Nogensmenys, el del canvi climàtic és un dels convenis de Nacions Unides que han ratificat més països, i actualment ja en formen part 194. La cimera de Copenhaguen del mes de desembre (COP 15) havia de ser el punt culminant d'aquest interès i compromís creixent, i ho va ser si ens fixem en la quantitat de polítics, delegats estatals, ONG, *lobbies* empresarials, moviments socials i societat civil mobilitzada. L'expectació aixecada no tenia antecedents: més de 45.000 persones de tot el món estaven acreditades per entrar a la cimera oficial, incloent-hi més de 5.000 periodistes i 22.300 observadors. Hi van assistir

delegats de pràcticament tots els països i més de 115 caps d'Estat i presidents. Ara bé, els resultats no han estat tan positius com mereixien els esforços esmerçats a la cimera i la importància del desafiament que havia d'afrontar.

A Copenhaguen es preveia arribar a un acord internacional ambiciós i mundial per a fer front al canvi climàtic que donés continuïtat al Protocol de Kyoto, seguint el «Full de ruta» acordat a Bali el desembre del 2007. Aquest establí que a Copenhaguen es tancaria un nou acord que inclogués reduir significativament les emissions de gasos amb efecte d'hivernacle a mitjà i llarg termini, així com mesures d'adaptació a les conseqüències del canvi climàtic i de suport als països més vulnerables en forma de finançament i transferència de tecnologia. De fet, el Grup Intergovernamental d'Experts sobre el Canvi Climàtic (GIECC), el grup de científics de referència en la matèria al món, va recomanar en el seu darrer report reduir entre un 25% i un 40% les emissions dels països industrialitzats amb vista al 2020. Això permetria limitar l'augment de temperatura mundial a entre 2°C i 2,4°C; amb un pic màxim d'emissions abans del 2020. A Copenhaguen, però, moltes veus van reclamar que l'objectiu hauria de ser no superar 1,5°C, per tal d'evitar greus efectes sobre els països més vulnerables.

Esperàvem molt de la cimera de Copenhaguen, però el resultat ha estat certament pobre i desconcertant. L'acord assolit és insuficient i no incorpora ni el treball, ni els esforços en matèria de canvi climàtic, especialment per part de la Unió Europea. L'acord final és més aviat una declaració d'intencions que reconeix el problema i la necessitat de limitar a 2 graus de mitjana l'augment

de la temperatura a llarg termini, però no estableix els mecanismes ni posa els instruments necessaris perquè aquest objectiu es pugui assolir. Estableix un mecanisme de finançament per a la mitigació i l'adaptació als països en desenvolupament per als anys 2010-2012, de 30.000 milions de dòlars, i la voluntat d'afegir-hi 100.000 milions més per al 2020, però sense concretar la manera de fer-ho. Reconeix que la verificació de la reducció és necessària, tot i que la reducció és molt ambigua. Malgrat tot, la valoració d'un esdeveniment tan rellevant com va ser la Cimera de Copenhaguen no és unívoca. D'una banda, hem de remarcar que l'acord final obtingut és massa inconcret i no s'ha arribat a l'acord mundial que pretenia incloure-hi els 194 estats participants. Però, de l'altra, és el primer document que compta amb el suport de tots els grans països emissors. Per primera volta, els països que no han signat el Protocol de Kyoto reconeixen que el canvi climàtic és un problema universal.

Alhora cal fixar-nos en els aspectes positius que la distingeixen de cimeres anteriors, com la mobilització d'un gran nombre de persones i associacions de tot el món i la presència de la societat civil

Alhora cal fixar-nos en els aspectes positius que la distingeixen de cimeres anteriors, com la mobilització d'un gran nombre de persones i associacions de tot el món i la presència de la societat civil per a recordar als polítics la necessitat d'emprendre mesures i per cridar l'atenció sobre les contraccions del model econòmic i la injustícia de les repercussions que genera. O també el fet que països com els Estats Units o, en menor mesura, la Xina, s'han mostrat més interessats a participar-hi.

Aquest aspecte ens porta, però, a una situació d'incertesa amb vista a les futures negociacions de canvi climàtic, i és que el context de Nacions Unides que regeix actualment és una negociació entre estats en condicions –a priori– d'igualtat, en la qual les

decisions es prenen per consens. L'acord final aprovat a Copenhaguen, per contra, va ser elaborat per uns pocs i presentat a la resta com un acord fet, escenificant el nou «ordre mundial» en què els Estats Units i la Xina volen ser els qui marquin l'agenda i les polítiques mundials. Veurem què passa a partir d'ara, i si el centre de negociació es desplaça des de les Nacions Unides a d'altres fòrums menys transparents i inclusivius, com podria ser el G-20. Haurem d'estar molt atents a saber quines conseqüències pot tenir això quant a la governança i en les possibilitats de participació d'altres actors no estatals.

L'esmena catalana i el rol de les regions

El marc de negociació actual dins de les Nacions Unides permet que altres actors, a banda dels estats, també siguin escoltats i puguin influir en els acords als quals s'arriba. Així, a Copenhaguen es van mobilitzar un gran nombre de governs «subestats», d'acord amb la terminologia de les Nacions Unides, és a dir, governs locals o regionals com ara el català. El Govern català ha estat present a les negociacions de Copenhaguen amb l'objectiu principal de fer palès el rol estratègic dels governs subestats per afrontar els desafiaments del canvi climàtic, a través de les polítiques de mitigació i adaptació. El Principat forma part d'organismes i xarxes internacionals com el Climate Group i la Xarxa de Govern Regional per al Desenvolupament Sostenible (Network of Regional Governments for Sustainable Development, nrg4SD). Aquest fet ha permès que s'incorporés durant la COP15 la coneguda «esmena catalana», amb la qual es reconeix el rol dels governs subnacionals i regionals en la lluita contra el canvi climàtic, car són els governs locals i regionals els que tenen una gran part de les competències concretes sobre les polítiques que afecten les emissions de gasos amb efecte d'hivernacle, així com les actuacions d'adaptació. Si bé l'esmena no s'ha incorporat a l'Acord de Copenhaguen, sí que continua al text de negociació en què es continuarà treballant amb vista a la COP 16 de Mèxic del desembre del 2010.

El rol dels governs subestats s'ha vist reforçat pels esdeveniments: atesos els minsos resultats assolits en els compromisos estatals, és l'hora de continuar actuant en les polítiques concretes, i és aquí on els governs regionals han de fer un pas endavant

Imatge de la sessió organitzada per la Xarxa de Govern Regional per al Desenvolupament Sostenible (nrg4SD) i el Climate Group, dels quals forma part el Principat, durant la Cimera de Copenhaguen

Els membres del CADS que van assistir a la Cimera van poder viure la mobilització i el compromís de ciutadans de tot el món presents a Copenhaguen

i refermar llur compromís envers l'escalfament mundial.

Les polítiques de canvi climàtic són les decisions de cada dia

El Principat de Catalunya, a banda de tenir presència en l'àmbit internacional per tal d'actuar per combatre el canvi climàtic, té com a tasca principal fer que les polítiques i actuacions de casa nostra contribueixin a reduir les emissions de gasos amb efecte d'hivernacle. Així, és en les polítiques

pròpies en què s'ha de veure el grau de voluntat política per treballar en favor de mantenir unes condicions de vida del planeta adequades. Com dèiem quan parlàvem del rol de les regions, és sobretot en les polítiques territorials, en les decisions que afecten la nostra vida quotidiana, en què es pot actuar per mitigar el canvi climàtic i adaptar-nos-hi, generant canvis als patrons de mobilitat, de consum d'energia, de gestió de residus, etc. El Principat té competències

Les esperances dipositades en els resultats de la Cimera per a resoldre el canvi climàtic eren ben presents als carrers de Copenhaguen

en el desenvolupament i implementació de polítiques, programes, legislació i mecanismes fiscals en àmbits com l'energia, l'ambient, el transport i l'ús del sòl; i malgrat que en alguns camps resta molt per fer i s'ha de continuar treballant-hi, com en la instal·lació d'energies renovables, s'estan duent a terme ja algunes actuacions destacables.

El Principat disposa d'un *Pla marc de mitigació del canvi climàtic*, aprovat el 2008, i elaborat a partir de la feina d'una comissió interdepartamental en què participen 11 departaments que de manera directa tenen competències en polítiques relacionades amb el canvi climàtic, coordinats per l'Oficina Catalana del Canvi Climàtic del Departament de Medi Ambient i Habitatge. Cal destacar que per a elaborar el Pla es va organitzar un ampli procés participatiu, que es va anomenar la Convenció Catalana de Canvi Climàtic.

En les decisions que afecten la nostra vida quotidiana es pot actuar per mitigar el canvi climàtic i adaptar-nos-hi, generant canvis als patrons de mobilitat, de consum d'energia, de gestió de residus, etc.

El 2012, si s'han portat a terme totes les actuacions i es compleixen les previsions, el Principat haurà estalviat una mitjana anual de 5,33 milions de tones de CO₂ en els sectors difusos, a comptar d'ençà del 2008. Aquesta és la xifra que hom calcula necessària per a donar compliment a la part proporcional que correspon al Principat per assolir els objectius espanyols marcats pel Protocol de

Kyoto per al 2012 (objectius, d'altra banda, que l'Estat preveu accomplir comprant drets d'emissió a tercers països, car l'augment d'emissions que ja s'ha produït supera amb escreix el 15% compromès). El Pla inclou també accions transversals orientades a augmentar el coneixement del fenomen del canvi climàtic a través de la recerca així com de la sensibilització, la formació i la participació.

Malgrat la dificultat de quantificar la reducció d'emissions, a final del 2009 es va fer una avaluació de l'estat d'aplicació del Pla marc de mitigació, i segons un report de l'Oficina Catalana del Canvi Climàtic, ja s'han posat en marxa un 85% de les actuacions previstes. Les actuacions fan referència a polítiques de mobilitat, com l'ampliació del servei de transport públic; a polítiques energètiques, com és el suport a l'estalvi energètic en diversos sectors, el foment de les energies renovables; a polítiques econòmiques i industrials, com ara el suport a la recerca i desenvolupament de nous processos i productes amb una menor petjada en termes d'emissions de CO₂, etc. També s'han desenvolupat mesures de bones pràctiques i de reducció d'emissions a la mateixa Administració, que no pot defugir el seu rol exemplificador. Una actuació nova, i que no estava inclosa al Pla inicialment, és la feina que està fent el Govern en la introducció del vehicle elèctric al Principat. Aquesta pot ser una oportunitat per a reduir la nostra dependència del petroli i trobar sinèrgies amb la introducció de les energies renovables en la generació d'electricitat i en una xarxa elèctrica gestionada de manera més intel·ligent. Malgrat tot, cal ser conscients dels aspectes problemàtics que també pot tenir el vehicle elèctric —sense anar més lluny, si no canviem els patrons de mobilitat i simplement substituïm el parc mòbil actual per vehicles elèctrics, continuarem tenint problemes seriosos de congestió, consum de territori a causa de les infraestructures, etc.

Totes les actuacions previstes permetran reduir modestament les emissions de gasos amb efecte d'hivernacle els propers anys, però a mitjà termini la reducció d'emissions necessària és molt superior. Europa ja s'ha compromès a fer-ho un 20% el 2020, i hom parla de reduccions d'un 80% el 2050, respecte dels nivells del 1990, com va demanar el Parlament Europeu el febrer de l'any passat. Si el Principat vol assolir aquestes xifres, les polítiques que haurà d'emprendre

han de ser molt ambicioses. Però dur a terme els canvis necessaris per a fer front al canvi climàtic no és una tasca senzilla, car les emissions estan íntimament lligades al model econòmic i les formes de vida que tenim. Per tant, si realment volem combatre el problema, les mesures que convé emprendre han de ser una autèntica revolució en l'energia, en el transport, en la construcció, en el consum, etc. Canvis ambiciosos però necessaris, i el que és millor, canvis que s'han de fer de manera que augmenti la qualitat de vida de tothom. Internacionalment, tot això és el que hi havia darrere de la discussió a Copenhaguen; per això s'esperava tant d'aquesta cimera, i per això un acord realment ambiciós costa tant d'assolir. S'haurà de continuar treballant-hi.

La ciència del canvi climàtic al Principat

El Principat, a més de treballar per disposar d'una planificació que permeti mitigar les emissions i adaptar-se als canvis futurs, també treballa a pas ferm per avançar en el coneixement específic sobre les repercussions, les vulnerabilitats, i els instruments de gestió que s'han d'aplicar, i en aquesta qüestió el Consell Assessor

per al Desenvolupament Sostenible (CADS) ja fa temps que hi té un rol destacat. L'any 2005 es va publicar el que es coneix com a *Primer informe del canvi climàtic a Catalunya*, que va ser pioner a l'Estat espanyol. La informació va ser dirigida i coordinada per Josep Enric Llebot, un dels principals experts en la ciència del canvi climàtic a casa nostra, i per elaborar-lo hi va participar prop d'un centenar d'experts que conformen el Grup d'Experts del Canvi Climàtic a Catalunya (GECCC), constituït amb el suport del CADS.

Actualment s'estan acabant les tasques de redacció del *Segon informe del canvi climàtic a Catalunya*, que dóna continuïtat a l'informe anterior. S'estructura en 4 grans apartats, seguint, en part, l'esquema dels reports que elabora en l'àmbit mundial el GEICC, però reduint l'escala a l'àmbit català. En primer lloc, s'analitzen les bases científiques del canvi climàtic al Principat, aprofundint en l'evolució del clima aquí, els balanços de carboni i es presenten projeccions de futur. En segon lloc, s'estudien les repercussions i vulnerabilitats del medi biofísic, centrats en els recursos hídrics, sistemes naturals i els riscos associats. En tercer

lloc, es presenten diferents anàlisis sectorials de la gestió, mitigació i adaptació al canvi climàtic. S'hi inclouen estudis del marc institucional i normatiu, els instruments de gestió, sectors econòmics i la dimensió social. Finalment, s'aprofundeix en la situació de la recerca sobre el canvi climàtic al Principat, assenyalant-ne les fortaleeses i debilitats amb vista tant a donar a conèixer la tasca que s'està fent com a identificar els àmbits en què seria convenient esmerçar-hi més esforços. Des d'una perspectiva metodològica, el *Segon informe* exerceix com a referent d'anàlisi per a d'altres regions per combatre de manera més adequada els desafiaments que presenta l'escalfament mundial. Es publicarà el 2010 i l'editarà el Consell Assessor per al Desenvolupament Sostenible, cosa que reafirma un cop més la seva tasca de promoure la recerca i difondre els coneixements que serveixin per a generar canvis tant individuals com, sobretot, a les polítiques dels nostres governs.

* Director del Consell Assessor per al Desenvolupament Sostenible de Catalunya

SUBSCRIVIU-VOS A SERRA D'OR

Una revista que us posarà al corrent de moltes coses i que us farà sentir batejar el pols de la vida cultural dels Països Catalans, inseparable de la llengua i de la política en el sentit més ampli i més noble.

Subscripció per a un any (11 números), al preu de 47 €, IVA inclòs, a partir del mes de l'any(A l'estranger: Europa, 61,80 €. Resta del món, 99 \$)

SERRA D'OR

Nom i cognoms

adreça

codi postal població

telèfon

Se subscriu a SERRA D'OR a partir del mes de de l'any amb la quota anual de 47 €, Europa: 61,80 €, resta del món: 99 \$, que pagarà per:

☐ Gir postal (Adjunteu fotocòpia del resguard)

☐ Taló bancari adjunt

☐ Pagament amb targeta de crèdit. Data de caducitat .. / ..

Núm.

☐ Domiciliació bancària: Banc/Caixa

Població del Banc/Caixa

Titular del compte

Entitat

Oficina

DC

Compte

Signatura

Redacció, administració i subscripcions: Publicacions de Marc, 92-98 • 08013 Barcelona. — Telèfon: 93 245 03 03 — Fax: 93 247 35 94

E-mail: serrador@pamsa.cat — Internet: www.pamsa.cat

REVISTA DE CULTURA I D'IDEES 33

Canvi climàtic i riscos a la Mediterrània occidental

Jorge Olcina Cantos*

La Mediterrània, un territori especialment sensible als canvis climàtics

«Sense evocar les concepcions deterministes [...] la civilització mediterrània certament deu molt a la lluita contra la natura, que ha impregnat als homes duresa i tenacitat...» aquest era un dels cinc elements geogràfics significatius que Orlando Ribeiro destacava a l'hora de caracteritzar el medi físic al seu *Mediterrâneo* (1962). I el cert és que és així. Hi ha hagut una adaptació constant de l'ésser humà a les condicions del medi físic a la conca de la Mediterrània, que a voltes ha estat diàleg fluït i d'altres dialèctica feroç. I en aquesta condició pròpia de la seva naturalesa s'hi ha unit en les darreres dècades un nou element inquietant: l'efecte previst de l'escalfament climàtic terrestre que assenyalava un increment del caràcter extrem del clima mediterrani, açò és, episodis atmosfèrics de rang extraordinari més freqüents que afecten els territoris i les societats que hi viuen.

Poc podia imaginar el químic suec i premi Nobel, Svante August Arrhenius, a les acaballes del s. XIX, la repercussió enorme que tindria una expressió científica que ell emprà en un article editat a la revista *Philosophical Magazine* —«efecte d'hivernacle»— que ha fet fortuna en els darrers vint anys i ha acabat per incorporar-se al llenguatge col·loquial. És difícil, en l'actualitat, trobar algú que no hagi sentit parlar de l'«efecte d'hivernacle» esmentat, del «canvi climàtic», o del «forat a la capa d'ozó», encara que hom no entengui bé què volen dir aquestes expressions i molt menys la complexitat dels processos fisicoquímics que enclouen.

D'aleshores ençà, el sentit d'«efecte d'hivernacle» fins i tot ha canviat.

Arrhenius parlà de la relació entre les concentracions de diòxid de carboni atmosfèric i la temperatura, tot suggerint que una concentració doble de gasos de CO₂ provocava un augment de temperatura que estimà en 5°C. En sengles articles publicats el 1896 i el 1897, respectivament, Arrhenius i el prestigiós geòleg nord-americà Thomas Chrowder Chamberlin assenyalaren que les activitats humanes poden produir un increment de la temperatura mitjançant l'addició de diòxid de carboni a l'atmosfera. Però, en aquells anys, res no feia pensar que hi hagués una relació directa entre la crema de combustibles fòssils i la pujada de temperatures registrada a la superfície terrestre des del final de la «petita edat de glaç». Svante Arrhenius atribuïa l'augment de diòxid de carboni a la desforestació, aspecte totalment comprensible en un moment de maquinisme i automoció encara incipients. La hipòtesi actual de canvi climàtic per efecte d'hivernacle té, tanmateix, com a peça argumental bàsica l'augmentació de CO₂ degut al consum de combustibles fòssils.

El clima de la Terra és per naturalesa canviant. Els seus elements mai no han tingut les mateixes constants. Ha passat per èpoques més seques i més plujoses; per fases més càlides i més fredes. El quadre adjunt resumeix les variacions climàtiques més significatives experimentades a la superfície terrestre al llarg del període quaternari (vegeu taula 1). I aquest fet, tant a escala planetària com en els diversos dominis i regions climàtiques que es poden individualitzar a la superfície terrestre.

En realitat, quan es parla de canvi climàtic es fa referència a un mecanisme més complex que rau en

l'origen dels moviments atmosfèrics i de la distribució de les gran zones climàtiques terrestres: el balanç energètic planetari.

El clima terrestre depèn dels intercanvis d'energia calorífica que es produeixen entre el Sol i la Terra i els que tenen lloc al si de la superfície terrestre i dels oceans amb l'atmosfera propera. Sens dubte, el Sol hi juga un paper decisiu perquè la radiació energètica que arriba a l'atmosfera i a la superfície terrestre és la que mou, en primera instància, tota la maquinària atmosfèrica del planeta. Qualsevol alteració en el balanç energètic planetari implica un canvi en les condicions climàtiques que s'esdevenen a la superfície terrestre. Ha estat així des dels orígens de la Terra i ho continua essent actualment.

El clima de la Terra és per naturalesa canviant. Els seus elements mai no han tingut les mateixes constants. Ha passat per èpoques més seques i més plujoses; per fases més càlides i més fredes

S'entén, com s'ha assenyalat, que el balanç energètic planetari és nul; ço és, les entrades i les eixides de radiació s'equilibren (vegeu taula adjunta). Això no obstant, si es confirma la hipòtesi actual de canvi climàtic per efecte d'hivernacle aquest esquema experimentarà modificacions —si no ho està fent ja— car la quantitat d'energia calorífica que es retornaria a l'espai exterior seria menor, en quedar confinada la radiació terrestre als primers quilòmetres de la troposfera a causa de la presència de gasos d'efecte d'hivernacle d'origen humà (CO₂, metà, etc.) D'ací prové la denominació d'«efecte d'hivernacle», atès que aquests gasos actuarien a tall de vidre d'una estructura d'hivernacle, i permetrien l'entrada de radiació solar però confinarien al seu clos la calor produïda a l'interior. Recentment, James Hansen, director de l'Institut Goddard d'Estudis Espacials de la NASA ha calculat que la quantitat d'energia que estaria deixant de sortir a l'atmosfera exterior dins d'aquest esquema de balanç pla-

netari es podria xifrar en 1 W/m^2 ; una quantitat que pot semblar insignificant però que ja seria la responsable del augment tèrmic registrat d'ençà de tres dècades en l'àmbit planetari.

La hipòtesi actual del canvi climàtic a causa de l'efecte d'hivernacle té un fet incontestable: la superfície terrestre és en aquests moments més càlida que fa tres dècades. I aquest fet està associat a dos processos complementaris: la reducció de la coberta de glaç i neu, i l'alça comprovada del nivell de la mar en alguns sectors planetaris.

La clau és trobar el factor desencadenant d'aquest increment tèrmic. Des del 1985 l'informe aprovat en l'anomenada Conferència de Villach, que incorporà els estudis sobre gasos d'efecte d'hivernacle elaborats per l'Institut Meteorològic Internacional d'Estocolm, la comunitat científica internacional aplegada en l'anomenat Grup Intergovernamental d'Experts sobre el Canvi Climàtic (GIECC), que es creà uns quants anys després sota els auspicis de les Nacions Unides, ha defensat que els gasos d'efecte d'hivernacle són els responsables de la puja de les temperatures que començava a fer-se palesa aleshores. A l'informe esmentat s'indicava que l'efecte de forçament de radiació de gasos d'efecte d'hivernacle diferents del CO_2 podia comparar-se quantitativament amb l'efecte d'aquest. Aquest fet significava que devers la meitat del segle XXI es podria produir l'equivalent a una duplicació del CO_2 , en comptes del període final com passaria si només es consideressin els efectes del CO_2 . A la Conferència de Villach es convingué que, si aquesta tendència continuava, el 2030 es duplicaria la presència de gasos d'efecte d'hivernacle a la troposfera terrestre, amb la repercussió consegüent en l'ascens de temperatures (entre $1,5^\circ\text{C}$ i $4,5^\circ\text{C}$) i l'elevació del nivell del mar (entre 20 cm i 140 cm).

De llavors ençà, amb la presentació al llarg del 2007 del quart informe del GIECC, tots els documents oficials sobre l'evolució futura del clima terrestre han apuntat aquest sentit, la qual cosa fa pensar que rere la hipòtesi de canvi climàtic per efecte d'hivernacle hi ha una raó científica. Si es manté la tendència a l'alça de la proporció de gasos d'efecte d'hivernacle d'origen antròpic existent a l'atmosfera terrestre, el clima futur de la Terra cal presumir-lo més càlid que l'actual, molt més com més

Posta de sol a la Mediterrània des de la Badia de Santa Ponça.
© Bernat Romaguera, 2009

alta sigui aquesta proporció. En els darrers cents anys la temperatura mitjana de la superfície terrestre hauria pujat un $0,8^\circ\text{C}$. L'increment previst pels propers cent anys duplica, com a mínim, aquesta xifra.

La proporció de CO_2 existent a l'atmosfera ha passat de 295 ppmv –parts per milió en volum– a començament del segle XX, a 379 ppmv el 2005. I a aquest fet cal afegir-hi l'evolució registrada en la proporció d'altres gasos d'efecte d'hivernacle com ara el metà o l'òxid nitrós que, així mateix, han experimentat augments significatius en la darrera centúria. L'informe darrer del GIECC (2007) ha quantificat, amb detall, l'alteració en el balanç energètic planetari que implica la presència de gasos d'efecte d'hivernacle a l'atmosfera terrestre, tot destacant que, en conjunt, el «forçament de radiació» calculat s'eleva a $1 - 1,5 \text{ W/m}^2$; és a dir, s'estaria produint ja un desajustament en el balanç energètic, i es confirmaria així la hipòtesi apuntada, com s'ha assenyalat, per Hansen.

Amb aquestes suposicions, els models climàtics oficials esbossen una Terra més càlida l'any 2100, amb una superfície glaçada molt menor –pel desglaç de glaceres i d'inlandis– i amb un ascens del nivell marí, variable segons els indrets. Tot això en relació amb la presència de gasos d'efecte d'hivernacle a l'atmosfera; açò és, la situació climàtica futura serà més o menys preocupant segons

si s'implementen mesures que contribueixin a disminuir els gasos d'efecte d'hivernacle. Així i tot, no hi ha unanimitat pel que fa al comportament futur de les precipitacions; els models no coincideixen a l'hora de calibrar una reducció estimada, en l'àmbit mundial, però que presenta matisos molt importants quan hom descendeix a una escala regional.

La Mediterrània, una regió-risc

Hi ha un tret que atorga originalitat a la Mediterrània en la seva caracterització de regió-risc a escala planetària: la confluència en aquestes terres de gairebé tots els perills naturals de l'àmplia relació existent per al conjunt de la superfície terrestre. En efecte, a la Mediterrània trobem els dos grans perills geològics: el vulcanisme i la sismicitat; riscos geomorfològics com ara esllavissaments i erosió, incendis forestals, a favor d'una vegetació especialment piròfila, que arriben a fer víctimes mortals. I una gamma àmplia de perills atmosfèrics, que només defuig els d'origen tropical: pluges torrencials, sequeres, temperatures extremes, tornados, calamarsades, temporals de vent, en són els més freqüents.

En aquest context, els efectes previstos de canvi climàtic per efecte d'hivernacle a la conca de la Mediterrània no contribuïran a disminuir les conseqüències dels perills climàtics, sinó tot el contrari. El darrer informe del GIECC (2007) assenjala un incre-

Remolcadors transportant els blocs prefabricats per a l'ampliació de Port Adriano.
© Bernat Romaguera, 2007

ment més que probable de la freqüència de desenvolupament d'episodis atmosfèrics de rang extraordinari, principalment inundacions, sequeres i cops de calor. Fet que només farà augmentar el grau de risc a causa de l'alça, també, de la perillositat.

La disponibilitat menor d'aigua per a una població creixent i el desenvolupament freqüent de fenòmens de torrencialitat són els processos de causa atmosfèrica que caracteritzaran l'increment del risc a la conca mediterrània. Hom assisteix, doncs, a un moment decisiu a la història recent de la Mediterrània, perquè les conseqüències del canvi climàtic no presumeixen un escenari de risc menor enfront dels perills de la natura, sinó que aquest, si no s'implementen programes de reducció de risc, augmentarà, amb l'alteració que aquest fet implica en la dinàmica socioeconòmica dels països riberencs.

Els governs i les societats mediterrànies han de ser conscients de la importància de prendre mesures de seguida per reduir, tant com es pugui, els efectes de l'escalfament climàtic terrestre. El territori és el gran oblidat dels protocols de defensa davant del canvi climàtic. S'ha abordat, essencialment, la qüestió energètica (reducció de la participació dels combustibles fòssils i aposta per les energies netes) però no s'ha previst que el territori i les societats que hi vivim serem els primers receptors dels efectes previstos del canvi climàtic.

I aquesta qüestió s'ha d'iniciar ara mateix. Cap territori de la Mediterrània peninsular no ha aprovat estratègies per reduir el canvi climàtic que incloguin pautes d'ordenació racional del

Els governs i les societats mediterrànies han de ser conscients de la importància de prendre mesures de seguida per reduir, tant com es pugui, els efectes de l'escalfament climàtic terrestre

territori: prohibir l'ocupació de lleres i primeres línies de costa; limitar el creixement de les activitats econòmiques que representin un augment de la demanda d'aigua en un espai especialment favorable a les sequeres. Serien algunes mesures que es podrien incorporar als plans de prevenció del canvi climàtic. Els propers anys haurem de planificar els nous territoris del canvi mundial. És a dir: els espais geogràfics dinàmics del litoral mediterrani peninsular que poden veure's afectats per dos fenòmens d'una transcendència espacial enorme (puja del nivell del mar i increment dels episodis atmosfèrics de rang extrem). Això ens haurà de fer reflexionar sobre quina és la millor manera d'ocupar l'espai geogràfic per aconseguir reduir l'exposició de persones i activitats econòmiques als efectes del canvi climàtic.

Per concloure, podem assenyalar algunes idees clau en la hipòtesi de canvi climàtic per efecte d'hivernacle que esbossa conseqüències no gaire favorables per a la regió mediterrània: 1r) Vivim en un planeta que és més càlid ara que fa trenta anys i aquest augment de temperatures no s'explica

basant-nos en el funcionament natural del clima, com s'havia fet fins ara. 2n) Independentment del grau d'influència dels gasos d'efecte d'hivernacle a la pujada de temperatures, el que és evident és que l'ésser humà està contaminant l'atmosfera i, només per això, hauríem de reduir les emissions de gasos. 3r) S'ha abusat del missatge «catastrofista» a l'hora d'informar del canvi climàtic i això va en detriment de la idea bàsica que cal transmetre: no podem continuar malbaratant els recursos de la Terra al ritme a què ho fem ni continuar basant el model d'abastiment d'energia en la crema de combustibles fòssils. 4t) Cal informar amb rigor la societat de tot el que ocorre en matèria climàtica i sobretot fer entendre que el desenvolupament d'un fenomen atmosfèric extrem (pluges torrencials, sequeres, temporals, ciclons tropicals) no és en si una manifestació del canvi climàtic. El canvi climàtic és un procés de mitjà i llarg termini i no depèn d'una simple tamborinada capriciosa, per molt potent que sigui. 5è) Els vint anys que vénen són decisius en matèria climàtica. Durant les dues dècades properes es confirmaran –o potser no– de manera científica les previsions anunciades en els models del darrer informe del GIECC (2007). Aleshores sabrem la magnitud real del procés i els possibles efectes. I 6è) Fins llavors no podem quedar-nos amb els braços plegats, cal –tothom– actuar amb decisió per desenvolupar actituds més sostenibles amb el nostre planeta i l'atmosfera.

El 1972, el geògraf Pierre Deffontaines, a la seva magnífica obra *La Méditerranée*, concloïa el següent: «les aigües marines continuen calfant-se lentament; les anomalies tèrmiques s'accentuen i les diferències de pressió s'exagereix; els vent seran cada volta més violents; l'estació plujosa tendirà a contraure's i la pluja serà més irregular, més violenta i també més inútil; els rius, més inestables, i s'accentuaran els estiatges, separats per inundacions cada volta més curtes i perilloses. Les erosions s'estendran i s'agreuaran. [...] En l'estat actual dels nostres coneixements no podem afirmar-ho, però existeix una amenaça». Quasi quatre dècades després d'aquesta reflexió, és curiós observar com els models climàtics del GIECC ens anuncien justament aquest relat de fets assenyalats.

* Laboratori de Climatologia. Universitat d'Alacant

Els recursos hídrics *versus* un canvi climàtic anunciat però incert

Cels Garcia*

L'escalfament terrestre

El Grup Intergovernamental d'Experts sobre el Canvi Climàtic (GIECC), establert per les Nacions Unides i l'Organització Meteorològica Mundial, al seu tercer report (GIECC, 2001) va definir el canvi climàtic com qualsevol canvi del clima al llarg del temps, ja sigui a causa de la variabilitat natural o com a resultat de l'activitat humana. És a dir, incorpora l'activitat antròpica com a responsable d'alterar la composició atmosfèrica i provocar, directament o indirecta, un canvi en el clima; això sí, sumada a la variabilitat natural del clima observada durant períodes de temps comparables.

Es evident que la variabilitat és intrínseca al clima. Aquesta fa referència a variacions en les condicions climàtiques mitjanes i altres estadístiques del clima (desviacions típiques, fenòmens extrems, etc.) en totes les escales temporals i espacials més enllà d'un fenomen meteorològic en particular. En l'àmbit temporal la variabilitat pot ser, a curt termini, deguda a cicles: taques solars, oscil·lació de l'Atlàntic nord, del Pacífic; una variabilitat a llarg termini cíclica: canvis orbitals, circulació salina dels oceans; i una variabilitat a llarg termini no cíclica: canvis en la radiació solar, en la composició atmosfèrica, en la distribució geogràfica dels continents. A més a més, els episodis catastròfics, com les erupcions volcàniques, poden provocar canvis en el clima si l'explosió injecta cendres i àcids a la baixa estratosfera. Sembla evident, doncs, que totes aquestes variables naturals han provocat, provoquen i provocaran canvis en el clima terrestre.

Ara bé, quan comença l'activitat antròpica a tenir un rol important en el clima? A l'observatori de Mauna Loa (Hawaii) es mesuren les variacions en el diòxid de carboni (CO_2) atmosfèric de final dels anys cinquanta del segle passat ençà (Keeling et al., 1976). Aquestes observacions, completades amb mesures a estacions al Pol Sud, Alaska i Samoa, i d'altres gasos traça responsables de l'efecte d'hivernacle i de la vida en el planeta, com són el vapor d'aigua, el metà (CH_4) i l'òxid nitrós (N_2O), han permès mesurar *in situ* la influència de l'activitat antròpica en la composició atmosfèrica als darrers cinquanta anys i comparar-la amb els nivells preindustrials i pretèrits.

El Programa de vigilància de l'atmosfera global de l'Organització Meteorològica Mundial (OMM) publica cada any les mitjanes mundials dels gasos d'efecte d'hivernacle que es veuen directament afectats per les activitats humanes i que, generalment, perduren més temps que el vapor d'aigua. Aquests tres gasos principals (diòxid de carboni, metà i òxid nitrós), no tan sols estan estretament relacionats amb les activitats antropogèniques, sinó que, a més a més, tenen una intensa interacció amb la biosfera i els oceans.

El darrer butlletí (OMM, 2009) mostra com durant l'any 2008 el CO_2 va assolir un valor de 385,2 parts per milió (ppm), el CH_4 , 1.797 parts per bilió (ppb) i el N_2O , 321,8 ppb. Aquests valors són més elevats dels que es registraren a l'era preindustrial (abans del 1750) en un 38%, un 157% i un 19%, respectivament. Aquestes xifres corroboren que

l'efecte d'hivernacle s'ha intensificat de manera considerable des de l'era preindustrial i, especialment, els darrers decennis. Aquestes concentracions han provocat una pertorbació en el forçament radiatiu de l'atmosfera terrestre (canvi en la irradiància neta del balanç energètic Terra-Sol expressat en watts per metre quadrat (W/m^2), en la tropopausa). Aquesta pertorbació és de $2,7 \text{ W}/\text{m}^2$ d'ençà del 1750 fins a l'any 2008. Dit d'una altra manera, l'efecte d'hivernacle ha atrapat $2,7$ watts per metre quadrat més de radiació terrestre durant aquest temps: tot un excés energètic en el balanç de radiació.

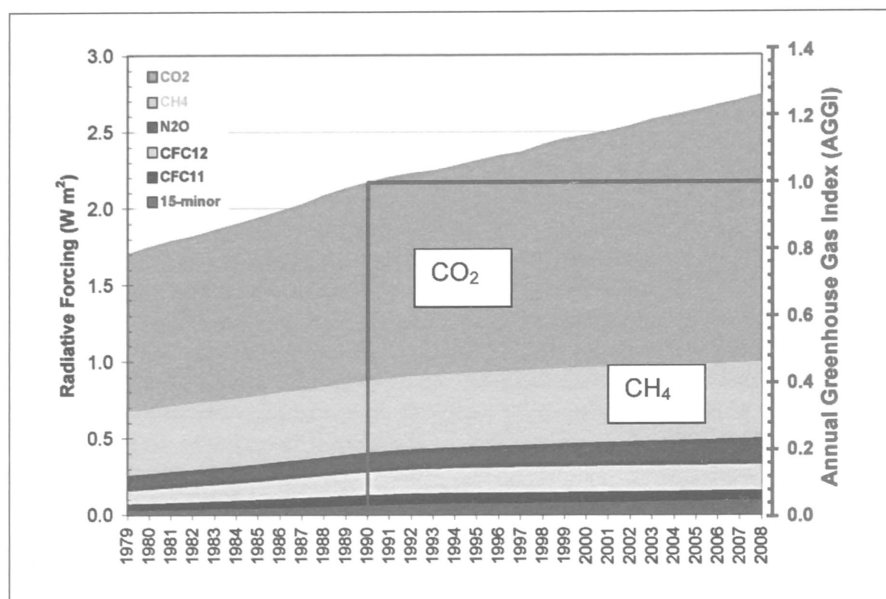
La gràfica 1 mostra la contribució al forçament radiatiu dels gasos d'efecte d'hivernacle de llarga durada: CO_2 , CH_4 , N_2O , els clorofluorocarbonis (CFC11 i CFC12) i 15 gasos halogenats menors de llarga vida. Segons l'índex anual de gasos d'efecte d'hivernacle de la NOAA (AGGI), el forçament radiatiu total de l'atmosfera ha augmentat un 26,2% des del 1990 i un 1,3% entre el 2007 i el 2008.

És evident que el CO_2 és el gas principal i contribueix al 63,5% del forçament radiatiu total de la Terra. El CH_4 és el segon gas en importància i contribueix al 18,2% del forçament radiatiu

És evident que el CO_2 és el gas principal i contribueix al 63,5% del forçament radiatiu total de la Terra. No obstant això, és el responsable del 85% de l'augment d'aquests cinc anys (OMM, 2009). Durant aproximadament els 10.000 anys anteriors a la revolució industrial, les concentracions atmosfèriques eren gairebé constants: assolien devers 280 ppm. Els testimonis de glaç a l'Antàrtida han permès reconstruir els registres de CO_2 dels darrers 650.000 anys: les concentracions màximes durant els cicles interglacials no superaven els 290 ppm (Siegenthaler et al., 2005). El CH_4 és el segon gas en importància i contribueix al 18,2% del forçament radiatiu. En el cas dels halocarbonis, llur suma és el doble del N_2O . Alguns

GRÀFICA 1

FORÇAMENT RADIATIU DE L'ATMOSFERA DEGUT ALS GASOS D'EFFECTE D'HIVERNACLE DE LLARGA DURADA (DESPRÉS DEL 1750) I ACTUALITZACIÓ DE L'ANY 2008 DE L'ÍNDEX ANUAL DE LA NOAA (AGGI)

halocarbonis disminueixen lentament com a conseqüència de la reducció de les emissions, mercès a l'aplicació del Protocol de Montreal relatiu a les substàncies que afecten la capa d'ozó, malgrat que d'altres augmenten amb rapidesa.

Dels desequilibris en el forçament radiatiu es dedueix que l'excedent d'energia per la intensificació de l'efecte d'hivernacle és un aspecte demostrat i que està provocant alteracions en les característiques locals i mundials del clima, incloent-hi la temperatura i les precipitacions. La pujada de la temperatura terrestre, sobre els continents de l'hemisferi nord, va ser de 0,063°C per dècada entre el 1850 i el 2005; entre el 1975 i el 2005 fou de 0,328°C/per dècada (GEICC, 2007a).

Les conseqüències sobre els recursos hídrics

El canvi climàtic pot tenir efectes molt importants en el cicle hidrològic a causa de l'augment de la temperatura i els canvis en les precipitacions, l'evapotranspiració i la humitat del sòl. Amb temperatures més altes la capacitat de retenir aigua de l'atmosfera i l'evaporació augmenta, cosa que afavoreix l'augment de la variabilitat climàtica, amb precipitacions més intenses i més seques (Trenberth et al., 2003). Per tant, el cicle hidrològic s'accelera i s'intensifica (Huntington, 2006). En el cas de les precipitacions,

les tendències lineals per al període 1901–2005 mostren una alta variabilitat espacial. Malgrat això, es produeix una tendència positiva (increment) en les precipitacions observada sobre l'Amèrica del Nord i la del Sud, el continent eurasiàtic i Austràlia. En canvi, el descens en els totals anuals és significatiu a l'Àfrica occidental, el Sahel, la costa oest de l'Amèrica del Sud i la conca mediterrània, on la precipitació anual ha disminuït entre el 5%–20% amb canvis inferiors al 3% per al període 1979–2005 (IPCC, 2007a).

Si en el cas de la temperatura s'espera que augmentarà –encara que a ritmes diferents– a tot el planeta i durant totes les estacions de l'any, en el cas de les precipitacions es preveu que creixeran arreu del món i a la majoria de conques hidrogràfiques, tot i que també disminuiran en d'altres. Endemés, es preveu un augment de la variabilitat estacional. Malgrat això, la precipitació «extra» estarà distribuïda de manera no equitativa sobre el planeta. Algunes parts del món poden sofrir reduccions importants en les precipitacions o alteracions en la distribució temporal de les estacions seques i humides (GEICC, 2007b).

El sistema hidrològic (precipitació-evaporació, glaç terrestre, glaç marí i circulació oceànica) és un component fonamental dels canvis que s'estan produint en els ecosiste-

mes, com és el cas de l'Àrtic. Augmenten les precipitacions, també el cabal dels rius, en canvi les glaceres dels principals sistemes muntanyosos i de Groenlàndia perden superfície igual que la coberta de glaç àrtica (gruix i superfície). En les dècades recents, els mars nòrdics i les subconques subpolars han disminuït la salinitat. La meitat d'aquest procés va ocórrer durant l'inici de la dècada del setanta del segle XX, un període anomenat la Gran Anomalia Salina. La pujada de les temperatures ha provocat un augment en el cabal dels rius (anomalies) i l'excés en la precipitació neta sobre l'oceà ha contribuït en devers 20.000 km³ d'aigua dolça a l'Àrtic i les altes latituds de l'Atlàntic nord des dels seixanta fins als noranta. El desgast de la coberta de glaç marí generarà 15.000 km³ més i la fusió de les glaceres devers 2.000 km³ (Peterson et al., 2006). Una anomalia de més de 37.000 km³ d'aigua dolça a l'Àrtic i a l'Atlàntic nord que provoca una pertorbació en el sistema oceànic.

Ara bé, el canvi climàtic és tan sols una de les moltes pressions existents sobre els recursos hídrics, car les activitats humanes afecten de manera directa els recursos d'aigua dolça (quantitat i qualitat) i llur gestió. Tot plegat fa que calgui reconèixer que el clima i els sistemes d'aigua dolça estan interconnectats d'una manera complexa. Qualsevol canvi en un dels sistemes pot emmenar a una modificació en l'altre (gràfica 2). El canvi climàtic afecta la quantitat i qualitat del recurs pel que fa a les mitjanes i la variabilitat (p.e., disponibilitat d'aigua durant èpoques de sequera o humides). És evident que l'ús de l'aigua es veu afectat pel canvi climàtic però, també, de manera més important pels canvis en la població, l'estil de vida, l'economia i la tecnologia i en particular, per la demanda d'aigua per a ús domèstic i ús agrícola, mundialment el sector amb una demanda major. Qualsevol canvi significatiu en l'ús de l'aigua o en el cicle hidrològic (que afecti l'abastament d'aigua i les inundacions) requerirà una adaptació en la gestió dels recursos hídrics.

La vulnerabilitat actual davant el canvi climàtic es troba molt correlacionada amb la variabilitat climàtica, en particular amb la variabilitat de les precipitacions. Aquesta vulnerabilitat és més elevada en països localitzats a zones semiàrides o àrides, on les precipitacions i els cabals dels rius

es concentren uns pocs mesos a l'any, i on la variació anual és molt elevada. En aquestes regions, la manca de pous profunds als aqüífers o de pantans (magatzems d'aigua) comporta un alt nivell de vulnerabilitat a la variabilitat climàtica i al canvi climàtic, la qual probablement augmentarà la variabilitat en el futur. Per afegit, les conques dels grans rius que ja tenen una pressió no climàtica (sotmeses a un estrès antròpic) també seran vulnerables al canvi climàtic (GEICC, 2007b). A d'altres indrets del planeta la vulnerabilitat dels recursos hídrics al canvi climàtic hi és present. A les zones costaneres, els aqüífers amb intrusió salina es veuran afectats per la pujada del nivell de la mar i, a llarg termini, la reducció en la qualitat i quantitat d'aigua dolça serà un fet (Ranjan et al., 2006). A tot arreu, les infraestructures de l'aigua (p.e., dics, conduccions) s'han dissenyat per a condicions estàndard (mitjanes) i la gestió dels recursos hídrics ha començat, de manera parcial, a considerar les incerteses relacionades amb el canvi climàtic.

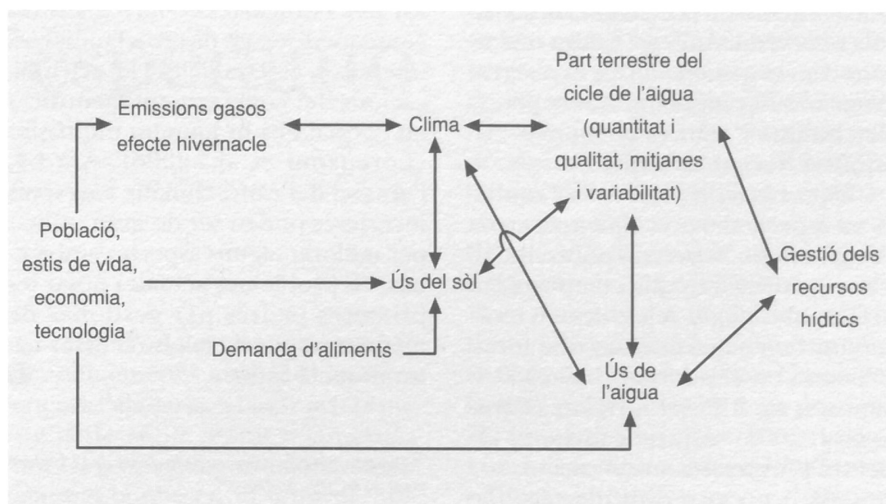
Els canvis a escala mundial en la població i el desenvolupament econòmic els propers vint-i-cinc anys dictaran les relacions futures entre l'abastament i la demanda d'aigua, sempre a un nivell d'afectació superior que els futurs canvis en el clima (Vörösmarty, et al., 2000). És evident que per obtenir una visió millor de les futures vulnerabilitats dels recursos hídrics, serà necessari considerar les interaccions entre canvi climàtic i variabilitat, la hidrologia superficial i subterrània, l'enginyeria de l'aigua i els sistemes antròpics, incloent-hi les adaptacions socials a la manca d'aigua. Ara bé, un dels problemes existents serà la poca informació socioeconòmica i de dades hidromètriques en l'àmbit mundial. Sense bases de dades no es pot fer una anàlisi integral sobre els recursos hídrics, les comunitats socioeconòmiques i el canvi climàtic amb vista a la gestió futura.

El futur dels recursos hídrics a Mallorca

Els problemes d'abastament d'aigua a les Illes i, en especial, a Mallorca són importants i han demostrat una manca de gestió i una planificació hídrica basada exclusivament en l'augment de l'oferta (Rullan Salamanca i Rodríguez Perea, 1999). L'increment de la població resident i la pressió del turisme han provocat conseqüències greus en els recursos

GRÀFICA 2

CONSEQÜÈNCIES DE LES ACTIVITATS ANTRÒPIQUES SOBRE ELS RECURSOS D'AIGUA DOLÇA I LLUR GESTIÓ, AMB EL CANVI CLIMÀTIC COM UNA DE LES MÚLTIPLES PRESSIONS (GEICC, 2007B)

d'aigua subterrània, fet que ha causat descensos dels seus nivells piezomètrics i salinització dels aqüífers costaners (Garcia i Servera, 2003). Les crisis de l'aigua han estat vinculades a períodes de sequera importants com les del 1983 i el 1999-2000. Períodes que ocorren amb una freqüència de 17 anys (Homar et al., 2009). A una comunitat turística com la nostra, la planificació dels recursos hídrics és d'una importància vital i qualsevol efecte del canvi climàtic sobre el futur dels recursos s'ha de tenir present en la planificació hidrològica.

A les Illes la pujada de les temperatures també és un fet constatat. La mitjana anual de les temperatures mínimes i màximes diàries a l'Arxipèlag per al període 1976-2006 mostra una tendència positiva de 5°C per segle, amb un augment més important en les mínimes i més durant la primavera i l'estiu que a l'hivern i la tardor (Homar et al., 2009). En el cas del cicle hidrològic les precipitacions són la variable més important i també mostren un descens. Durant el període 1951-2006, la precipitació va disminuir a una taxa de -163 mm per segle, amb una tendència negativa significativa (Homar et al., 2009). El darrer report de la Direcció General de Canvi Climàtic mostra una disminució a les Illes de 24 mm per dècada per a la sèrie 1951-2008, descens evident a totes les estacions però especialment a l'hivern. A Mallorca, entre els anys 1941-2000, hi hagut un descens entre

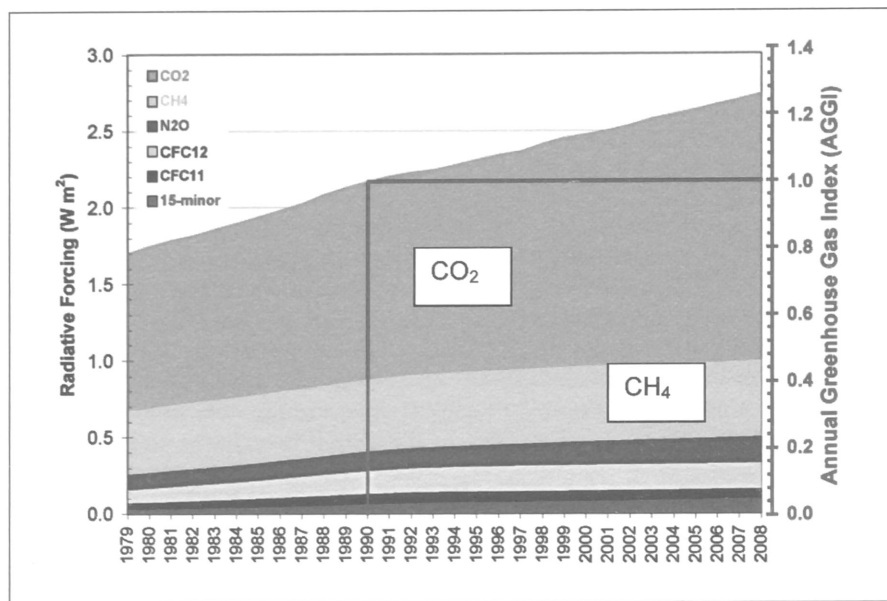
3% i 5% per dècada en la precipitació als observatoris de la serra de Tramuntana (Guijarro, 2002).

Aquest descens en les precipitacions té repercussions sobre el balanç hídric de les conques de drenatge i afecta l'escolament. L'anàlisi del cabals diaris disponibles a Mallorca (16 estacions hidromètriques) de sèries que van d'ençà de l'any 1966 i 1976 fins a l'any 2002, mostren que l'escolament ha disminuït entre 3 i 12 mm/any amb una tendència significativa. Aquests torrents es localitzen a la zona central de la serra de Tramuntana i són les capçaleres dels torrents de Soller, Almedrà, Coa Negra i el torrent Major de Sóller. Hi ha una relació directa entre la disminució de les precipitacions i l'escolament anual. La connexió hidràulica d'aquests torrents amb els aqüífers i llur localització a la zona més plujosa de Mallorca són una mostra evident que la disminució i la previsió del descens en les precipitacions afectarà a llarg termini la disponibilitat de recursos hídrics a una zona clau de Mallorca (quantitat de precipitació i recàrrega d'aqüífers).

Ara bé, l'efecte de la sobreexplotació dels aqüífers i els canvis en els usos del sòl han estat aspectes més importants en la gestió hídrica que el descens en les precipitacions. La decisió d'apostar per la dessalinització i una època de precipitacions per sobre de la mitjana han permès recuperar alguns nivells dels aqüífers i millorar-ne la qualitat de les aigües. L'aplicació de la Directiva marc de

GRÀFICA 1

FORÇAMENT RADIATIU DE L'ATMOSFERA DEGUT ALS GASOS D'EFFECTE D'HIVERNACLE DE LLARGA DURADA (DESPRÉS DEL 1750) I ACTUALITZACIÓ DE L'ANY 2008 DE L'ÍNDEX ANUAL DE LA NOAA (AGGI)

halocarbonis disminueixen lentament com a conseqüència de la reducció de les emissions, mercès a l'aplicació del Protocol de Montreal relatiu a les substàncies que afecten la capa d'ozó, malgrat que d'altres augmenten amb rapidesa.

Dels desequilibris en el forçament radiatiu es dedueix que l'excedent d'energia per la intensificació de l'efecte d'hivernacle és un aspecte demostrat i que està provocant alteracions en les característiques locals i mundials del clima, incloent-hi la temperatura i les precipitacions. La pujada de la temperatura terrestre, sobre els continents de l'hemisferi nord, va ser de 0,063°C per dècada entre el 1850 i el 2005; entre el 1975 i el 2005 fou de 0,328°C/per dècada (GEICC, 2007a).

Les conseqüències sobre els recursos hídrics

El canvi climàtic pot tenir efectes molt importants en el cicle hidrològic a causa de l'augment de la temperatura i els canvis en les precipitacions, l'evapotranspiració i la humitat del sòl. Amb temperatures més altes la capacitat de retenir aigua de l'atmosfera i l'evaporació augmenta, cosa que afavoreix l'augment de la variabilitat climàtica, amb precipitacions més intenses i més seques (Trenberth et al., 2003). Per tant, el cicle hidrològic s'accelera i s'intensifica (Huntington, 2006). En el cas de les precipitacions,

les tendències lineals per al període 1901–2005 mostren una alta variabilitat espacial. Malgrat això, es produeix una tendència positiva (increment) en les precipitacions observada sobre l'Amèrica del Nord i la del Sud, el continent eurasiàtic i Austràlia. En canvi, el descens en els totals anuals és significatiu a l'Àfrica occidental, el Sahel, la costa oest de l'Amèrica del Sud i la conca mediterrània, on la precipitació anual ha disminuït entre el 5%–20% amb canvis inferiors al 3% per al període 1979–2005 (IPCC, 2007a).

Si en el cas de la temperatura s'espera que augmentarà –encara que a ritmes diferents– a tot el planeta i durant totes les estacions de l'any, en el cas de les precipitacions es preveu que creixeran arreu del món i a la majoria de conques hidrogràfiques, tot i que també disminuiran en d'altres. Endemés, es preveu un augment de la variabilitat estacional. Malgrat això, la precipitació «extra» estarà distribuïda de manera no equitativa sobre el planeta. Algunes parts del món poden sofrir reduccions importants en les precipitacions o alteracions en la distribució temporal de les estacions seques i humides (GEICC, 2007b).

El sistema hidrològic (precipitació-evaporació, glaç terrestre, glaç marí i circulació oceànica) és un component fonamental dels canvis que s'estan produint en els ecosiste-

mes, com és el cas de l'Àrtic. Augmenten les precipitacions, també el cabal dels rius, en canvi les glaceres dels principals sistemes muntanyosos i de Groenlàndia perden superfície igual que la coberta de glaç àrtica (gruix i superfície). En les dècades recents, els mars nòrdics i les subconques subpolars han disminuït la salinitat. La meitat d'aquest procés va ocórrer durant l'inici de la dècada del setanta del segle XX, un període anomenat la Gran Anomalia Salina. La pujada de les temperatures ha provocat un augment en el cabal dels rius (anomalies) i l'excés en la precipitació neta sobre l'oceà ha contribuït en devers 20.000 km³ d'aigua dolça a l'Àrtic i les altes latituds de l'Atlàntic nord des dels seixanta fins als noranta. El desgast de la coberta de glaç marí generarà 15.000 km³ més i la fusió de les glaceres devers 2.000 km³ (Peterson et al., 2006). Una anomalia de més de 37.000 km³ d'aigua dolça a l'Àrtic i a l'Atlàntic nord que provoca una pertorbació en el sistema oceànic.

Ara bé, el canvi climàtic és tan sols una de les moltes pressions existents sobre els recursos hídrics, car les activitats humanes afecten de manera directa els recursos d'aigua dolça (quantitat i qualitat) i llur gestió. Tot plegat fa que calgui reconèixer que el clima i els sistemes d'aigua dolça estan interconnectats d'una manera complexa. Qualsevol canvi en un dels sistemes pot emmenar a una modificació en l'altre (gràfica 2). El canvi climàtic afecta la quantitat i qualitat del recurs pel que fa a les mitjanes i la variabilitat (p.e., disponibilitat d'aigua durant èpoques de sequera o humides). És evident que l'ús de l'aigua es veu afectat pel canvi climàtic però, també, de manera més important pels canvis en la població, l'estil de vida, l'economia i la tecnologia i en particular, per la demanda d'aigua per a ús domèstic i ús agrícola, mundialment el sector amb una demanda major. Qualsevol canvi significatiu en l'ús de l'aigua o en el cicle hidrològic (que afecti l'abastament d'aigua i les inundacions) requerirà una adaptació en la gestió dels recursos hídrics.

La vulnerabilitat actual davant el canvi climàtic es troba molt correlacionada amb la variabilitat climàtica, en particular amb la variabilitat de les precipitacions. Aquesta vulnerabilitat és més elevada en països localitzats a zones semiàrides o àrides, on les precipitacions i els cabals dels rius

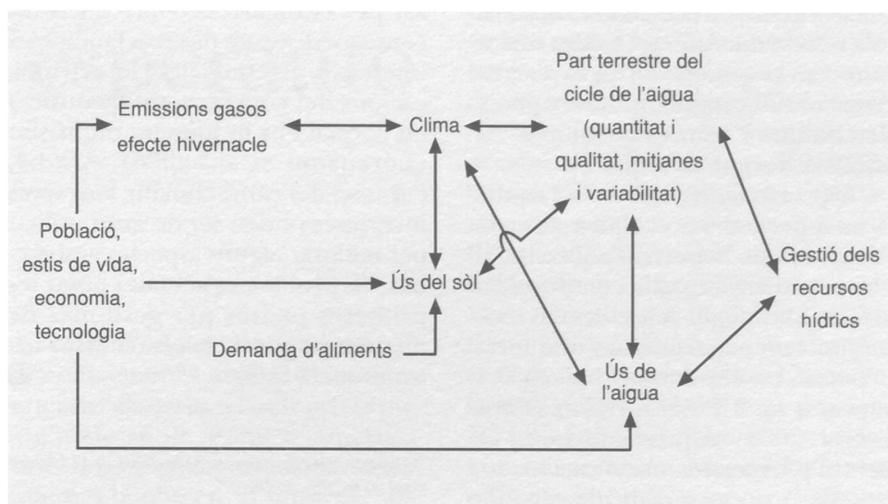
es concentren uns pocs mesos a l'any, i on la variació anual és molt elevada. En aquestes regions, la manca de pous profunds als aqüífers o de pantans (magatzems d'aigua) comporta un alt nivell de vulnerabilitat a la variabilitat climàtica i al canvi climàtic, la qual probablement augmentarà la variabilitat en el futur. Per afegit, les conques dels grans rius que ja tenen una pressió no climàtica (sotmeses a un estrès antròpic) també seran vulnerables al canvi climàtic (GEICC, 2007b). A d'altres indrets del planeta la vulnerabilitat dels recursos hídrics al canvi climàtic hi és present. A les zones costaneres, els aqüífers amb intrusió salina es veuran afectats per la pujada del nivell de la mar i, a llarg termini, la reducció en la qualitat i quantitat d'aigua dolça serà un fet (Ranjan et al., 2006). A tot arreu, les infraestructures de l'aigua (p.e., dics, conduccions) s'han dissenyat per a condicions estàndard (mitjanes) i la gestió dels recursos hídrics ha començat, de manera parcial, a considerar les incerteses relacionades amb el canvi climàtic.

Els canvis a escala mundial en la població i el desenvolupament econòmic els propers vint-i-cinc anys dictaran les relacions futures entre l'abastament i la demanda d'aigua, sempre a un nivell d'afectació superior que els futurs canvis en el clima (Vörösmarty, et al., 2000). És evident que per obtenir una visió millor de les futures vulnerabilitats dels recursos hídrics, serà necessari considerar les interaccions entre canvi climàtic i variabilitat, la hidrologia superficial i subterrània, l'enginyeria de l'aigua i els sistemes antròpics, incloent-hi les adaptacions socials a la manca d'aigua. Ara bé, un dels problemes existents serà la poca informació socioeconòmica i de dades hidromètriques en l'àmbit mundial. Sense bases de dades no es pot fer una anàlisi integral sobre els recursos hídrics, les comunitats socioeconòmiques i el canvi climàtic amb vista a la gestió futura.

El futur dels recursos hídrics a Mallorca

Els problemes d'abastament d'aigua a les Illes i, en especial, a Mallorca són importants i han demostrat una manca de gestió i una planificació hídrica basada exclusivament en l'augment de l'oferta (Rullan Salamanca i Rodríguez Perea, 1999). L'increment de la població resident i la pressió del turisme han provocat conseqüències greus en els recursos

GRÀFICA 2
CONSEQUÈNCIES DE LES ACTIVITATS ANTRÒPIQUES SOBRE ELS RECURSOS D'AIGUA DOLÇA I LLUR GESTIÓ, AMB EL CANVI CLIMÀTIC COM UNA DE LES MÚLTIPLES PRESSIONS (GEICC, 2007B)

d'aigua subterrània, fet que ha causat descensos dels seus nivells piezomètrics i salinització dels aqüífers costaners (Garcia i Servera, 2003). Les crisis de l'aigua han estat vinculades a períodes de sequera importants com les del 1983 i el 1999-2000. Períodes que ocorren amb una freqüència de 17 anys (Homar et al., 2009). A una comunitat turística com la nostra, la planificació dels recursos hídrics és d'una importància vital i qualsevol efecte del canvi climàtic sobre el futur dels recursos s'ha de tenir present en la planificació hidrològica.

A les Illes la pujada de les temperatures també és un fet constatat. La mitjana anual de les temperatures mínimes i màximes diàries a l'Arxipèlag per al període 1976-2006 mostra una tendència positiva de 5°C per segle, amb un augment més important en les mínimes i més durant la primavera i l'estiu que a l'hivern i la tardor (Homar et al., 2009). En el cas del cicle hidrològic les precipitacions són la variable més important i també mostren un descens. Durant el període 1951-2006, la precipitació va disminuir a una taxa de -163 mm per segle, amb una tendència negativa significativa (Homar et al., 2009). El darrer report de la Direcció General de Canvi Climàtic mostra una disminució a les Illes de 24 mm per dècada per a la sèrie 1951-2008, descens evident a totes les estacions però especialment a l'hivern. A Mallorca, entre els anys 1941-2000, hi hagut un descens entre

3% i 5% per dècada en la precipitació als observatoris de la serra de Tramuntana (Guijarro, 2002).

Aquest descens en les precipitacions té repercussions sobre el balanç hídric de les conques de drenatge i afecta l'escolament. L'anàlisi del cabals diaris disponibles a Mallorca (16 estacions hidromètriques) de sèries que van d'ençà de l'any 1966 i 1976 fins a l'any 2002, mostren que l'escolament ha disminuït entre 3 i 12 mm/any amb una tendència significativa. Aquests torrents es localitzen a la zona central de la serra de Tramuntana i són les capçaleres dels torrents de Soller, Almedrà, Coa Negra i el torrent Major de Sóller. Hi ha una relació directa entre la disminució de les precipitacions i l'escolament anual. La connexió hidràulica d'aquests torrents amb els aqüífers i llur localització a la zona més plujosa de Mallorca són una mostra evident que la disminució i la previsió del descens en les precipitacions afectarà a llarg termini la disponibilitat de recursos hídrics a una zona clau de Mallorca (quantitat de precipitació i recàrrega d'aqüífers).

Ara bé, l'efecte de la sobreexplotació dels aqüífers i els canvis en els usos del sòl han estat aspectes més importants en la gestió hídrica que el descens en les precipitacions. La decisió d'apostar per la dessalinització i una època de precipitacions per sobre de la mitjana han permès recuperar alguns nivells dels aqüífers i millorar-ne la qualitat de les aigües. L'aplicació de la Directiva marc de

l'aigua permet de conèixer la situació actual dels recursos i llur qualitat ambiental. La protecció ambiental de l'aigua ha de passar a ser una prioritat i la gestió de la demanda urbana, una necessitat. Amb tot caldrà supervisar com es gestiona un excés d'aigua dessalinitzada, més cara, durant períodes humits i com es gestionen els aqüífers durant les sequeres.

Els canvis en els usos del sòl també és un aspecte destacat i que reflecteix l'augment de la pressió poblacional i les modificacions que comporta en el cicle hidrològic. A les Illes, els usos urbans han experimentat una forta expansió en el període 1956-2000, i suposen un 5% del territori (Pons Esteva, 2003). Aquest canvi en l'ús del sòl provoca les modificacions sobre els processos d'infiltració i la quantitat i la qualitat de les aigües, així com un augment en la demanda urbana. Sembla evident, doncs, que els recursos hídrics són més vulnerables als canvis actuals en els usos del sòl, la població, els estils de vida o l'economia turística que a l'amenaça del canvi climàtic.

La participació ciutadana en la gestió dels recursos hídrics és complicada. És difícil fer partícip al ciutadà de la gestió de la demanda, en l'estalvi d'aigua durant les èpoques de sequera. En el cas del canvi climàtic la dificultat és més gran. El canvi climàtic és un aspecte difícil de connectar amb el ciutadà. És remot en l'espai i el temps, i és percebut com quelcom que afecta altres comunitats i les generacions futures (Lorenzoni i Pidgeon, 2006). El canvi climàtic es produeix a una escala temporal més llarga que l'horitzó temporal que considera una persona en la seva vida quotidiana. Els individus pensen i actuen basant-se en un horitzó temporal extremadament curt, comparat amb el que empren els científics per realitzar projeccions del comportament del canvi climàtic a 50 i 100 anys vista.

La pertorbació en el balanç de radiació deguda a la intensificació de l'efecte d'hivernacle per l'emissió de gasos traça per les activitats antròpiques és evident i s'ha demostrat empíricament. Aquest excedent d'energia té com a conseqüència directa un escalfament terrestre a través de la pujada de les temperatures. El pas següent provoca més incerteses i són les repercussions en el sistema climàtic (retroaccions) o com aquest respon a la pertorbació. Cada dia en tenim més dades, en sabem més, però

les prediccions a través del models climatològics es basen en escenaris i incerteses. El canvi climàtic s'ha definit com un «afer maliciós» caracteritzat per la incertesa sobre les seves conseqüències, els diversos i múltiples interessos, els conflictes i les reivindicacions del coneixement científic, i en el qual ens hi juguem moltíssim (Lorenzoni et al., 2006). Ara bé, l'anunci del canvi climàtic i les seves incerteses poden ser de gran utilitat per millorar alguns aspectes ambientals, els problemes actuals i posar les primeres pedres per gestionar de manera responsable els recursos naturals en el futur.

* Departament de Ciències de la Terra de la Universitat de les Illes Balears

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

GARCIA, C.; SERVERA, J. *Impacts of tourism development on water demand and beach degradation on the island of Mallorca (Spain)*. Geografiska Annaler Series A-Physical Geography. 2003, vol. 85, núm. 3-4, pàg. 287-300.

GEICC, 2001: *Climate Change 2001: The Scientific Basis*. Contribution of Working Group I to the Third Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Houghton, J.T.Y. Ding, D.J. Griggs, M. Noguer, P.J. van der Linden, X. Dai, K. Maskell, and C.A. Johnson (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA, 881 pàg.

GEICC, 2007a: *Climate Change 2007: The Physical Science Basis*. Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Solomon, S., D. Qin, M. Manning, Z. Chen, M. Marquis, K.B. Averyt, M. Tignor and H.L. Miller (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA, 996 pàg.

GEICC, 2007b: *Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability*. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, M.L. Parry, O.F. Canziani, J.P. Palutikof, P.J. van der Linden and C.E. Hanson, Eds., Cambridge University Press, Cambridge, UK, 976pp.

GUIJARRO, J.A. *Tendencias de la precipitación en el litoral Mediterráneo español*. Dins: GUIJARRO J.A. et al. (eds). El agua y el clima Asociación Española de Climatología, A-3. 2002. pàg. 237-246.

HOMAR, V.; RAMIS, C.; ROMERO, R.; ALONSO, S. *Recent trends in temperature and precipitation over the Balearic Islands (Spain)* Climatic Change. 2009 doi: 10.1007/s10584-009-9664-5.

KEELING, C.D.; BACASTOW, R.B.; BAINBRIDGE, A.E.; EKDAHL, C.A.; GUENTHER, P.R.; WATERMAN, L.S. *Atmospheric carbon dioxide variations at Mauna Loa Observatory, Hawaii*. Tellus, 1976, vol. 28, pàg. 538-551.

LORENZONI, I.; PIDGEON, N. 2006. *Public Virus on Climate Change: European and USA Perspectives*. Climatic Change. 2006, vol. 77, núm. 1-2, pàg. 73-95.

LORENZONI, I.; LEISEROWITZ, A.; DORIA, M.F.; POORTINGA, W.; PIDGEON, N. *Cross-national Comparisons of Image Associations with 'Global Warming' and 'Climate Change' among Laypeople in the United States of America and Great Britain*. Journal of Risk Research. 2006, vol. 9, núm. 3, pàg. 265-81.

OMM 2009. *Boletín sobre los gases de efecto invernadero. Estado de los gases de efecto invernadero en la atmósfera según las observaciones mundiales realizadas en 2008*. N° 5: 23 de noviembre de 2009 (http://www.wmo.int/pages/prog/arep/gaw/ghg/documents/ghg-bulletin2008_es.pdf)

PETERSON, B.J.; HOLMES, R.M.; MCCLELLAND, J.W.; VÖRÖSMARTY, C.J.; LAMMERS, R.B.; SHIKLOMANOV, A.I.; SHIKLOMANOV, I.A.; RAHMSTORF, S. *Increasing River Discharge to the Arctic Ocean*. Science. 2002, vol. 298, núm. 5601, pàg. 2171-2173. DOI: 10.1126/science.1077445

PONS ESTEVA, A. *Evolució dels usos del sòl a les Illes Balears: 1956-2000*. Territoris. 2003, vol. 4, pàg. 129-145.

RANJAN, P.; KAZAMA, S.; SAWAMOTO, M. *Effects of climate change on coastal fresh groundwater resources*. Global Environmental Change. 2006, vol.16, pàg. 388-399.

RULLAN SALAMANCA, O.; RODRÍGUEZ PEREA, A. *Los problemas de abastecimiento de agua en las Islas Baleares*. In: GIL OLCINA, A.; MORALES GIL, A. (eds). *Los usos del agua en España*. Alicante: Instituto Universitario de Geografía, 1999. pàg. 615-643.

SEIGENTHALER, U.; STOCKER, T.F.; MONNIN, E.; LÜTHI, D.; SCHWANDER, J.; STAUFFER, B.; RAYNAUD, D.; BARNOLA, J.M.; FISCHER, H.; MASSON-DELMOTTE, V.; JOUZEL, J. 2005. *Stable Carbon Cycle—Climate Relationship During the Late Pleistocene*. Science. 2005, vol. 310, pàg. 1313-1317.

VÖRÖSMARTY, C.J.; GREEN, P.; SALISBURY, J.; LAMMERS, R.B. *Global Water Resources: Vulnerability from Climate Change and Population Growth*. Science. 2000, vol. 289, pàg. 284-288.

Lejzer Zamenhof, creador de l'esperanto

Xavier Margais

Lejzer¹ Zamenhof, oftalmòleg de nissaga hebrea, nascut a Bialystok el 1859, ciutat llavors russa que avui forma part de Polònia, és conegut mundialment per ser l'iniciador de la llengua auxiliar internacional esperanto. Va créixer en una família adscrita a la Haskalà, moviment fortament influenciat per la il·lustració francesa que propugnava una educació racionalista i la secularització dels membres de la comunitat jueva. Va néixer en el nucli d'una família erudita: el pare era professor de llengua alemanya i funcionari del Govern rus com a censor de les publicacions en llengües hebrea i jiddisch, i la mare transmissora dels valors de la cultura judaica.

A Bialystok convivia distints comunitats amb llengua, cultura i religió pròpies, i entre les quals hi havia una important rivalitat que causava un malestar general. El jove Lejzer va concloure que aquest malestar era producte de la manca d'enteniment entre les distints ètnies o poblacions i que les bregues s'acabarien si hi havia una llengua que els fos comuna, que els permetés de conèixer-se. Amb aquest convenciment es lliurà en cos i ànima a crear la llengua que havia de posar fi a tanta enemistat intercomunitària. No va trigar gaire temps a intuir que la llengua que estava construint no s'havia de limitar a l'àrea on vivia sinó que havia de pertànyer a tota la humanitat. Així, calia que la llengua tingués la virtut de ser sentida com a pròpia per qualsevol parlant i sobretot que l'idioma auxiliar no rivalitzés amb el que és propi de cada comunitat.

La complexitat per l'ampli ús que ell feia de les llengües facilità la tasca que s'havia imposat. En família parlava el rus. Amb el col·lectiu hebreu, el jiddisch. Amb els veïnats, el polonès i l'alemany. En la vida espiritual o religiosa, l'hebreu, i a l'institut, va aprendre francès, llatí, grec i també

una mica d'anglès. De manera que el coneixement i anàlisi d'aquestes llengües l'ajudaren a bastir un corpus lingüístic sòlid. Paral·lelament a l'interès per la llengua auxiliar internacional també en va tenir pel jiddisch, que, tot i ser qualificada per alguns erudits de dialecte alemany, tenia no només uns grans conreadors, sinó també un poble que l'emprava. D'altra banda, és bo recordar que l'interès per la lingüística era prou comú entre els jueus de l'època. N'hi ha prou d'observar que a la mateixa regió on nasqué Zamenhof, un any abans hi havia nascut Eliezer Isaac Perelman, més conegut per Eliezer Ben Jehudà, autèntic seny ordenador de l'hebreu modern. També és cert que aquell interès no coneixia fronteres, era prou coneguda la necessitat de comptar amb una llengua que permetés i agilitzés la comunicació entre industrials, comerciants, científics i també viatgers. Així, alguns catalanoparlants participaren activament per tal de resoldre el problema lingüístic. Un d'ells fou Bonaventura Carles Aribau i Farriols, qui anys més tard es féu famós com a poeta per haver escrit *La pàtria*. Ell dictà l'any 1817 una conferència a la Societat Filosòfica de Barcelona intitulada *Posibilidad de un idioma universal*. Trobava que aquesta llengua havia de ser neutral, bona d'aprendre i eufònica. Més endavant, l'any 1844, el viatger i diplomàtic barceloní Sinibald de Mas, va sorprendre per la seva proposta de llengua universal titulada *L'Ideographie*. També el metge i teòleg Vicenç Verdú i Beltrà fou l'autor d'*Essai sur une nouvelle numération parlée appliquée à un projet de langue universelle*, donat a conèixer el 1859. Foren centenars de persones pertot arreu del món les qui dedicaren llurs esforços a crear una llengua universal.

Després de diferents vicissituds, el doctor Lejzer Zamenhof va donar a conèixer la seva proposta de llengua

internacional el juliol del 1887. Fou després que a Alemanya s'hagués iniciat una aventura semblant amb la introducció del volapük.² En tenir enllestida la llengua que es coneixerà amb el nom d'esperanto, va haver de superar el problema econòmic que significava fer-la conèixer. L'afer es va resoldre mercès al dot matrimonial provinent de la seva dona, Klara Zilbernik, i va poder publicar i repartir un petit quadern, primerament en llengua russa, en què exposava els fonaments de la llengua internacional. Hom hi trobava les 16 regles que conformen la gramàtica, 900 arrels que configuren els mots, alguns bocins de la Bíblia, el *Parenostre* i unes poesies. Ho va signar amb el pseudònim «Doktoro Esperanto». Més endavant va publicar el quadernet en alemany, anglès, francès, hebreu i polonès, i hi va afegir noms i llinatges de persones que es comprometien a aprendre esperanto. Treballador infatigable, Lejzer Zamenhof va lliurar-se, mentrestant, a la traducció d'obres cabdals de la literatura universal a l'esperanto, des de la Bíblia hebrea, passant per obres de Gogol', de Goethe, de Schiller i va escriure obra original en prosa i en poesia.

A poc a poc l'esperanto es va obrir camí, bàsicament perquè mostrava una estructura lògica que en facilitava l'aprenentatge, en ser emprada era melodiosa, i perquè tenia les eines necessàries per expressar-se literàriament i amb grans possibilitats de desenvolupament. Per això, part de la ciutadania europea la va triar com a llengua auxiliar i es va difondre des de l'Europa oriental cap a l'occidental. Personatges importants a la societat de l'època es decantaren per l'esperanto, per exemple Tolstoi, que afirmava que només eren necessàries dues hores per comprendre'n la gramàtica i poder-s'hi expressar amb correcció. De mica en mica, es va anar creant una nova comunitat de parlants, els esperantistes, els quals s'organitzaven en cercles o associacions a les ciutats i viles. Es tractava de crear microclimes lingüístics.

Producte de l'aparició d'esperantòfons, va néixer el moviment esperantista dins del qual convergien, i encara ara és així, tres aspectes: llengua, ideal i moviment social. És a dir, la llengua com a eina de comunicació; l'ideal *Interna ideo* com a punt d'unió de creences, sentiments, objectius individuals i col·lectius que superen límits ètnics, religiosos i culturals; i el moviment social, anomenat també

poble esperantista, compost pels qui empren l'esperanto amb finalitat diversa, pertanyents a distintes classes socials, ètnies, religions i cultures. A l'inici, el moviment esperantista va rebre la influència de diversos grups més o menys compactes: a) el procedent dels qui originàriament varen adherir-se al volapük, que estigué compost bàsicament per ciutadans alemanys; b) hebreus de l'Europa central i oriental, pertanyents a la *Haskalà*; c) tolstoians, interessats en l'esperanto per difondre llurs idees, de la zona de Rússia, i d) liberals i lliurepensadors, científics, burgesos i/o comerciants, elements de classes populars de la zona de França, que veien en l'esperanto l'eina capaç de resoldre el problema de la comunicació.

Una feta va venir a aturar el desenvolupament que experimentava el mo-

viment esperantista dins l'Imperi rus. La publicació d'uns articles que Tolstoi envià a la redacció de *La Esperantisto* criticant la política del tsar culminà amb la interdicció d'editar i distribuir la revista en els seus territoris. Per salvar la publicació, que feia de pont entre tots els esperantistes, van editar-la, primer, a Suècia i, després, a França. En conseqüència, l'esperantisme que havia nascut i tenia el centre a l'Europa de l'est es va desplaçar a l'oest. Fou en aquests moments que les noves sobre la llengua auxiliar internacional van arribar a Barcelona; un temps després, l'any 1898, el polític republicà Francesc Pi i Margall la promocionà en uns articles.

L'any 1904, l'Automòbil Club de França organitzà a Calais una cursa nàutica, i esperantistes anglesos, francesos, belgues, txecs i alemanys apro-

fitaren per celebrar un encontre que fou el preludi del Primer Congrés Internacional d'Esperanto. Aquest congrés es realitzà a Boulogne-sur-Mer el 1905, amb l'assistència de Lejzer Zamenhof i la participació de 688 congressistes pertanyents a vint estats-nació, que empraren únicament la llengua auxiliar internacional. S'hi van concretar els objectius del moviment esperantista i s'hi van dissenyar les estratègies necessàries. Representant l'esperantisme i la llengua catalana, hi va assistir Alfons Sabadell de Barcelona, que féu diversos articles per a la revista *Joventut*.

Amb l'excepció dels anys de les guerres mundials, els congressos s'han anat succeint anualment i la comunitat catalanoparlant ha procurat i s'ha esforçat per estar-hi representada. L'any 1909 es va celebrar el cinquè d'aquests congressos, fou a Barcelona unes setmanes més tard que la ciutat hagués sofert la revolta antimilitarista coneguda com la Setmana Tràgica; d'ençà de llavors, els dos esdeveniments van malauradament prou lligats. La cultura catalana hi féu una aportació que vist en perspectiva resultà cabdal: es tracta de l'adaptació dels Jocs Florals en llengua catalana als Jocs Florals en esperanto, conservant la posada en escena i les particularitats que li eren pròpies.

L'existència de la llengua esperanto i del moviment esperantista va arribar a Mallorca i va interessar un grup de ciutadans, entre els quals hi havia el metge i periodista Josep Arís i el mestre Josep Rosselló-Ordines, que en feren promoció. El mateix Alfons Sabadell va venir a Palma per fer-hi una conferència l'any 1906. Aquell any es realitzaren les primeres reunions a la casa del també pioner esperantista i prevere Bartomeu Font Cantallops, que culminaren amb la creació de l'*Esperantista Klubo Palma*, el juliol del 1907. El coneixement de la llengua zamenhofiana es va estendre entre persones mitjanament cultes, membres de professions liberals, mestres, militars, algun religiós —que no ostentava cap càrrec d'importància dins la jerarquia eclesiàstica— i en acabar la Gran Guerra es va estendre entre menestrals i obrers. L'entitat va existir sense interrupcions fins a l'esclat colpista que va acabar amb la Segona República, el juliol del 1936.

Durant el període que va entre el 1906 i el 1936, es van fundar a Mallorca altres societats esperantistes. L'any 1924 es creà a Sóller el *Grup Esperantista Sollerí*, que com l'*Espe-*

rantista *Klubo Palma* es va dissoldre a conseqüència de la rebel·lió del juliol del 1936. L'any 1926 a Consell es constituí *Verda Stelo* (Estel Verd) i el mateix any a Binissalem, l'associació *Bela Espero* (Bella Esperança). El 1928 es formà amb el nom de *Lumo* (Llum) una secció esperantista dins el Foment del Civisme a Ciutat i l'any 1931, amb el nom d'*Amikeco* (l'Amistat), una secció dins la Societat Instructiva Bellver del Terreno de Palma. En aquella època hi hagué també un petit nucli esperantista a Capdepera i significatives individualitats a Artà i Valldemossa, i també a Petra.

Deixant de banda debats suscitats entre el catolicisme i l'esperantisme, els internacionalistes mallorquins van col·laborar amb la premsa de Ciutat. La primera d'aquestes col·laboracions fou en el *Boletín del Laboratorio Miró*, en què el militar i empresari químic Bernat Rabassa publicà en llengua esperanto i en espanyol articles de temàtica química i higienista. A la dècada dels anys vint van aparèixer noves a *La Vanguardia Balear*, que també tocaven temàtica social. Durant la República, cada dissabte el diari *La Última Hora* publicava a les planes primera o segona les noves provinents de revistes esperantistes d'arreu del món, que aplegava el coronel d'estat major, Fernando Redondo Ituarte. La secció s'intitulava *Hojeando la prensa esperantista* i en total s'hi van publicar 240 noves, que responien a una temàtica absolutament variada. A més a més, durant les dècades dels anys vint i trenta sortiren noves, i fins i tot un mètode d'aprenentatge de l'esperanto molt bo, al *Sóller*. Ho duien dos germans, Andreu i Miquel Arbona Pizà.

Per associacions, tant l'*Esperantista Klubo Palma* com el *Grupo Esperantista Sollerico*, formaven part de la Federació Catalana d'Esperantistes, i internacionalment feien part de distintes entitats com *Universala Esperanto-Asocio* (Associació Universal d'Esperanto), fundada l'any 1908, amb seu a Ginebra i amb delegats a Palma i Sóller. Per la seva banda, membres de la classe treballadora mallorquina es van adherir a l'associació internacionalista i de classe *Sennacieca Asocio Tutmonda* (Associació Mundial Anacional), creada el 1921.³ Aquesta entitat tenia el seti a París, propugnava la desaparició dels estats, l'abolició o negació del fet nacional i la fraternitat mitjançant l'ús de l'esperanto. Anarquistes i marxistes revolucionaris refusaven la neutralitat que propugnava l'Associació Universal d'Esperanto i, davant la disjuntiva de

defensar l'esperantisme o la revolució social, eren partidaris d'aquesta darre-ra opció, car consideraven que només la revolució contribuiria a l'assumpció d'una llengua universal per a tota la humanitat i, en conseqüència, a l'hora d'aplicar-la no hi hauria cap dubte: la llengua triada seria l'esperanto. Des d'un prisma eminentment cultural, els esperantistes mallorquins col·laboraven amb les associacions mallorquines que els eren més pròximes, entre les quals cal citar l'Associació per la Cultura de Mallorca.

Hem dit anteriorment que una de les aportacions culturals principals de l'esperantisme d'origen catalanoparlant fou l'adaptació dels Jocs Florals. Convençuts els esperantistes que sense el conreu literari la llengua no tindria futur, es lliuraren a la traducció i també a la creació pròpia. El mateix Lejzer Zamenhof va traduir la Bíblia de l'hebreu, obres de Shakespeare, literatura polonesa, adaptació de contes d'Andersen... El seu germà Fèlix fou un notable poeta en llengua zamenhofiana. Els Jocs Florals internacionals animaren molts poetes i prosistes d'arreu a prendre-hi part, i cultivaren l'esperanto, coneixedors que anualment la Federació Catalana d'Esperantistes els organitzava alhora que el seu congrés. Durant anys van prendre-hi part alguns mallorquins, i hi va excel·lir el mestre Josep Rosselló-Ordinas, que hi guanyà premis diversos.⁴ A final de l'any 1925 es publicà a Barcelona *Kataluna Antologio* amb una aportació mallorquina important, tant literària com de capital. Conflueixen a l'obra els dos punts de gravetat que impulsen el moviment esperantista: a) obra literària en esperanto i b) donar a conèixer internacionalment la literatura pròpia de la nació. A l'antologia trobem una anàlisi del fet cultural català, des de Ramon Llull fins a Miquel Costa i Llobera, passant per Joan Alcover, Miquel dels Sants Oliver i Gabriel Alomar.⁵ A Mallorca s'hi van celebrar alguns Jocs Florals Internacionals: l'any 1925, a Ciutat; l'any 1927, a Sóller, i l'any 1993, a Alcúdia. En aquest darrer la flor natural la guanyà el poeta Jorge Camacho.

Al marge de l'activitat literària, que duïen a terme no gaires persones, la més comuna era la de mantenir correspondència amb coreligionaris de dins i fora de l'Estat espanyol. Aquesta correspondència tenia distintes finalitats i obeïa a interessos plurals que podien ser d'ordre social, religiós, purament intel·lectual o d'intercanvi d'objectes. Hi foren abun-

dants els col·leccionistes dedicats a la filatèlia.

Durant la Guerra dels Tres Anys i la postguerra, l'esperantisme va viure hores amargues a Mallorca: quatre esperantistes foren assassinats i d'altres, empresonats. A començament de la dècada dels seixanta alguna cosa va canviar i l'any 1961 es tornaren a fer classes, aquest cop a l'Estudi General Lul·lià. El mestre, Miquel Arbona, va emprar el mètode Didakta, amb quadern editat a Barcelona el 1938, obra del lingüista Delfi Dalmau. Mentrestant, ell i altres esperantistes, com Marià Jaquotot, assistien a congressos i altres esdeveniments que se celebraven per Europa.

Encara els anys 1993 i 2002, se celebraren a Alcúdia i a Sóller, respectivament, congressos organitzats per *Majorjka Esperantistaro*. Els actuals esperantistes mallorquins continuen relacionats amb l'Associació Catalana d'Esperanto, no només per solidaritat lingüística, sinó també per reivindicar la trajectòria que duïen els membres del col·lectiu d'abans de la guerra. Els novells esperantistes mallorquins han continuat el cultiu literari i han traduït l'obra d'Albert Herranz i de Biel Mesquida.

L'aventura que va iniciar el doctor Lejzer Zamenhof a l'est d'Europa d'una manera o altra continua vigent, perquè continua tenint un nombre de parlants arreu del globus i perquè, d'entre les llengües franques que han sorgit, és l'única èticament viable car no essent de ningú és la llengua de tothom.

¹ El seu nom era Lejzer, en català Llätzer. Els membres de la comunitat jueva per relacionar-se amb els gentils triaven un altre nom cristià i així eren coneguts per l'Administració a Rússia i Polònia. Ell va triar Ludwik, és a dir Lluís, en memòria del lingüista F. Lodwick, que va donar a conèixer el 1652 un projecte de llengua universal planificada.

² Es tractava d'una llengua artificial que va tenir en aquell moment un nombre important de seguidors i el notable succés de ser la primera llengua creada amb parlants propis, si bé aquell experiment va fracassar.

³ Aquestes associacions editaven anuals, *Jarlibro*, en els quals es podien trobar noms i adreces de llurs delegats a cada població. De UEA, Universala Esperanto-Asocio, n'hi hagué a Palma i Sóller. En canvi SAT, *Sennacieca Asocio Tutmonda*, només consignava nom i adreces dels adherits.

⁴ Pot ser interessant la consulta de l'article de Xavier Margais. *Literatures en contacte a Mallorca*. Barcelona: Randa, núm. 37, 1994.

⁵ Vegeu també Xavier Margais. *El moviment esperantista a Mallorca*. Palma: 2002.

* Historiador

Les Germanes de la Caritat a can Sales

Margalida Capellà

Quan esclatà la Guerra dels Tres Anys, les primeres dones detingudes ingressaren a la Presó Provincial. El mes de novembre del 1936, can Sales s'estrenà com a presó de dones. Quatre anys després, l'1 de juny del 1940, i fins que es tancà, el 30 de setembre del 1943, les Germanes de la Caritat de Sant Vicenç de Paül s'encarregaren de vigilar les recluses.

Mercès a la bona disposició de Pilar Bosch, que va ésser superiora general de l'orde, he tingut accés a la documentació en què figuren les tramitacions que es feren perquè aquestes religioses s'instal·lassin al carrer de can Sales, número 13.

Sota el títol de «Fundación de la Casa Prisión de Mujeres de Palma de Mallorca», es relata en primera persona com el reverend Rafel Ferriol, capellà de la Presó Provincial, reuní el Consell de la Congregació per convèncer les Germanes de la Caritat de la conveniència d'establir-se a les diferents presons de l'Estat. La proposta no va ésser inicialment acceptada per les interessades, les monges. Poc temps després, l'arquebisbe-bisbe, amb seu a València, els formulà la mateixa petició i també va ésser refusada. Les monges al·legaren manca de personal per a atendre la vigilància i les necessitats de les preses. També els presentaren la mateixa proposta als ajuntaments principals de l'illa, però les germanes, altre cop, rebutjaren l'ofertament.

De la lectura de la paperassa es desprèn que va ésser el bisbe d'Eivissa el qui forçà una resposta afirmativa. Transcriu el document:

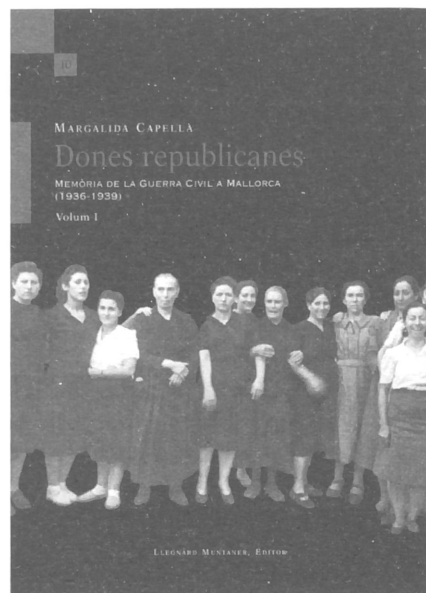
«El Excmo. y Rvdmo. Señor Obispo de Ibiza solicitó nuestros servicios para la Prisión de aquella ciudad, alegando que de este modo las Hermanas de Formentera tendrían dónde

hospedarse en casa propia de la Congregación, sin tener que recurrir a Comunidad extraña. Este proyecto hizo deliberar el Consejo, el cual acordó, en vista de lo expuesto por el Sr. Obispo de Ibiza, aceptar la fundación de referencia, a pesar de sentir cierta repugnancia hacia ello. Al exponer el asunto a nuestro Ven. Prelado, sintió vivamente que la Congregación aceptara la fundación de Ibiza y se negara a aceptar la de Mujeres de Palma de Mallorca».

En aquest clima de certa discrepància, el prelat s'entrevistà amb la mare general:

«Nuestra Madre General, mostrándose sumisa ante la manifiesta voluntad del Prelado, contestó que daría cuenta al Consejo sobre el particular. Dos días después la Rvda. Madre exponía al Excmo. Sr. Arzobispo-Obispo la resolución del Consejo diciéndole que las Madres todas estaban dispuestas a acatar la voluntad de su Superior, pero que estaban persuadidas que no sabrían actuar debidamente en estos Establecimientos, no obstante accederían. El Excmo. Arzobispo-Obispo añadió: "Entonces es mi deseo que se encarguen de dicha prisión."»

Finalment, les Germanes de la Caritat hi donaren la conformitat i es disposaren a establir les condicions necessàries. De l'acord que afecta els drets i deures de les religioses, en reproduiré, perquè és d'interès, l'article setzè: «Costeará el Establecimiento el entierro de las religiosas que fallezcan en el mismo, haciéndose el sepelio con el decoro conveniente y celebrándose el oficio de sepultura con una misa cantada y dos rezadas en sufragio del alma de la difunta». En el capítol de normes i en un to més relaxat, s'aconsellava a

Portada del llibre *Dones republicanes*

les religioses que «al esplendor de los actos puede contribuir la formación de un coro que también puede cantar himnos patrióticos y populares fuera de los actos propiamente religiosos». Regles i regles: «Predicación semanal al menos, siguiendo un orden metódico, que puede ser, verbigracia, el del catecismo del P. Vilariño.»

Signatures i més signatures

El 24 de febrer del 1940, el director general de Presons, Máximo Cuervo, i la superiora general, Sor Alberta Nadal, estampen totes les signatures necessàries. El 5 de març, la Direcció General de Presons envia dues mil pessetes per a les vuit religioses que, inicialment, es faran càrrec de can Sales. La reverenda mare, amb el director de la Presó Provincial, don Joan Bestard, inspecciona les dependències de l'edifici per tal de fer-hi les reformes necessàries. La Direcció General de Presons sol·licita el nom de la futura superiora de la Comunitat de can Sales. Serà Sor Maria de Santa Úrsula Bou Sala (Porreres, 1897-Sant Joan, 1976). El 21 de març, Máximo Cuervo, de bell nou, s'entrevista amb Sor Alberta Nadal i li aprova una previsió econòmica de sis mil cinc-cents pessetes per a comprar mobiliari destinat a les vuit religioses. L'1 de juny la Congregació prendrà possessió de can Sales. Les vuit integrants «en la mayor sencillez fueron presentadas por el director de la Prisión Provincial, don Juan Bestard y por el jefe de aquel Establecimiento D. Mateo Terrasa, a la población reclusa que ascendía a 90 mujeres mallorquinas y de las veci-

nas islas de Menorca e Ibiza». Però, pel fet que les obres no estaven llestes, l'edifici no reunia les condicions necessàries perquè les monges hi poguessin pernoctar. Ni tan sols no hi havia cuina, i era dona Catalina Bou, germana de la mare superiora, que residia al carrer de Sant Llorenç, qui els portava el menjar cuit.

Les preses, a més, s'havien de conformar amb el ranxo que els arribava de la Presó Provincial. I fins quan es perllongà aquesta situació? A la documentació esmentada hi trobem que «terminadas las obras de la cocina empezamos a confeccionar el rancho de la reclusión, el 29 de junio del 40, festividad de San Pedro y de San Pablo, apóstoles». Mentrestant, els ingressos de recluses eren constants, i al mes de juliol ja n'hi havia més de cinc-centes. L'augment de la població penal obligà, l'1 d'octubre de l'any 1940, a signar un nou contracte amb la Direcció General de Presons, que destinava a can Sales deu religioses més. Naturalment se'ls adjudicà una segona previsió econòmica de set mil cinc-centes pessetes en «mobiliario, ropas y demás enseres para uso de las religiosas».

Esdeveniments notables

Del capítol de la documentació, anomenat «Crónica de los sucesos más notables que tuvieron lugar en esta Casa Prisión Central de Mujeres», cal dir que, a la darrerria del mes de juny del 1940, es va rebre la visita de la Sra. María Luisa Blanco, inspectora central de presons, «fervorosa teresiana que orientó a las Hermanas en la forma de proceder». Durant aquest mes de juny, arribaren trenta-dues preses procedents de Menorca, i cent, de Madrid. El set de juny, cent més, de Barcelona. El dia vuit, can Sales viu un esdeveniment de gala: «Los Directores de Madrid nos visitan, ordenan, dictan mandatos sobre las obras de la Casa, nos enseñan lo referente al racionamiento y nos instruyen en el cumplimiento de nuestros deberes». El 10 de juliol del 1940, arriba una altra tongada de cent dones. I el 12, unes altres cent; el 14, cent més; i el 25, trenta-dues «procedentes del continente». El dia 21 se celebra la Festa de la Mare Superiora, sor Maria de Santa Úrsula. En un dia tan assenyalat «las reclusas dan muestras de afecto y presentan a la Madre Superiora muchos obsequios entre ellos una alba muy bonita hecha de punto de media». I a l'entremig s'anomena un nou director, Bartomeu Fullana, que substitueix Mateu

Monges a can Sales. La darrera de les que estan dretes, començant per l'esquerra, és sor Maria de Santa Úrsula, la superiora de can Sales (foto reproduïda del diari *Última Hora*)

«Les monges teníem un braser. No, les preses no tenien fred. Saps com n'estaven, d'estretes, aquelles donetes. Tan estretes que s'escalfaven les unes amb les altres»

Terrasa. El mes de novembre d'aquest mateix any, s'inaugura l'escola i, aprofitant l'avinentesa, «Don Gerardo Pajares (director de la Prisión Provincial) hace a las escolares una vibrante y adecuada alocución».

Amb motiu d'una sèrie d'entrevistes publicades al dominical d'*Última Hora*, cinquanta-cinc de les quals han fet part del llibre *Dones republicanes, Memòria de la Guerra Civil a Mallorca (1936-1939)*, vaig tenir ocasió de parlar amb dues monges, les úniques que encara eren vives, que havien format part de la comunitat de religioses de can Sales: Sor Maria Xamena (Felanitx, 1914) i Sor Coloma Ripoll (Palma, 1914-2004).

Sor Maria Xamena s'integrà a can Sales el 20 d'octubre del 1940 per fer-se càrrec de l'economat, que s'obrí l'1 de novembre. A l'economat venia sabó de tocador, sabó de rentar roba, tomàtigues, fruita del temps... Segons Sor Maria, els preus eren tan baixos que no hi havia guanys. Segons les preses, de tant en tant, les monges els requisaven tot allò que rebien de

les famílies i ho posaven a la venda. La visió que té Sor Maria de can Sales i la que tenen les preses difereix radicalment. No m'estranya: mentre les preses menjaven el ranxo, les monges menjaven a part. Reprodueix les paraules de Sor Maria: «Nosaltres teníem una cuinera que ens preparava els plats que menjaven a les cases normals». Mentre les preses, a l'hivern, passaven fred, les monges... I torn a reproduir el testimoni de Sor Maria: «Les monges teníem un braser. No, les preses no tenien fred. Saps com n'estaven, d'estretes, aquelles donetes. Tan estretes que s'escalfaven les unes amb les altres». Així i tot, amb tantes privacions, Sor Maria creu que les preses, a can Sales, «milloraren el seu cristianisme».

Any 1941

El mes de març del 1941, durant la quaresma, les recluses fan els exercicis espirituals. Predica el capellà de la presó, Valentín Herrero. Al mes de maig es rep una comunicació de la inspectora central, Carmen de Castro, mitjançant la qual mostra la seva disconformitat amb el fet que la mare superiora actuï d'administradora de la presó. A l'agost, la Direcció General augmenta la pensió de les religioses, que passa de quatre a sis pessetes diàries.

Dia 2 de setembre del 1941, l'altra monja amb qui vaig tenir ocasió de parlar, Sor Coloma Ripoll, s'incorpora a can Sales i va estar-s'hi fins que el centre es clausurà. Sor Coloma s'encarregava de censurar les lletres. I l'activitat no li acabava d'agradar. «Allò

que m'empipava més era censurar les cartes. Els vespres, rebentada, em posava a llegir cartes i cartes, i com que hi havia dones que quasi no sabien lletra, algunes eren molt males d'entendre. Li diré la veritat, jo sols les mirava per damunt...», m'explicava Sor Coloma. Al seu parer, qualque cosa positiva s'endugueren les preses de can Sales: la missa dels diumenges, les matines...

El setembre del 1942, Matilde Landa, la presa comunista, es llança des del terrat de can Sales i mor

I tornem a la documentació d'arxiu. Maria Luisa Blanco, la inspectora central de Presons, té una preocupació. Per això, amb data del 9 de setembre del 1941, envia una lletra a la superiora general: «Oficiosamente me entero que con el fin de introducir en las prisiones elementos extraños, se trata de exigir que las religiosas encargadas de las prisiones de mujeres no puedan estar al frente de las escuelas si no es teniendo el título de maestra nacional. No se le ocultará a usted el grave inconveniente que será para el orden y régimen de esta Prisión el que intervenga una maestra de fuera, lo que también quedaría en desdoro de la Comunidad... Vea si es posible que alguna de las religiosas de su congregación pueda prestar su nombre y título para figurar como maestra al frente de la escuela de la Prisión que Vds. regentan».

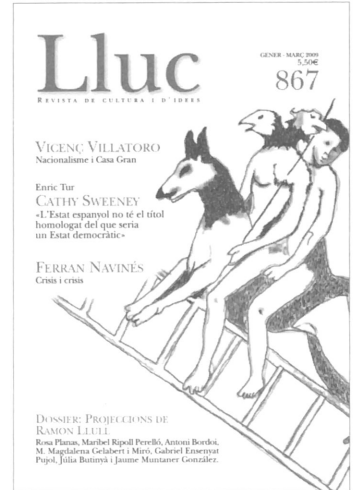
Anys 1942 i 1943

El dia a dia iniciat amb tanta empena es va anar alentint. De l'any 1942, sols en podem destacar que dia 26 d'abril estrena càrrec de mare superiora Sor Margarita de Santa Águeda Juan, «con general aplausos de todos». El setembre del 1942, Matilde Landa, la presa comunista, es llança des del terrat de can Sales i mor. Un infantó, fill d'una presa, cau dins una caldera de llet bullent. Un metge de la Clínica Juaneda, mercès a una radiografia, descobreix deu agulles, entre agulles d'engafetar i de cap blanc, al ventrell d'una presa... Aquests fets no figuren a la documentació.

El 30 de setembre del 1943, can Sales restà clausurat: «Las Hermanas permanecieron tres años y tres meses. Sea dada la gloria al Señor que se ha dignado dispensar la protección divina sobre sus humildes siervas».

Lluc

REVISTA DE CULTURA I D'IDEES

SUBSCRIPCIONS AL TELÈFON
971 25 64 05

La ciutat romana de Pol·lèntia

Carme Blanes Mayans

Per a introduir-nos en la història de la ciutat de Pol·lèntia, ens hem de remuntar al segle II aC, és a dir, als temps de la República romana. La fundació d'aquesta *civitas*¹ s'ha d'emmarcar dins el context de la conquesta efectiva d'Hispania, que s'inicià amb el final de la Segona Guerra Púnica, el 205 aC, quan els cartaginesos foren definitivament expulsats de la península Ibèrica. Les Illes foren un punt clau dins aquesta ocupació, a causa de llur situació estratègica, idònia per al control de les principals rutes comercials del Mediterrani occidental.

Les Illes començaren a acostar-se al món romà a final del segle III², però no fou fins a l'any 123 aC i la campanya del cònsol Quint Cecili Metel Baleàric,³ quan l'arxipèlag s'incorporà als dominis hispànics de Roma. El *casus belli* d'aquesta acció militar fou l'eliminació de la pirateria que es refugiava a les Illes. Malgrat això, la veritable causa eren els interessos econòmics esmentats més amunt. Pareix ésser que la població autòctona no oferí gaire resistència, malgrat alguns enfrontaments armats citats per les fonts, per la qual cosa no es trigà gaire a dominar tot el territori. A partir d'aquí s'inicià l'ocupació efectiva i la romanització, fundant ciutats a totes les illes, totes prop de la costa i amb bons ports naturals, cosa que demostra visualment la causa principal de l'ocupació.

Per entendre la rellevància dels ens locals, cal conèixer com s'organitzaven políticament tots els territoris que conformaven l'Imperi. L'Administració romana passava per un aparell burocràtic descentralitzat, més barat i fàcil d'aplicar, a causa de la vasta extensió dels seus dominis. S'organitzava territorialment en províncies i, aquestes, al seu torn, es dividien en *conventi iuridici* o partits jurídics, amb seu a les ciutats princi-

pals, a les quals el governador de província es desplaçava periòdicament per exercir-ne les funcions jurídiques anuals. Després d'aquest esglaó, cal fer esment de la importància de les ciutats dins aquest complex aparell administratiu, com a peça clau de control territorial. L'organització política romana se sustentava en les comunitats urbanes. S'atorgava autonomia a les ciutats i a llurs institucions municipals, però s'establien uns límits de seguretat, que s'aconseguien mitjançant l'atracció de les elits locals, a canvi de poder polític i econòmic.

Les Illes foren agregades a la província d'Hispania Citerior, que en temps d'August es denominà Tarraconense (27 aC). Durant el segle IV dC les Illes passaren a conformar una província independent, anomenada *Balearica*, una de les més petites de l'Imperi romà.

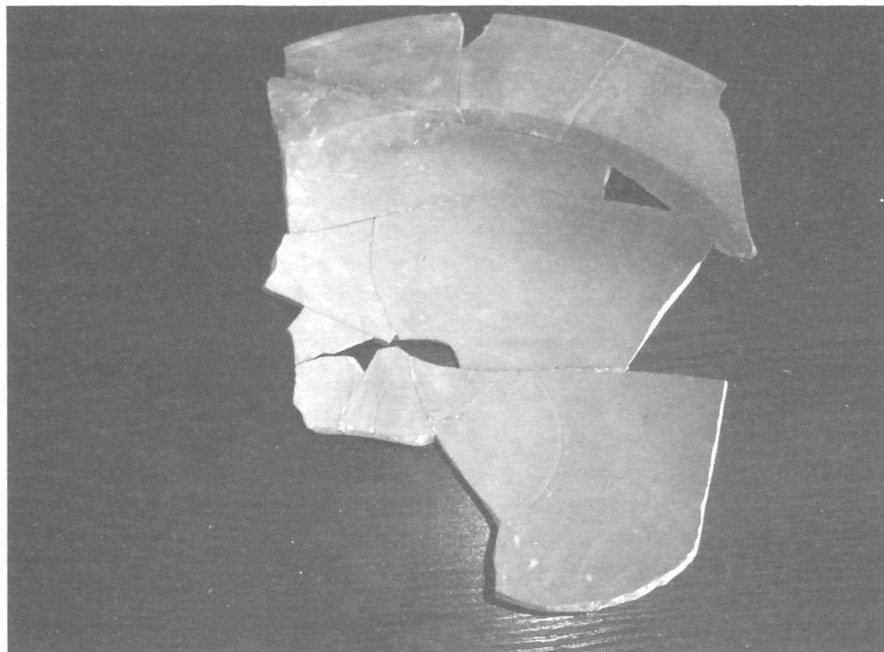
En el cas de l'illa de Mallorca, després de la conquesta, es fundaren, com a mínim, tres ciutats, de les quals es coneix llur emplaçament: Palma, sota l'actual ciutat del mateix nom; *Pollentia*, en el terme municipal d'Alcúdia, i *Bocchor*, Pedret de Bóquer, en el port de Pollença. L'escriptor llatí del segle I dC, Plini el Vell, ens parla de dues ciutats més, *Tucis* i *Guinum*, que encara no s'han localitzat. Durant molt temps el model urbà de les ciutats romanes no fou unitari, en directa relació amb l'estatus jurídic de cada nucli. Ens trobarem amb un conglomerat de *civitates* amb categories jurídiques molt diverses. Basant-se en aquestes desigualtats, trobem en primera instància una divisió en ciutats privilegiades i no privilegiades, les quals se subdividien en altres classificacions. Podem afirmar que les ciutats mallorquines més importants eren les colònies de Palma i Pol·lèntia, situades estratègicament a sengles parts occidental i oriental de l'illa. Plini ens parla d'aquestes dues com les úniques

ciutats de l'illa que ostentaven la ciutadania romana, és a dir, la posició jurídica més privilegiada, i que foren repoblades amb tres mil colons romans provinents d'Ibèria.⁴

Pol·lèntia fou probablement més important que Palma en extensió i població, i esdevengué la capital de l'illa de Mallorca en temps dels romans. El seu topònim significa «poder», una nomenclatura molt típica de l'època republicana. El jaciment es descobrí en el segle XVII, gràcies a troballes materials de monedes i escultures, però no fou fins al XVIII, amb la descoberta de làpides funeràries, quan es relacionà l'assenament amb la ciutat de *Pollentia* esmentada per les fonts clàssiques. Els primers estudis històrics es realitzaren durant la centúria següent i les primeres excavacions es dugueren a terme durant la dècada dels vint del segle XX, les quals encara continuen a l'actualitat. Gràcies a les contínues campanyes d'excavació, molt especialment a partir de la dècada dels seixanta, s'ha pogut documentar l'evolució historicoartística de la ciutat des dels anys 70-80 aC fins a llur abandó en època altmedieval. Malgrat aquestes intenses tasques, encara resta gran part del conjunt urbanístic enterrat, en espera de ser descobert.

Pol·lèntia fou probablement més important que Palma en extensió i població, i esdevengué la capital de l'illa de Mallorca en temps dels romans. El seu topònim significa «poder»

Pol·lèntia fou fundada per Quint Cecili Metel entre 123-122 aC, igual que Palma, però la minva de troballes materials fins a les dècades dels 80-70 aC denota que possiblement fou ocupat un antic nucli poblacional talaiòtic, el qual fou convertit en un *castrum* o campament militar de petites dimensions⁵. A la zona del barri residencial de la Portella s'han trobat indicis d'ocupació cap a final del segle II i principi del I aC. A partir de llavors hom pot documentar dues fases constructives: la primera, que abasta del segle I aC a meitat del segle III, i la segona i darrera, d'ençà del III fins al segle VII. Amb

Fragment d'un plat trobat dins una de les cales. Fotografia: Maria Francisca Ambrós

tot aquest desenvolupament urbanístic a partir dels anys 80-70, es degué atorgar a la ciutat de Pol·lèntia la màxima categoria jurídica, la de colònia romana.

A l'època d'August (27 aC-14 dC), com moltes de les *civitates* d'Hispania, Pol·lèntia rebé un gran impuls demogràfic, econòmic i urbanístic, mercès a l'acció unida del mateix emperador i l'activitat evergètica de les elits locals.⁶ La ciutat s'anà expandint i el nucli urbà arribà a superar les 12 hectàrees. Sabem que mantingué la seva importància almenys fins a final del segle II. La crisi de l'Imperi al segle III i l'esgotament de les oligarquies municipals expliquen el descens en la realització de grans projectes urbans. Les ciutats iniciaran llur decadència a favor d'una progressiva ruralització. En el cas de Pol·lèntia, aquesta situació a partir del segle III resta documentada arqueològicament a través de destruccions d'edificis i del registre d'incendis. Aquest procés fou agreujat per l'arribada dels vàndals entre els anys 425 i 455. L'any 534, Mallorca fou annexionada a l'Imperi bizantí, hereu de l'Imperi romà d'Orient.⁷ En el segle VII, centúria en què és abandonat el nucli de Pol·lèntia, la presència i domini bizantins resten bastant diluïts, a causa de la irrupció musulmana a la Mediterrània. A partir d'aquí, les Illes entraran en una fase quasi d'autarquia, fins que, entre els anys 902-903, són incorporades a l'Al-Andalus.

El traçat urbanístic de Pol·lèntia s'emmarca en el prototip de ciutat romana. Aquest implicava una sèrie d'elements comuns a totes les *civitates*, la qual cosa no impedia una gran heterogeneïtat entre les ciutats romanes d'Hispania, fruit dels avatars històrics particulars (restes preromanes) i la major o menor implicació de les elits locals en l'activitat constructora. Els urbanistes romans partien de la planta hipodàmica grega, de tipus reticular, però concebuda de manera més rígida per la influència de la configuració dels campaments militars. Articulaven la ciutat entorn de dos eixos que es creuaven perpendicularment en el centre de la ciutat: el *cardus* (eix nord-sud) i el *decumanus* (eix oest-est), al voltant dels quals es disposaven els carrers transversals secundaris i les *insulae* o illes de blocs d'estatges, conformant un plànol molt regular. En el punt d'intersecció dels dos eixos, se situava el centre neuràlgic de la ciutat: el fòrum i els edificis públics. El fòrum era una gran plaça rectangular, porticada en dos o tres dels seus llocs, llur galeries custodiaven les *tabernae* o comerços. També s'hi trobaven el temple, la cúria (seu del senat local), el *tabularium* (arxiu comunal) i la basílica (edifici destinat a impartir justícia i a les transaccions comercials). A part d'aquests edificis civils, també destacaven altres construccions relacionades amb l'oci i, amb la higiene i salubritat. Les ciutats més importants disposaven de teatres,

amfiteatres, cirks i odèons. Per abastir les aigües, es construïen preses i aqüeductes, i les termes eren un element propi dels hàbits romans. També cal destacar les importants infraestructures viàries executades per mitjà de ponts i calçades.

La ciutat de Pol·lèntia responia perfectament a aquest model urbanístic citat. El centre urbà es trobava a la vora de la mar, a l'istme que uneix el pla de Mallorca amb una petita península que separa les badies d'Alcúdia i de Pollença. Al centre de la ciutat, en un lloc destacat, se situava el fòrum, a sobre un turó d'una alçada de 14 metres sobre el nivell de la mar. En aquesta plaça es trobava el temple capitolí⁸, dedicat al culte imperial, i dues illes amb comerços. D'aquesta ciutat també en coneixem el teatre, diverses àrees residencials (la Portella, can Viver, la casa de Polymnia, can Costa i can Basser) i diverses necròpolis a l'extraradi (la Solana, can Fanals, can Copido, can Corró, can Troca).

Si iniciem un recorregut pel jaciment esmentat, podríem començar amb el barri residencial de la Portella, a l'extrem nord-oest de la ciutat, on es poden distingir part de la muralla, dos carrers i tres cases, una de les quals s'ha recuperat en tota la seva extensió. Aquesta és la Casa dels Dos Tresors, un perfecte exemple de *domus* (casa) romana, de 450 metres quadrats. Rep aquest nom perquè s'hi trobaren dos dipòsits monetaris, amagats probablement en un moment de perill, datats entre els segles III i IV dC. La casa fou construïda al segle I dC, possiblement en l'època de Claudi (41-54 dC) i perllongà la seva vida, almanco, fins al segle V dC, amb algunes reformes, com la construcció d'una *taberna* o la compartimentació del menjador en quatre habitacions. Aquesta casa segueix l'estructura típica de la casa itàlica. La porta d'accés o *ostium* es troba en un lateral, des d'on s'accedeix al *vestibulum*. La distribució de les diverses habitacions (*cubicula*) es fa al voltant d'un pati o *atrium*, amb quatre columnes, cobert per un *compluvium*, que recollia l'aigua en l'*impluvium* i deixava passar la llum. S'han identificat el menjador de la casa (*triclinium*), la cuina, un rebost ple d'àmfores, i l'habitació principal, on el senyor de la casa treballava i rebia els convidats (*tablinium*). Constava també d'una *taberna* (botiga), amb una entrada independent.

Dos carrers perpendiculars —*cardus* i *decumanus*— la separen de dues cases de grans dimensions. Una de

les quals, la Casa del Cap de Bronze, fou abandonada arran d'un incendi al segle IV i trobada parcialment mutilada al segle XX. El nom ve de la troballa d'un petit cap de bronze, que representava una nena i que es conserva al Museu Monogràfic de Pol·lèntia. Aquesta sumptuosa casa, construïda al voltant d'un pati porticat de deu columnes, o peristil, fou aixecada durant l'època republicana, remodelada amb l'apogeu urbanístic de la ciutat en l'època imperial (segle I aC-I dC) i habitada fins als segles V i VI dC, sense sofrir gaires modificacions. Molt a prop d'aquesta casa, es troba la Casa de Polymnia, de gran riquesa decorativa pels estucats pintats, entre els quals es va reconèixer Polymnia, una de les muses de la poesia, a més de diverses inscripcions.

A continuació, es pot accedir a l'àrea del fòrum, la plaça pública que constituïa el centre polític, social, religiós i econòmic de la ciutat. El temple capitolí, dedicat als déus Júpiter, Juno i Minerva, era l'edifici més gran de la plaça, però s'han trobat també dos petits templets dedicats a divinitats que encara no han estat reconegudes, un carrer porticat, un edicle probablement fundacional i una petita illa de *tabernae*, que documenta l'activitat manufacturera i mercantil. Es va localitzar també un edifici que podria correspondre, per la seva planta, a la cúria. Així mateix, s'han trobat gran quantitat d'inscripcions honorífiques i escultures, algunes de les quals s'exposen al Museu Monogràfic, i una necròpolis d'època tardana amb més d'un centenar de tombes d'inhumació. Tot i que a final del segle III dC el fòrum va ser saquejat i destruït, a l'època bizantina va tornar a ser ocupat, car s'hi ha trobat un recinte fortificat.

Podríem continuar amb les funcions lúdiques exemplificades en el teatre, símbol de la monumentalització del segle I dC. El teatre de Pol·lèntia, allunyat del centre principal de la ciutat, s'ubica al sud del nucli, aprofitant el desnivell de terreny per a excavar la *cavea* (auditori) sobre la roca. Aquest recurs d'emprar l'orogènia natural per assentar l'edifici, era utilitzat pels constructors grecs, sistema que fou superat pels romans amb la construcció d'edificis exempts sobre un sistema de voltes de canó. El teatre pol·lentí presenta una planta semicircular, amb una capacitat de cap a 2.000 persones i un diàmetre entre 35 i 40 metres. En l'estructura es distingeixen tres àmbits funcionals: grades, orques-

Vista del barri de la Portella. Fotografia: Maria Francisca Ambrós

tra i escena. Les grades semicirculars es comunicaven amb escales radials perquè hi circulessin els espectadors. El desmantellament sofert al llarg dels segles ha fet que només s'apreciïn sis fileres de seients. En segon lloc, es troba l'orquestra (*orchestra*), situada entre les grades i l'escena, de planta semicircular, la qual acollia els alts magistrats i els notables de la ciutat; i, finalment, trobem l'escena (*scaena*), rectangular, totalment excavada a la roca i una mica més elevada que l'orquestra. Es conserva també el proseni, espai pròpiament destinat a la funció, amb cinc forats per encaixar pilars de fusta. Potser després del proseni es va ubicar un gran mur de fusta, la *scaena frons* (davant escènic), en lloc del doble ordre de columnes superposades típic d'altres teatres romans, com el de Mèrida. En època tardoromana el teatre de Pol·lèntia va acabar emprant-se com a necròpolis, de la qual encara es poden observar enteraments de forma trapezoïdal excavats a la càvea i a l'escena.

A les obres d'enginyeria és on els romans demostren llur gran mestratge amb llur vocació funcional per damunt de qualsevol consideració estètica (a diferència dels arquitectes grecs). La conducció d'aigües a la ciutat de Pol·lèntia degué dur-se a terme a través d'un aqüeducte segons

indiquen els diversos trams identificats com a tal. Aquest transportaria l'aigua des de la font de Ternelles, situada devers 13 quilòmetres de distància, fins a la zona coneguda com l'Esgleïassa, on es localitzaria el *Castellum Aquae* o dipòsit principal d'aigües de la ciutat. Quan l'aigua arribava a la ciutat, era distribuïda mitjançant una canalització subterrània, amb canals folrats de plom.

No podem parlar de Pol·lèntia, si no tractam el tema de les necròpolis, especialment per les intenses feines d'excavació que s'hi duen a terme. Trobam conjunts funeraris d'època imperial perfectament documentats. Gràcies a la contrucció extramurs dels cementeris per qüestions de salubritat, s'ha pogut traçar el perímetre de la ciutat en els seus costats nord i sud, però no així en els costats est i oest. Al costat sud trobam la majoria de les necròpolis de la ciutat fins ara conegudes. S'hi ubiquen la de can Sureda, la Solana, can Troca, can Copido i can Fanals (aquesta darrera és la més ben coneguda i documentada, amb un total de 38 sepultures, on es practicà la inhumació). Al nord se situa la necròpolis de can Corró, també anomenada de can Banya, on es documentaren ambdós ritus d'inhumació a tombes rectangulars i d'incineració en urnes.

Excavació de la necròpolis que es troba situada sobre el Fòrum.
Fotografia: Maria Francisca Ambrós

Finalment podem donar una sèrie de pinzellades damunt el Museu Monogràfic de Pol·lèntia, que es troba al nucli urbà d'Alcúdia, al costat de l'església parroquial, concretament en un edifici del segle XIV, l'hospital de Sant Jaume. De l'any 1987 ençà, allotja la seu del museu i fou remodelat recentment, el 2006. En aquest espai es podran contemplar moltes de les troballes que han anat apareixent al llarg dels anys en les feines d'excavació, i que han construït una de les eines principals, ensems amb les fonts escrites, per interpretar el jaciment. Hi trobam tota mena d'objectes des de l'aixovar domèstic de les cases, com vaixelles, joies, adreços... a altres elements amb un caràcter més públic, com l'estàtua d'un emperador *thoracatae*, és a dir, amb la cuirassa com a cap suprem de l'exèrcit romà; el bust d'un August velat, i diverses inscripcions epigràfiques, damunt diferents classes de suports (marbre, pedra, bronze).

Com a consideració final, podríem abordar un tema força controvertit, que és el del final de Pol·lèntia, és a dir, l'abandó de la ciutat per part dels habitants. Podem afirmar que, almanco, fins a final del segle III dC, l'espai urbà pol·lentí tingué continuïtat. El moment d'inflexió, cap als anys 270-280, queda reflectit arqueològicament a través d'un gran incendi i uns nivells de destrucció força importants, a zones com la Portella, la casa de Polymnia, can Basser o el fòrum (aquest darrer possible-

ment perdé la seva condició com a tal). Tot això, unit a la construcció de murada a sobre la Casa del Nord-Oest al barri de la Portella, ha influït molt en el fet que alguns historiadors datin la fi de la *civitas* a final del segle III. Però, gràcies a les feines d'excavació i a les troballes ceràmiques i numismàtiques, s'ha demostrat que posteriorment a la conquesta vàndala del 455 i la bizantina del 534, la vida urbana continuà a la ciutat romana, malgrat que la seva importància i continuïtat d'ús havia minvat. A més, la prova més evident d'aquest manteniment fou la construcció d'un recinte fortificat al nord del fòrum, datat cap a mitjan segle V, el qual suposà la creació d'una espècie de ciutadella intramurs; juntament amb l'existència d'una extensa necròpoli d'època altomedieval dispersa sobre el solar del fòrum, així com les sepultures del teatre i el seu entorn. Amb totes aquestes constatacions, podem concloure que la ciutat de Pol·lèntia va tenir ús com a tal, almenys, fins a principi de l'edat mitjana.

Com a conclusió, només convindria afegir que la ciutat de Pol·lèntia és el millor testimoni material que disposem per a reconstruir la història de l'antiguitat de les nostres illes.⁹ Paradoxalment, mercès a l'abandó sofert a l'alta edat mitjana, s'ha conservat el conjunt patrimonial semisoterrat perquè no s'hi construï al damunt cap altra ciutat. Això, ensems amb les intenses tasques d'excavació i investigació dutes a terme pel Con-

sorci de Pol·lèntia, ha fet avançar el coneixement del món antic illenc. Malauradament per l'estudi de l'antiguitat, el cas de l'altra gran *civitas* de la part occidental de l'illa, Palma, no es troba en la mateixa situació, car el registre romà es troba sota la ciutat actual i no sembla arribar a cap via adequada per estudiar-la. Cal esmentar que la investigació entorn a Pol·lèntia encara no està tancada i que resten moltes coses per descobrir que potser modificaran hipòtesis tradicionals i/o n'aportaran de noves, com la de donar una raó clara que expliqui el desfasament entre la data fundacional, aportada per les fonts antigues, i les restes materials. ■

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- CASASNOVAS, M. A. (1998). *Història de les Illes*. Palma: Moll.
- CASTELLS, M. (2009). «La ciudad romana y el Museo Monográfico de Pol·lèntia». *Itinerarios Históricos en las Islas Baleares*. Palma: Diario de Mallorca.
- CAU, M. A.; CHÁVEZ, M. E. (2003). «El fenómeno urbano en Mallorca: los ejemplos de Pollentia y Palma». *Dins Revista Mayurqa*, núm. 29. Palma: UIB.
- GARCÍA RIAZA, E. (1999). «Ciudades federadas de Baleares en la Antigüedad». *Dins Revista Mayurqa*, núm. 25. Palma: UIB.
- ROLDÁN HERVÁS, J. M. (2008). *Historia antigua de España I. Iberia Prerromana, Hispania republicana y altoimperial*. Madrid: UNED.

¹ Ciutat i territori rústic annex, com a unitat territorial inseparable. Model repetit pels territoris de l'Imperi romà.

² Com indica l'historiador E. García Ríaza, la presència diplomàtica romana a les Illes era un fet des de principi del segle III aC.

³ Sobrenom que rebé gràcies a l'esmentada campanya entre els anys 123 i 122 aC.

⁴ Les desigualtats jurídiques entre les ciutats s'extenien també a nivell personal. Els ciutadans es dividien en: *Cives romani*, romans; *cives latini*, llatins, i *peregrini*, estrangers.

⁵ Com succeï també amb altres ciutats com *Corduba* o la nova ciutat romana d'*Emporion*.

⁶ L'evergetisme fou una mena de mecenatge cívica, sempre considerat un dels comportaments propis dels notables de la ciutat, que enaltien així la seva imatge pública, demostrant el seu compromís amb el benestar comú, a canvi de poder polític i econòmic.

⁷ Separat del d'Occident en el 395 dC.

⁸ L'edificació del temple capitolí implicava que la ciutat tenia rang de colònia.

⁹ Juntament amb altres exponents a Mallorca com Son Peretó, la vil·la romana de la Mesquida; el pla de Ses Figueres a Cabrera; Sanitja, Sanisera, a Menorca, etc.

Rugbi i catalanitat a Perpinyà

Pere Manzanares*

Si el Reialme de Mallorca hagués sobreviscut a les vicissituds de la història (recordem que Perpinyà fou del 1276 al 1349 capital d'aquest reialme), potser avui els illencs jugarien al rugbi amb una pilota oval com els catalans de Perpinyà i del Rosselló.

El fet és que aquest any mateix en què la Catalunya del Nord commemora el 350 aniversari del Tractat dels Pirineus, que va tenir per conseqüència la partició i mutilació de Catalunya amb l'annexió dels comtats del Rosselló, el Conflent, el Vallespir, la Cerdanya i el Capcir al Reialme de França (tractat signat el 7 de novembre del 1659), el club de rugbi de Perpinyà, la USAP –Unió Esportiva dels Arlequins Perpinyanesos–, ha aconseguit la victòria de la Lliga de rugbi de l'Estat francès. Una gesta esperada per tot un poble d'ençà del 1955, l'any de la darrera victòria, i portant a set el nombre de títols en la història d'aquest club creat l'any 1902.

La victòria d'enguany fou aconseguida el 6 de juny contra l'equip de Clarmont (Alvèrnia) sobre la marca de 22 a 13 a l'Estadi de França de París. Ràpidament una febre de «sang i or» s'apoderà de tota una població amb més virulència que qualsevol grip A! El trofeu de la competició, l'anomenat «Bouclier de Brennus», altrament anomenat pels catalans el «planxot» perquè es tracta d'un tall de fusta en què figura la inscripció de tots els equips campions, s'ha passejat tot l'estiu, homenatjat i venerat com ho serien les relíquies d'un sant; tocat, acariciat, besat per milers de persones, per totes les poblacions, festes i bars amb què compta el país.

Aquesta competició, el Top 14 de rugbi, apassiona tot l'Estat francès i particularment el sud del país, on trobem la major part dels practicants d'aquest esport nascut a Anglaterra,

i que ha esdevingut una veritable religió a la Catalunya del Nord. Entre els 14 clubs professionals de la primera divisió de la Lliga francesa (Top 14), la USAP és un club atípic. Des de sempre, alimenta i promou alhora la identitat i els valors catalans de tot un territori, com ho féu el Barça en altres circumstàncies durant el franquisme.

A tall d'exemple, recordarem la figura d'un poeta, fidel seguidor de la USAP als anys 1920, Albert Bausil. Escrivia versos, empès per l'emoció, els vespres de victòria o de derrota, com aquest del 3 d'abril del 1921¹, adreçat als jugadors la vigília de la semifinal contra el Racing-Club de France de París, il·lustrant aquest desig d'identificar l'equip amb el país català (traduït del francès):

És tot el Rosselló que t'aporta avui
el seu cor viu en els colors de la falange.
És el primer cop que el Cor Català
va a lluitar contra el Cor de la Capital.
El país us espera. Les verges d'ulls

[negres
miren somnoses l'ombra de la Terrassa...
Us heu endut en les vostres febres,
[aquesta tarda,
la fe de la nostra raça!

Val a dir que el mot «raça» no tenia aquells anys les connotacions actuals.

El mateix any un altre escriptor, P. Francis, de la Societat d'Estudis Catalans de Perpinyà, escrivia un article intítulat «El *foot-ball rugby* i el nacionalisme rossellonès». Aquí tampoc el mot «nacionalisme» no tenia les mateixes connotacions. Però, tot plegat, aquests escrits del segle passat situen molt bé l'apassionament i les esperances que ja desvetllava l'equip de rugbi de Perpinyà.

L'estadi Aimé Giral no és ni de bon tros el més gran dels estadis de rugbi de França, però amb les seves

14.500 localitats, més d'onze mil de les quals són ocupades pels socis, ha esdevingut una ciutadella temuda per tots els equips gràcies a la cridòria i l'afecció del públic.

De sempre les samarretes dels jugadors, de color blau atzur (com el nostre cel, diuen els poetes i periodistes), han posicionat el blasó «sang i or», o sigui les quatre barres a la part esquerra, a nivell del cor, mentre que els mitjons grocs porten ratlles vermelles reproduint la bandera catalana. A més, els seguidors de la USAP sempre han acompanyat llur equip a l'exterior fent onejar els colors de la senyera per donar-li suport, demostrant, encara que de manera implícita o inconscient, una pertinença nacional diferenciada al si de l'Estat francès. Mai els aficionats i seguidors de cap altre equip, sigui a Occitània (Tolosa, Montpeller, Agen...), sigui al País Basc (Biarritz, Baiona), no han tret les banderes occitanes o la *ikurriña* per sostenir llur equip sinó, com és comú en l'esport, els mateixos colors de la samarreta o del club (negre i vermell per a Tolosa, blanc i blau per a Baiona, etc.)

Per recalcar encara més visualment aquesta connexió amb el territori, d'alguns anys ençà, els jugadors catalans disputen molts partits abandonant els colors tradicionals (calces blanques i samarreta blau atzur) i canviant-los per una samarreta groga i vermella recordant els colors catalans, el famós «sang i or». Però el que no han abandonat mai són els mitjons quadribarrats; més que una tradició, són una marca de fàbrica i una mena d'obligació per a tots els jugadors nord-catalans, fins i tot d'altres petits clubs.

D'ençà de l'any d'un partit de final impactant, però perdut i d'antologia, present en totes les memòries, l'any 1998², contra l'Estadi Francès de París (aquestes confrontacions entre la USAP i el potent equip parisenc s'assemblen als partits Barça-Madrid), la cançó mítica de Lluís Llach, *L'estaca*, ha esdevingut l'himne del club. Des de llavors la megafonia de l'estadi la difon al moment en què els jugadors surten a la gespa. Just abans, la megafonia proposa una sardana patriòtica, *La santa Espina*, molt apreciada pel públic, que l'acompanya picant de mans. Aquests «himnes» transmeten una excitació i electricitat particular i potser transcendeixen els jugadors alhora que signifiquen als adversaris que es troben en un país amb una altra cultura i una altra llengua.

Els tècnics i directius del club català procuren tenir a la plantilla un

L'estadi Aimé Giral de la USAP a Perpinyà

efectiu constituït majoritàriament per jugadors del mateix centre de formació o vinguts de clubs nord-catalans veïns. Aquí també, dotze anys després de l'entrada d'aquest esport en el professionalisme, cosa que provocà que la resta de clubs fitxessin molts estrangers (britànics, australians, sud-africans o originaris de les illes del Pacífic), la USAP es distingeix per donar la prioritat al jovent del propi territori. Això no vol dir que es prediqui una «preferència catalana», fundada només en la pertinença ètnica o territorial, ni tampoc no impedeix que de manera molt pragmàtica es pugui recórrer a la contractació de certs elements exteriors per pal·liar insuficiències a tal o tal lloc, amb contractes de curta durada, tenint cura de salvaguardar el nucli dur.

Es així que durant la temporada 2008-2009, la USAP va fitxar el qui fou considerat el millor jugador del món, Dan Carter, com a mig d'obertura (número 10 en la composició de l'equip). Malauradament, Carter es va lesionar greument només havent disputat pocs partits i va acabar la temporada abans d'hora, però la seva aportació fou extraordinàriament positiva.

Entre l'escull del rugbi màrqueting, que consistiria a transformar l'equip en suport de comunicació d'una firma del tot estrangera al rugbi i al país, equip sense ànima i poblat de mercenaris, i l'escull passatista, tancat en si mateix, a contracorrent de la modernitat, hom pot bastir un equip capaç de mantenir el seu rang

en el rugbi francès modern i exigent, però que sigui fortament connectat amb el territori. És precisament el que aconsegueix, de moment, la USAP.

La USAP, com a empresa esportiva, també és la institució que promou més el bilingüisme (francès-català) en totes les seves estructures visibles: retolació a l'estadi, pàgines webs, comunicació..., i torna als catalans l'orgull de ser-ne al mateix temps que els ensenya el camí de la victòria. Amb la USAP, la població reforça «l'orgull de ser català» i l'autoestima, contraposant-la a l'autoodi lingüístic.

En un territori que pateix una crisi profunda, recurrent i endèmica (taxa d'atur molt elevada, poca o gens d'indústria, agricultura en descens, llocs de treball precaris, forta immigració, èxode de la joventut...), un territori més acostumat a perdre que no pas a guanyar, la USAP té un paper de locomotora simbòlica al mateix temps que cimenta i cohesiona una població heterogènia. La substitució de la població iniciada fa més de 50 anys explica com avui dia més de la meitat dels residents no han nascut a la Catalunya del Nord. I justament, aquests novinguts, encara que ho reclamin, tenen poques oportunitats per integrar-se o adquirir quotes de catalanitat i d'identitat. Esdevenir afeccionat de la USAP és per a ells una primera etapa significativa que els proporciona un sentiment de pertinença a valors identificats al territori català.

Alguns podrien pensar que ens trobem davant un *remake* dels jocs del circ de l'antiguitat, aquells jocs que hom feia rosegar als romans per tal que oblidessin la política de la ciutat. *Panem et circenses*. Hom podria pensar també que la USAP funciona davant la societat civil com un «opi del poble», funció que els marxistes han atribuït molt de temps a la religió. Segons les respostes, positives o negatives, que hom fa a aquest tipus d'hipòtesis es desembocarà sobre preses de posició del tot irreconciliables davant aquest fenomen. Tindran evidentment conseqüències pràctiques oposades i provocaran —més que debats— conflictes, potser fins i tot baralles. Les dues institucions majors i rivals de la Catalunya del Nord, el Consell General, amb una majoria d'esquerres, que gestiona el Departament (anomenat Pyrénées Orientales, amb 440.000 habitants, i corresponent a una divisió administrativa de l'Estat amb el número 66), i la Vila de Perpinyà (110.000 habitants, 160.000 amb l'aglomeració), dirigida per una ma-

joria de centredreta, entretenen una relació similar amb el fenomen USAP. Aquesta relació no induïx pas a pensar que aquests poders locals veuen la USAP com una distracció major que desviaria llurs administrats de la cosa pública. Molt al contrari, el Departament dóna exemple, fent de cada èxit seu un succés del Departament mateix. I la Vila, afirmant-se soci número u de la USAP, subratlla així que és a la base d'aquests èxits, gràcies al seu suport financer i material. Les dues institucions rivalitzen també en un estira-i-arronsa en les subvencions directes o indirectes a la USAP (noves tribunes, ampliament de l'estadi, etc.) Lluny d'utilitzar el fenomen USAP per tal d'adormir el poble, el Consell General i la Vila proven, doncs, d'utilitzar-lo com a eix de comunicació privilegiat. I és cert que la USAP fa guanyar el Departament i la seva capital, Perpinyà, en els espais simbòlics.

Si la Lliga francesa de rugbi és la competició més preuada pels seguidors nord-catalans, la Copa d'Europa, en la qual s'enfronten els millors clubs britànics, italians i francesos, crida més l'atenció dels afeccionats del Principat atès que permet a un club català de representar el conjunt de la nació al més alt nivell. Ja fa anys que somiem en un partit de la Copa d'Europa en què la USAP abandoni el seu camp tradicional d'Aimé Giral, a Perpinyà, i esculli, per jugar contra un equip irlandès o anglès, l'estadi Olímpic Lluís Companys de Barcelona.

Els directius de la USAP han comprès el potencial que representa Catalunya en termes de mecenatge i contractes publicitaris, de públic nou i de mediatització. S'intenta seduir el mateix Barça a col·laborar amb la USAP, i TV3 perquè en retransmeti els partits. No és gens fàcil en un país on el futbol és rei i on el rugbi és molt minoritari. Però si la USAP ho aconsegueix, haurà guanyat el desafiament de federador i de ciement tant a nivell intern (Catalunya del Nord) com de tot Catalunya, amb uns beneficis econòmics, esportius, culturals i nacionals inesperats que podrien desembocar en d'altres camps socials.

¹1921 és també l'any que es va crear el primer club al Principat, a Sant Boi de Llobregat, a la perifèria de Barcelona.

²Vegeu el llibre *La USAP de Perpinyà, la força del rugbi català* de Robert Marty i Pere Manzaneres, Ed. Thassàlia (1998).

Galileu, el pare de la ciència moderna

Antelm Ginard i Damià Vicens

Concili de Trento

El Concili de Trento es va clausurar l'any 1563 i va suposar una contraofensiva de la fe catòlica enfront del protestantisme. De principi del segle XVI ençà, els reformistes exigien la convocatòria d'un concili i demanaven una reforma; finalment el Concili es va convocar l'any 1545, tres anys després que es reorganitzés la Inquisició. El Concili es va convocar per reflexionar sobre la crisi que havia provocat el protestantisme en qüestions com ara el valor de la tradició o bé els sacraments, però, en realitat, va ser un enfrontament entre dues tendències: d'una banda, els que demanaven una reforma catòlica i, de l'altra, els que exigien una condemna del luteranisme. El resultat fou una contrareforma en comptes d'una reforma.

Paral·lelament al Concili s'havia creat l'Índex de llibres prohibits i l'any 1563 és el mateix concili qui s'encarrega de dictar les normes d'avaluació dels llibres. Finalment, el papa Pius V va crear la Congregació de l'Índex i aquest índex es convertí en una llista fixa de llibres, un instrument de censura. A partir d'aquells moments, moltes obres seran reprimides i llurs autors acabaran a la presó o a la foguera, com ara Giordano Bruno.

Durant els primers anys del Concili de Trento, es van redactar dos decrets importants, però també molt criticats; en el primer es determinaven quins llibres antics es podien considerar canònics, escrits per inspiració de l'Esperit Sant i, en el segon, es va establir l'autenticitat de la Vulgata, traducció al llatí de la Bíblia feta per sant Jeroni al segle IV. Quant al primer decret, que dictava que la revelació divina estava continguda en les Sagrades Escripures i en la tradició, estava clarament dirigit contra Luter, però un parell d'anys més tard aquest

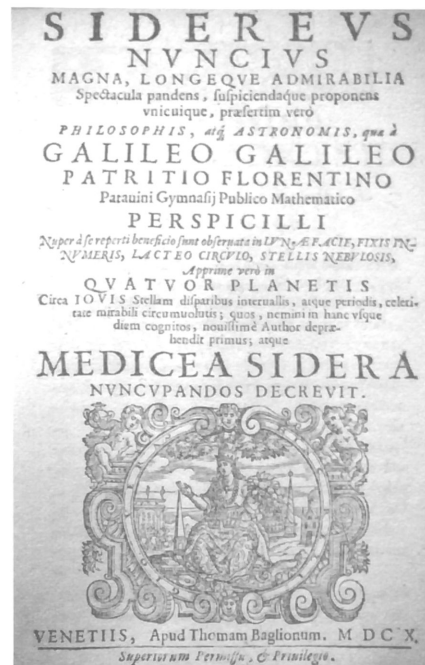
decret, com també el segon, acabaran tenint una importància cabdal a l'hora de defensar la postura aristotèlica en contra de la copernicana. Dins aquest entorn, Galileu Galilei, va haver de defensar l'heliocentrisme, la nova teoria anunciada per Nicolau Copèrnic.

Antiguitat

Aristòtil definia dos mons: el món supralunar, que era perfecte, seguia un moviment uniforme i circular i estava constituït per la quinta essència, que ell anomenava èter; i el món sublunar, que era imperfecte i era constituït per quatre elements bàsics, la terra, l'aigua, l'aire i el foc, a partir dels quals es podien obtenir tots els altres elements de la natura. En aquest model, la Terra ocupava el centre de l'univers, i el Sol, els planetes i les estrelles eren esferes perfectes que seguien un moviment circular al voltant de la Terra. Aristòtil també definí els principis bàsics en els quals es basen els moviments que es produeixen a la natura: tot moviment, ja sigui natural, una pedra que cau, o violent, necessita un motor que el faci moure's; els moviments naturals són verticals a la Terra i circulars al cel; un moviment violent està causat per l'acció continua d'un motor i el buit és impossible.

Més endavant, al segle II dC, Claudi Ptolemeu va donar una explicació matemàtica al model geocèntric d'Aristòtil, en la qual la Terra era el centre de l'univers i el Sol, la Lluna, els cinc planetes coneguts en aquell temps i les estrelles descrivien òrbites força complicades per no contradir el moviment aparent. Tot i els defectes del model de Ptolemeu, l'Església l'acceptà perquè no contradeia les Sagrades Escripures.

A pesar que a l'Antiguitat ja hi va haver filòsofs que hi estaven en desacord, com ara Aristarc de Samos,

Portada del *Sidereus Nuncius*

que defensava un model heliocèntric, ningú no va gosar desafiar Aristòtil i la seva física va perdurar ben bé fins al segle XVII. Però un poc abans Nicolau Copèrnic proposà el model heliocèntric, en el qual el Sol era al centre i eren la Terra, la Lluna, els planetes i les estrelles els qui es movien al voltant seu seguint unes òrbites circulars. Copèrnic publicà el seu model heliocèntric l'any 1543 en el llibre *De Revolutionibus Orbium Coelestium* i inicià una revolució científica i filosòfica que no acabà fins al 1687, quan Isaac Newton publicà *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica*.

Galileu

L'any 1564 va néixer el considerat pare de la ciència moderna, Galileu Galilei. Havia estudiat filosofia aristotèlica a la Universitat de Pisa, on també havia començat a estudiar medicina, per influència del seu pare, però que havia abandonat per dedicar-se a les matemàtiques. En acabar els estudis, va ser nomenat professor, primer, a la Universitat de Pisa i, després, a la Universitat de Pàdua l'any 1592.

L'ambient intel·lectual de la república de Venècia l'omplia prou i aquí li va començar l'interès per la cosmologia; una mostra n'és el treball de l'any 1604, *Diàleg sobre la nova estrella*. L'any 1609 li va arribar una notícia que el marcarà per sempre: un holandès havia construït un aparell de lents amb què es podien veure perfectament els objectes llunyans.

L'Escola d'Atenes, de Rafael. Al centre de l'escena, Plató i Aristòtil

Galileu veié l'ocasió que havia somniat, millorar la seva posició social i econòmica gràcies a la ciència; va cercar tota la informació possible i va fer una reproducció d'aquell nou aparell per presentar-la al Senat de Venècia. El nou aparell, anomenat telescopi, impressionà força el Senat quan llurs membres observaren des del *campanile* de la plaça de Sant Marc els vaixells, encara llunyans, que arribaven a Venècia i li oferí una plaça de professor vitalici. A partir d'aquest moment, va dedicar un temps a millorar el telescopi i començà a observar altres objectes, com ara la Lluna, on pogué percebre-hi cràters, muntanyes, etc. Galileu havia descobert la utilitat científica del telescopi i començà una activitat frenètica d'observació astronòmica.

L'any 1609, en què Galileu Galilei apuntà per primer cop al cel amb un telescopi, va ser el començament de 400 anys de descobriments que encara continuen i en commemoració d'aquest esdeveniment la UNESCO va declarar el 2009 Any Internacional de l'Astronomia (IYA2009). El dia 7 de gener del 1610 observà per primera volta el planeta Júpiter i una sèrie d'estrelles que l'envoltaven; dia rere dia veia com aquestes estrelles que envoltaven Júpiter canviaven de posició. També va descobrir taques al Sol, que la Via Làctia estava formada per innumbrables estrelles i fases en el planeta Venus. Galileu havia acceptat com a certa la teoria heliocèntrica però calia demostrar-la experimentalment i el planeta Venus en podia ser una de les claus: si realment el Sol

Galileu tenia prou proves que el model geocèntric no era vàlid, però era ben conscient, en aquells moments més que mai, que qualsevol nova teoria no podia contradir la Bíblia i amb aquesta no era possible explicar alguns dels passatges bíblics com ara el miracle de Josuè

era el centre i Venus estava situat entre la Terra i el Sol, observant Venus amb el telescopi, es veurien fases com a la Lluna.

Amb aquests descobriments, Galileu tenia prou proves que el model geocèntric no era vàlid, però era ben conscient, en aquells moments més que mai, que qualsevol nova teoria no podia contradir la Bíblia i amb aquesta no era possible explicar alguns dels passatges bíblics com ara el miracle de Josuè quan va aturar el Sol per donar un poc més de temps de llum als israelites. Galileu considerava el model heliocèntric com una descripció real de l'univers i poc després publicà les seves conclusions en el llibre *Sidereus nuncius*, en què provava que Copèrnic tenia raó i que el sistema ptolemaic era erroni i, per tant, Aristòtil anava equivocat. Sense adonar-se'n, aquest

va ser l'inici dels seus problemes amb l'Església.

Però, en aquell moment, Galileu estava més preocupat per la seva posició social i econòmica i, de fet, el seu objectiu immediat era formar part de la cort de Venècia. Per això, va anomenar els satèl·lits de Júpiter *mediceus*, en honor del gran duc de la Toscana, Cosme II de Mèdicis, que, a canvi, li va oferir el càrrec de filòsof i matemàtic de la Toscana, que Galileu acceptà de bon grat.

Continuava escrutant el cel i es dedicà a contemplar Saturn, on va poder observar un planeta amb anses; Galileu no donava crèdit a aquest nou descobriment. L'any 1611 tenia prou arguments per pensar que, amb tots aquests descobriments, era un bon moment per anar al Vaticà i explicar el model heliocèntric. Va parlar amb els astrònoms jesuïtes, menys intransigents que els dominics, que també es dedicaven a observar Júpiter, i àdhuc el papa li donà la benedicció.

Tot eren felicitacions per a Galileu però entre tanta adulació aparegueren les primeres veus crítiques. Alguns professors aristotèlics contrariats volien convèncer l'Església d'interdir la teoria heliocèntrica, i a Florència aparegueren dues tendències, els aristotèlics i els copernicans. A final del 1615 les coses havien empitjorat i Galileu va decidir tornar a Roma, on va trobar un ambient força més fred que durant el viatge anterior; allà intentà explicar que si la Bíblia pareixia contradir el sentit comú només era a causa del seu caràcter al·legòric. El Vaticà, en plena lluita contra el protestantisme, estava preocupat per un possible escàndol i declarà la teoria heliocèntrica falsa i una heretgia perquè era contrària a les Sagrades Escriptures i a la fe, i va defensar-la. Galileu va haver d'acceptar-ho i enfront de les amenaces es va recloure a casa durant uns quants anys per dedicar-se a d'altres temes menors.

Però l'any 1623 hom va nomenar papa un vell amic seu, Maffeo Barberini. Galileu pensà que era el moment adient per demanar la revocació de l'ordre per la qual no es podia defensar la teoria heliocèntrica. El papa n'escoltà els arguments i fins i tot li recomanà que escrivís un llibre en el qual es poguessin explicar i comparar els dos sistemes, el ptolemaic i el copernicà, però sense prendre'n part. Galileu escrigué *Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo, Tolemaico e Copernicano*, l'any 1631, en italià i ho

va fer en forma de diàleg, en el qual hi havia tres personatges: Salviati, que representava Galileu, Sargredo, que encarnava un home culte del Renaixement, i Simplicio, que representava l'Església i defensava les teories d'Aristòtil. Quan el llibre va arribar al Vaticà la situació va canviar radicalment, atès que el papa Barberini es va sentir ridiculitzat quan es va veure reflectit en Simplicio. A més, el papa va veure que el llibre clarament prenia part a favor del copernicanisme. Per tot això, la Inquisició el va cridar a Roma, on el va jutjar en un procés llarg i esgotador, i finalment el tribunal el va sentenciar a restar reclòs a casa de per vida, a més de fer-lo renunciar públicament al copernicanisme. En aquelles circumstàncies, Galileu es va retractar i suposadament va pronunciar la famosa frase *Eppur, si muove!*

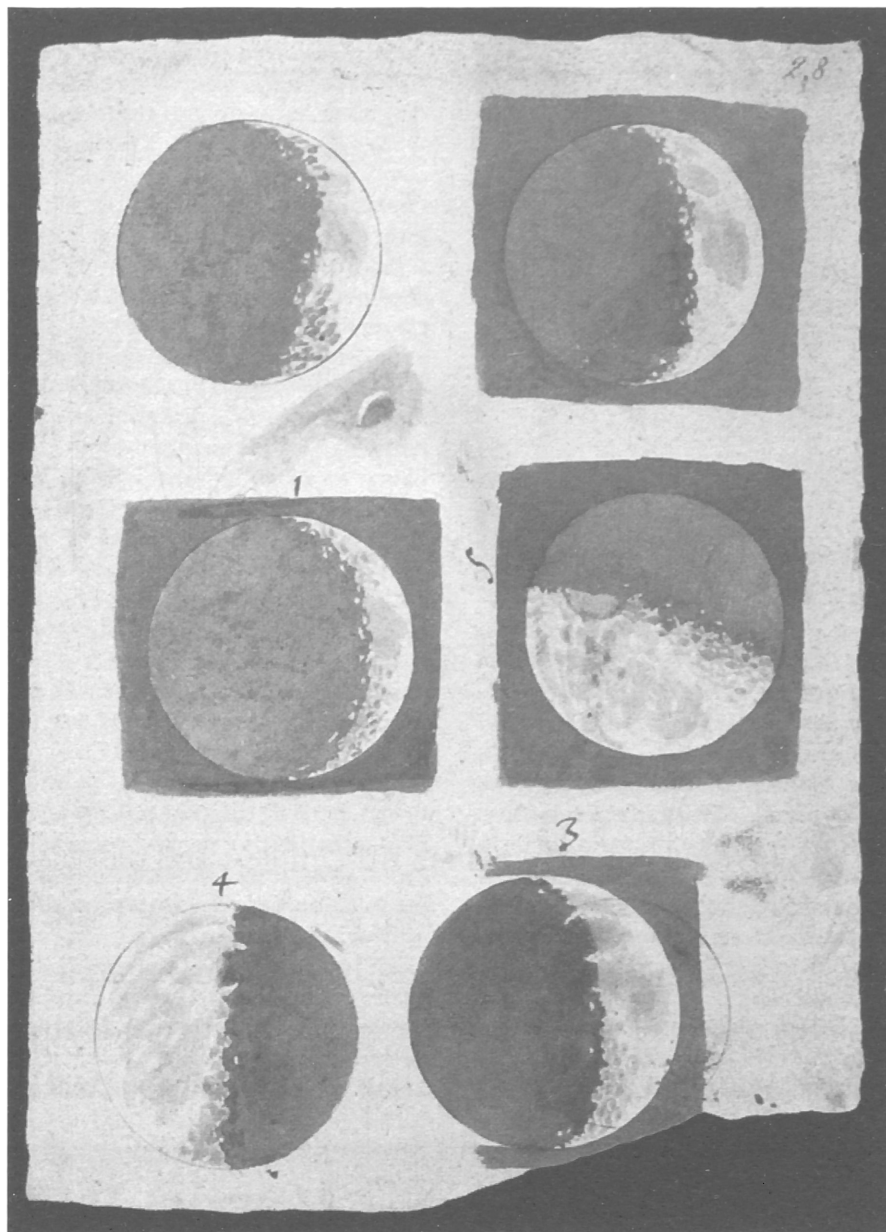
Galileu morí l'any 1642 i 350 anys després de la seva mort, el 31 d'octubre del 1992, per ordre de Joan Pau II, la comissió pontificia revisà el judici en contra seu i el rehabilità

Va poder complir la punició a Siena i el vigilant, l'arquebisbe Piccolomini, va resultar ser un admirador seu que li va fer més agradable els darrers anys de vida. Al cap d'un quant temps, Galileu es va recuperar i fins i tot va enviar el seu llibre *Diàlegs a Paris* perquè es traduís al llatí. Finalment, gairebé cec, encara escrigué un altre llibre, aquesta vegada menys polèmic, *Discorsi e dimostrazioni matematiche intorno a due nuove scienze*, considerat l'inici de la ciència moderna, en què exposà les bases de la mecànica.

Galileu morí l'any 1642 i 350 anys després de la seva mort, el 31 d'octubre del 1992, per ordre de Joan Pau II, la comissió pontificia revisà el judici en contra seu i el rehabilità.

El moviment de la Terra

Galileu va fer molts experiments amb la caiguda de cossos per demostrar que era la Terra la que girava entorn del Sol. Per la física aristotèlica, un cos estava dotat d'un sol moviment; suposava que si deixaven caure un cos des de dalt del pal d'un vaixell,

Dibuix de Galileu en què es poden veure els cràters de la superfície de la Lluna; del llibre *Sidereus Nuncius*

no hauria de caure al peu del pal, sinó que cauria més cap a la popa, car mentre el cos baixa el vaixell continua avançant horitzontalment.

Contràriament, Galileu parla de moviment compost; és possible que un cos tingui dos moviments simultanis i descriu alguns experiments aclaridors per il·lustrar-ho:

Muntant en un cavall deixava caure una bolla; quan el cavall era quiet, la bolla queia als peus del cavall però quan el cavall anava al trot la bolla no queia en el mateix lloc on la deixava caure, sinó que es desplaçava, era com si el moviment del cavall s'hagués transmès a la mà.

Un altre exemple, el de la papallona tancada a la bodega del vaixell

que no resta endarrerida mentre el vaixell avança, perquè té dos moviments simultanis: el del vaixell i el de les ales.

Experimentació i llegendes

De l'època d'Aristòtil ençà, Galileu, com molts altres filòsofs de la natura, es va interessar força pel moviment i per la caiguda lliure dels cossos.

Per Aristòtil, la causa del moviment de caiguda d'un cos era el pes. Cada cos tenia una velocitat natural de caiguda d'acord amb el pes. Així, un cos més pesant queia més de pressa que un de lleuger. Galileu ja sabia que tots els cossos cauen amb la mateixa acceleració i només la resistència de l'aire pot emascarar els resultats i va inten-

Portada de *Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo tolemaico e copernicano*

tar refutar la teoria d'Aristòtil mitjançant l'experimentació.

Una de les moltes llegendes que l'envolten conta com un dia des de la torre inclinada de Pisa va llançar dos cossos de diferent pes, amb la mateixa forma i volum, i tots dos caigueren a

terra alhora. Galileu, però, segurament no va fer servir mai aquest experiment perquè sabia que la resistència de l'aire confondria els resultats.

Segons la teoria de Galileu, dos cossos de diferent pes però de forma i volum iguals, llançats des de la mateixa alçada, caurien a terra al mateix temps, però per demostrar-ho havia de superar el problema de la resistència de l'aire i per això va dissenyar un experiment amb què podia mesurar el temps de caiguda i també el problema de la resistència de l'aire; si un cos baixa per un pla inclinat, en lloc de baixar en caiguda lliure, disminueix la resistència de l'aire i el temps de caiguda es pot mesurar més fàcilment.

Va construir una taula de fusta amb un canal recte pel qual havien de lliscar els cossos durant l'experiment; la taula s'inclinava per poder deixar caure els cossos a través del canal i es mesurava el temps que trigava el cos a arribar a terra. En el pla inclinat, els cossos d'igual volum i forma, però de diferent pes, tardaven el mateix temps a recórrer el mateix espai. D'aquesta manera, es podien fer mesures i els resultats es podien aplicar a la caiguda lliure.

En homenatge a Galileu, l'any 1971 l'astronauta David R. Scott, de la missió Apol·lo 15 a la Lluna, va realitzar l'experiment de llançar dos cossos de diferent pes sense l'obstacle de la resistència de l'aire; va llançar un martell i una ploma i ambdós cossos van caure a terra alhora.

El pensador també estudià el moviment del pèndol. Una altra de les llegendes que l'envolten conta com va començar l'estudi del moviment pendular durant una missa a la catedral de Pisa; va observar l'oscil·lació de les làmpades de la catedral i va veure que el temps d'una oscil·lació ampla i ràpida era el mateix que el d'una de curta i lenta. Galileu va ser un dels personatges centrals de la revolució científica que tingué lloc a Europa entre els segles XVI i XVII, que va començar amb Copèrnic i va acabar amb Newton. Aquesta revolució va fer possible canviar la filosofia d'Aristòtil i Ptolemeu; a partir d'aquells moments la nova ciència es caracteritzà per demostrar experimentalment qualsevol hipòtesi en contrast amb l'antiga ciència que es basava només en l'observació. ■

BOLLETÍ DE SUBSCRIPCIÓ

Nom i llinatges:

Adreça:

C.P.: Població:

Tel.: Fax: e-mail:

Professió: Edat:

Es fa subscriptor de la revista **Lluc** per un any, prorrogable si no hi ha ordre en contra i per un import de 20 €

PAGAMENT DE LA SUBSCRIPCIÓ:

XEC BANCARI ☐

DOMICILIACIÓ ☐

CODI ENTITAT			

CODI AGÈNCIA			

D.C.	

NÚMERO DE COMPTE							

OMPLIU AQUESTA TARJA I ENVIU-LA A:

Lluc

C/ Joan Bauçà, 33 - 1er - 07007 Palma (Mallorca)
Tel. 971 25 64 05 - Fax: 971 25 61 39
e-mail: coc33@infonegocio.com

DATA I SIGNATURA:

Les veus del Pamano en imatges. L'adaptació al format telefilm de la novel·la de Jaume Cabré

Xavier Jiménez

Sense fer referència a les comparacions inevitables que sorgeixen sempre arran de l'adaptació d'una obra literària –en aquest cas una novel·la–, a altres mitjans com poden ser el cinema, la televisió o el teatre, normalment plenes de tòpics (les descripcions dels paisatges, la psicologia dels personatges...), impossibles de retratar en el món audiovisual tal com són concebudes en una història escrita, començarem l'anàlisi del telefilm *Les veus del Pamano* –basat en el relat homònim de l'escriptor barceloní Jaume Cabré–, amb una valoració estàndard, sense esquinar-se les vestidures però tampoc sense aplaudir excessivament un producte que sembla que ha quedat ballant entre dues aigües. D'una banda, peca d'elements que resulten completament predictibles i asèptics, i de l'altra, aconsegueix emetre en alguns moments senyals plens d'una gran tensió i emotivitat, una mescladissa que provoca una sensació final que volta entre una correcta narrativa-estètica i determinats moments buits de contingut a causa de la seva excessiva llargària –dues hores i quaranta-tres minuts–, i en què podem destacar molt positivament, d'entre el conjunt de característiques que componen el relat de la trama, els elements següents: el tractament del temps i de l'espai –clau en el desenvolupament de la novel·la, i que el director Lluís Maria Güell ens mostra constantment com un

índex per tal que l'espectador situï les diferents accions en llur context determinat–; les interpretacions del conjunt d'actors i actrius, amb un èmfasi especial cap a Francesc Orella (Valentí Targa) i Montse German (Elisenda Vilabru), i la curosa ambientació de la Lleida pirinenca d'aquell fosc període, que ens permet gaudir d'una encertada panoràmica visual del moment històric en qüestió.

L'acció del telefilm situa l'espectador ràpidament a l'any 1943, la dècada dels quaranta, el període més convuls del que s'anomenà la postguerra, un cop que el bàndol feixista va arribar al poder, amb Franco com a cap visible d'una dictadura forjada sobre els models del feixisme instaurat a Europa a través de l'Itàlia de Mussolini de principi dels 20: l'opressió militar, l'anticomunisme i el paper de la religió com a controlador de la societat. No podem oblidar tampoc que durant els primers anys del règim franquista, la política internacional va estar orientada cap a les forces de l'eix central de la Segona Guerra Mundial –el nazisme alemany i el feixisme italià–, models d'Estat que defensaven els governs totalitaris a l'Europa d'aquell període. La repressió política a Espanya va ser dura i cruent, amb una marcada violència al llarg dels anys quaranta, dirigida fonamentalment cap als defensors de la causa republicana de l'antic govern que optaren per no exiliar-se i dels coneguts com a maquis, que apareixe-

ran a partir de la segona part del telefilm, amb una importància cabdal amb vista al desenvolupament final de la història.

És en aquest context d'incertesa i de por en què es fa la presentació de la història, que és efectuada a través d'un *flashback*, una volta que el personatge de Tina (Rosa Renom) arriba al poble de Torena l'any 1994, i troba, d'una manera casual, a l'antiga escola una caixa metàl·lica amagada darrere un forat de la pissarra, la qual conté uns antics quaderns en què han restat reflectides les memòries del nostre protagonista, Oriol Fontelles, un mestre d'escola que arriba al fictici Torena el 1943 per començar una nova vida personal i professional amb la seva parella, Rosa, prenyada i carregada d'il·lusions per afrontar aquesta etapa. A tall d'exemple, i per no insistir més al llarg del text en l'aspecte adaptació literària *versus* imatges, podem assenyalar que la trobada d'aquesta caixeta és expressada d'una manera diferent a la novel·la i al telefilm, quan en un principi, el que és veritablement rellevant d'aquest aspecte és el que conté, no la manera de trobar-la. És un simple exemple que serveix per il·lustrar els diferents codis que s'empren en ambdós formats, en els quals cadascun retrata les històries en relació amb uns interessos formals que provoquen unes diferències completament independents. Per tant, resulta una pèrdua de temps intentar analitzar i comparar propostes que no cerquen ni pretenen oferir un contingut paral·lel. La base del relat és la idea general tractada al telefilm, recreada mitjançant una sèrie de moments puntuals que provoquen una conseqüència i provenen d'una causa, sense aturar-se en determinats moments o espais com pot aportar l'obra original de Cabré.

L'espectador viatja a aquest passat emmarcat el 1943 sense entendre per què Tina és a l'escola l'any 1994: fa fotos i poca cosa més. Haurem d'esperar fins al començament de la segona part del telefilm per entendre el motiu trivial de la seva presència en aquell poble lleidatà. Si recordem el film de David Trueba, *Soldados de Salamina* –film adaptat de l'obra del mateix títol de l'escriptor extremeny Javier Cercas, i que també recrea un capítol de la Guerra Civil–, l'element de la casualitat juga igualment un paper rellevant, i encara que les dues històries segueixen direccions completament divergents, l'element que provoca el començament de la història es pot resumir en la subjecti-

Cartell promocional de TV3

vitat del destí, com el mateix Cabré ha declarat en algunes entrevistes, quan explica que el motiu inicial que el va dur a escriure *Les veus del Pamaño*, va ser la trobada d'un edifici escolar abandonat. Una proposta que no remet obligatòriament a una història ambientada a la Guerra dels Tres Anys, amb el retrat d'aquests personatges transformats per culpa—directa o indirecta—, d'aquell període funest.

Aquesta transformació social provocarà que la realitat del poble no resulti tan agradable com Oriol i Rosa havien pensat en un primer moment. La postguerra servirà com a context perfecte per retratar un món dual, en què la gent «normal» que no s'ha vist involucrada, o que no s'ha volgut manifestar ideològicament, a la Guerra viu sota les mirades de desconfiança—en aquest cas representades a través de la del batlle Valentí Targa—, que apareixen simbolitzades al telefilm fonamentalment pel personatge d'Oriol, un home que no ha participat a la Guerra per motius de salut, que ha estudiat magisteri i que sembla, des d'un primer moment, trobar-se fora de qualsevol inclinació política; només pretén gaudir d'una vida agradable però que resultarà del tot impossible a causa de la personalitat i de l'ambient d'ofegament social que habita al poble, que és descobert de seguida a la introducció del telefilm, i que va augmentant a mesura que avança l'acció fins a fer-se insostenible.

L'ambientació al territori de Lleida, i més concretament a la comarca del Pallars, afegeix un grau d'interrelació històrica amb el relat, car de tot el Principat, la zona de Lleida va ser el primer gran territori conquerit per les tropes franquistes, i els pobles més aïllats i de poca població, varen ser les zones on es va dur a terme una repressió més directa i personal com molt bé retrata el telefilm. De fet, Jaume Cabré comentava en una conferència organitzada pel Centre Català de Luxemburg (maig del 2008), que un dels aspectes més interessants de la novel·la no era un altre que la univer-

El mateix Cabré ha declarat en algunes entrevistes que el motiu inicial que el va dur a escriure *Les veus del Pamaño* va ser la trobada d'un edifici escolar abandonat, una proposta que no remet obligatòriament a una història ambientada a la Guerra dels Tres Anys

salització d'una idea, en aquest cas la lluita ideològica, la repressió política i social, vista a través d'un concepte tan local i d'una zona aïllada per la pròpia geografia com és el riu Pamaño a la regió del Pallars. «Només el coneixen 400 persones», afirmava Cabré a la conferència, però baldament sigui un concepte tan petit, serveix a la perfecció per il·lustrar i extrapolar uns fets que, per desgràcia, han estat una de les tares més vergonyoses del segle XX, com és l'opressió militar i la manca de llibertat individual.

Aquesta universalització resta exemplificada al telefilm sota una sèrie de característiques com poden ser la revenja, els interessos, les traïcions i els enganys... antigues relacions de veïnats que, com a conseqüència de llurs pensaments i posicionaments polítics, representen el microcosmos del poble, i a més funcionen com un dels punts clau dins l'evolució ètica i moral dels personatges, que representa una part essencial del desenvolupament de la trama al telefilm.

Reprement el fil de la història de *Les veus del Pamaño*, una vegada que Tina troba els quaderns que contenen els pensaments i la vida d'Oriol, es pot dir que comença oficialment el relat de la història, i ens traslladem a la zona de la Vall d'Àssua, al poble imaginat a les pàgines del llibre anomenat Torena.

De seguida podem comprovar el rol i la descripció de cada personatge que habita en aquest microcosmos petit i tancat. És una presentació que al format televisiu resulta massa precipitada pel moment del relat, ja que succeeix en un temps molt reduït. Entre els protagonistes principals de l'acció hem de destacar el batlle, Valentí Targa, un franquista convençut que exerceix de tirà a l'antic model feudal de l'edat mitjana, controlant tots els moviments dels veïnats del poble; la dona misteriosa anomenada Elisenda, rica, amb influències i que amaga més coses del que a priori sembla en un primer moment; la parella protagonista: Oriol i Rosa, els quals són aliens a la Guerra i a les seves conseqüències, no declaren un posicionament polític clar i manifesten, com hem apuntat anteriorment, un clar interès per gaudir d'una vida com més tranquil·la millor fora de qualsevol problemàtica. També podem trobar les famílies relacionades amb els maquis... i un llarg etcètera de situacions, en les quals podem incloure l'atracció d'Oriol per la senyora Elisenda, els secrets entre el batlle Targa i la mateixa senyora...

La desconfiança i la doble cara dels habitants del poble resulten una peça fonamental del motor principal de la història, caracteritzada, en un primer moment, per una cerca obsessiva dels maquis, i d'un ferri control de vigilància a les famílies sospitoses de mantenir relacions amb aquests o amb els que varen donar suport al moviment de la República, i continuen lluitant per la causa esquerrana. Aquesta aproximació de caire més personal ens permetrà descobrir les intrahistòries existents entre els protagonistes, i les connexions que a poc a poc s'hi van establint, com és el retrat pictòric que la senyora Elisenda encarrega a Oriol—activitat a la qual es dedica com a afeccionat en el temps lliure—, que li permetrà de conèixer un món d'influències i manipulació, i que l'introduirà en les esferes del poder de Torena; també ens mostren la gelosia i la desconfiança de Rosa amb vista al canvi d'actitud sofert per Oriol; la violència i agressivitat del batlle, que en un primer moment desconfia del mestre i continuament l'encalça, li demana favors, el controla... fins que succeeix l'escena amb què conclou la primera part de la trama: l'assassinat del petit Ventura, que desembocarà en tota una sèrie de conseqüències i moviments que implicaran fonamental-

ment el personatge d'Oriol (interpretat per l'actor Roger Coma), que restarà per al poble com un col·laborador de Valentí Targa i de la causa franquista, encara que ell ha intentat evitar-ho amb tots els mitjans.

Llavors, Rosa abandona Oriol, i aquest es converteix –d'una manera obligatòria–, en un home de confiança de Targa, encara que aquesta suposada tranquil·litat no durarà gaire temps, just el necessari per tal que els maquis, encapçalats per l'actor Àlex Brendehmul, facin acte de presència per dur a terme un pla que pretén acabar amb el batlle i les forces franquistes que controlen el poble de Torena.

Oriol entrarà a la força en aquesta proposta dual, pressionat des dels dos bàndols. D'un costat, els maquis li demanen ajuda tant personal (infiltrar-se a la cúpula franquista de Torena) com logística (poder amagar-se a les golfes de l'escola), i poder continuar així amb llurs accions contràries al règim; d'un altre, Targa es comença a refiar d'Oriol i entra a formar part de l'organització franquista del poble. Aquesta formulació d'agent infiltrat ha estat retratada al cinema en nombroses ocasions des de distints punts de vista, entre els quals podem destacar antics títols que van des de *Obchod na korze* ('La tenda del carrer Major', Ján Karán; 1965), que ens retreu a l'ocupació nazi de la Txecoslovàquia de la II Guerra Mundial, fins a d'altres de més recents com *Schindler's list* ('La llista de Schindler', Steven Spielberg; 1993), ambientada en el mateix període. Totes dues recreen el tràgic episodi del genocidi jueu per part de l'Alemanya de Hitler, moment històric que apareix reflectit a *Les veus del Pamano* quan arriben uns refugiats jueus procedents de Polònia que escapen de l'antisemitisme instaurat en aquells moments a l'Europa central. *Les veus del Pamano* aporta una recreació interessant d'aquesta dualitat i de la pressió que pot arribar a exercir sobre la persona sotmesa a aquesta circumstància; la part i el tractament dels maquis també resulta un intent lloable de recuperar aquesta figura tan impactant socialment a la dècada dels quaranta, i que també ha estat tractada al cinema en diversos títols com *El corazón del bosque* (1978), *Los días del pasado* (1978), *Luna de lobos* (1987) o *Silencio roto* (2001). El telefilm de Lluís M. Güell encerta amb la recreació de la part relacionada amb el component pròpiament històric, i es converteix en un document de gran validesa amb vista a l'anàlisi d'aquesta etapa.

Foto de rodatge de part de l'equip tècnic i actors del telefilm

Entre els protagonistes principals de l'acció hem de destacar el batlle, Valentí Targa, un franquista convençut que exerceix de tirà a l'antic model feudal de l'edat mitjana, controlant tots els moviments dels veïnats del poble

La part dels refugiats jueus es troba a dins del segon capítol, que comença novament amb Tina el 1994, i que a causa de la trobada dels diaris d'Oriol, comença a demanar als veïnats del poble informació sobre el període durant el qual va viure a Torena, a més d'explicar a l'espectador que el motiu de la visita és recuperar material escolar de cara a una exposició que s'està preparant a Sort sobre l'evolució i història de les escoles. Tina llegeix als diaris –que es començaren a escriure a partir del gener del 1944–, tota la història relacionada amb la filla de Rosa i la confessió d'Oriol de totes les seves pors i els seus sentiments, en una època en què no es permetia exercir la llibertat d'expressió ni denunciar uns fets completament execrables.

En aquesta segona part, apareixen una sèrie dels personatges que han protagonitzat parts del primer episodi, caracteritzats amb 50 anys més, que

ofereixen llurs punts de vista dels fets ocorreguts a Torena entre el 1943 i el 1944. Es produeixen una sèrie de transicions entre el passat i el present que continuament mostren una doble evolució: d'una banda, la professora protagonista a l'inici de la història, que intenta aclarir mitjançant el diari la veritable història d'Oriol Fontelles, i de l'altra, la col·laboració al 100% amb la causa maqui del mestre, amb el record molt present de l'assassinat de Ventura, veritable motiu i causa inicial de l'odi de Fontelles envers Targa.

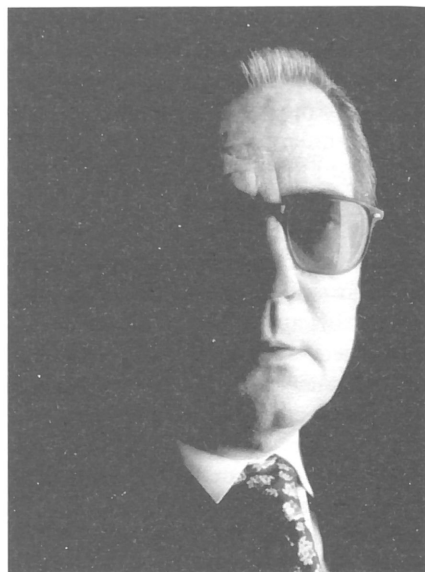
Finalment es produirà el tràgic desenllaç a l'església del poble, en el qual intervien Oriol, Targa i Elisenda, i en què els secrets i la revenja finalment exploten, un fets que tindran un ressò en el present...

Aquestes veus del Pamano resulten, en definitiva, un producte més que digne, que s'acosta de la mà de la novel·la de Jaume Cabré a un dels períodes més convulsos de la nostra història recent, la Guerra del 36. És un telefilm que aporta una visió més al gruix de filmografia i literatura que ha tractat aquest tema, sempre polèmic i mai tancat, mitjançant la història d'uns herois anònims, de les figures dels vencedors i dels vençuts, i de les conseqüències derivades d'aquest confrontament social i polític, amb el rerefons de la denúncia d'uns fets que mai no han de caure en l'oblit, i que obres com *Les veus del Pamano* i la seva adaptació televisiva ajuden a mantenir vives en el temps present.

Representació no representada.

Seqüeles d'una plasenteria (i II)

Alexandre Ballester

Més que de plasenteria, paraula o frase divertida, jocosa, o burla lleugera que hom diu o fa per divertir, hauria de dir autoplasenteria en referir-me al meu examen d'autor dramàtic, car més que divertir els altres, el meu propòsit d'escriure aquella befa d'examen fou divertir-me jo mateix. Després, aquest dimonió que tots els joves –i més si són inconformistes– porten al seu interior, i jo, aleshores, a final dels anys seixanta, era una mica esperitat, tal com va dir el ben-volgut Francesc de B. Moll a les seves memòries.

Al principi vaig explicar la feta a Jaume Vidal i Alcover i a Serafí Guiscafré, aquests sí que es divertiren. Jaume Vidal, a can Moll estant, allà, al venerable estatge del carrer Torre de l'Amor, havia narrat la meva entremaliadura a l'estimat Josep Maria Llopart, i aquest, al cap d'un parell de dies, amb el seu fi humor, ho va contar a Guillem d'Efak, que va riure a plaer.

Feia anys que jo coneixia Guillem Fullana i Hada d'Efak. A l'octubre de l'any 1961 li havia publicat el poema «*La rosa de los vientos*» a la revista Vialfàs, un poema curt, d'una sensibilitat cabalística i d'una inquietant intel·ligència. Havia conegut Guillem d'Efak, Fullana per part del seu pare, manacorí de can «Cremat», a la Bodega San Antonio, a la plaça de Sant Antoni, el barri més brivaller, divertit i plaent de Ciutat. La plaça Gomila i els seus entorns, el Terreno, era una altra categoria, una altra història de refinaments noctívags.

A la Bodega, cau de mercaders, gitanos, artistes, intel·lectuals de tant en tant, i putes cada nit, jo hi vaig entrar de la mà del meu amic llosetí Bernat Mir, amb qui em relacionava per raons comercials. L'amo de la Bodega era un oncle d'en Bernat, el fill de l'amo, el jove Guillem Borràs, més viu que una centella, educat i afable, que estava rere el taulell, dirigint el negoci, amb dos cambrers. Era eficient en el servei, Guillem Borràs, amatent i cordial. Prest ens férem bons amics. Vaig anar a l'enterrament del seu pare, l'oncle d'en Bernat, i vaig tractar, humanament, de consolar un amic que havia perdut el seu pare. Jo encara no sabia què era passar aquest tràngol.

Allà, a la Bodega, cada nit s'hi reunien uns grups força heterogenis. Allà vaig conèixer Guillem d'Efak i la seva dona, la rossa i eixerida Pepita Codina, que era de Sabadell i rallava un català amorosament contundent, autoritari, especialment quan el seu marit, en Guillem, no era present. Aleshores, en Guillem tocava amb l'orquestra d'en Max Woiskhy, a «La Cubana», al Terreno. En aquell temps, en Guillem passava temporades magres, sobretot quan –i mai no en vaig saber les causes– va deixar de tocar amb en Max Woiskhy. Ja havia sortit el seu primer disc, a Concèntric, rebut, un capvespre, el paquet a Correus, en Guillem acompanyat per l'escultor Pere Martínez Pavia i jo, férem un pelegrinatge per cafès fins que aconseguirem poder escoltar-lo. Fou la primera vegada que, a Mallorca, es va sentir un disc

de Guillem d'Efak. Com ja he dit, de Barcelona acabava d'arribar-hi.

Temps després, per ajudar Guillem d'Efak, vaig obtenir del meu vell amic Nicolau Socias –en Colau Socias, ja era amic del meu pare, propietari del teatre Principal de la Pobla d'Uialfàs– que contractés en Guillem i na Pepita, perquè cantés ell, damunt l'escenari, als intermedis entre les dues pel·lícules que es projectaven. Jo ja era casat, en Guillem i na Pepita varen romandre aquells dies del contracte a casa meva. Ningú no es preocupava pel poeta i cantant Guillem d'Efak, ni tan sols els qui ara presumeixen d'haver estat amics seus. Jo mai no els vaig veure al seu costat, i crec que Pere Martínez Pavia tampoc. Una cosa és la veritat a ultrança de l'existència i una altra, molt distinta, l'endolcida estampa que es vol presentar d'aquell passat.

Tornem molts de mesos enrere. Un vespre, Guillem d'Efak s'integrava a la tertúlia, en què l'esperava na Pepita, devers la una de la nit, quan havia acabat la seva actuació a «La Cubana»; un vespre, deia, entre copes i rialles, en Guillem, tot xalest, va retreure l'episodi del meu examen d'autor, amb la seva veu de ressonàncies profundes i carnals, amb la mirada càlida i penetrant, que dissimulava una intel·ligència extraordinària, i fent una mena d'amistosa ganyota amb els seus llavis portentosos i molsuts, va dir, lentament, tal com, a ell, li agradava enraonar:

—I qui sap? Tal volta aquesta escena de tres personatges... Ricardo abraçant i besant na Clara, diu; «Clara!». Na Clara, apassionadament con-

testa: «Ricardo!» I en Ricardo, altra vegada: «Clara!». Na Clara, altre cop: «Ricardo!». I així continuen morrejant-se fins que entra en Roberto, el marit de Clara, i tot empipat, diu: «Clara!». Agafada *in fraganti*, ella exclama: «Roberto!». I en Ricardo, sorprès i temorenc, sols pot dir: «Roberto!». Fixau-vos-hi, deia en Guillem, posant la mà damunt la taula, i com un mag que hipnotitza, passejava la mirada per totes les cares que formaven el cercle oient. Fixau-vos-hi, emprant només els noms propis i les entonacions corresponents, l'autor –i m'assenyalava a mi– ens proposa tota la força dramàtica d'un triangle amorós.

En Guillem no era d'aquelles persones que s'escolten quan parlen. Ho podia semblar. En Guillem analitzava, en els qui l'escoltaven, les particulars reaccions que les seves paraules provocaven. I tenia un innat concepte de la mesura del silenci expectant realment fenomenal. Silenci, bevia lentament i després, com aquell que de sobte veu

una llum, però ja feia estona que en Guillem havia vist la llum, va dir, eufòric:

—I per què no la muntam aquí? La podríem interpretar, na Pepita faria de Clara, tu –referint-se a mi– series en Ricardo i jo faria de Roberto. Teatre breu. Podria ser la primera obra estrenada a la Bodega. Encara que hauríem de cercar un títol a l'obra.

Tota la rotlada, inclòs en Guillem Borràs, aplaudiren la pensada de Guillem d'Efak que, com l'home més satisfet del món, reia.

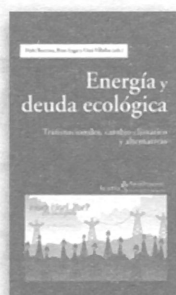
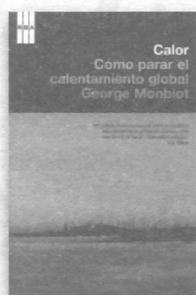
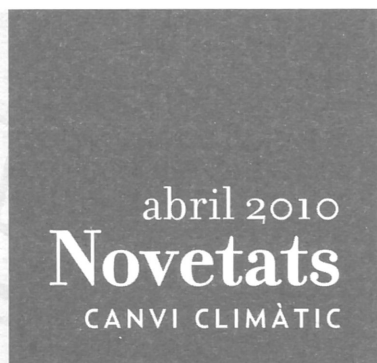
Encara que continuament tenia el somriure als llavis, Guillem d'Efak reia poc. Però quan reia tots els déus de la rialla reien amb ell. Tenia un riure sincopat, en Guillem, en fases explosives, festosenques, comunicatives, precedides per una profunda aspiració. Sempre vaig pensar que amb aquestes llargues aspiracions, en Guillem recollia i portava al seu interior tots els esperits, tots els follets de la jocositat que suraven a l'aire que l'envoltava i els tornava a l'exterior amb nova energia, els fo-

llets feien pessigolles a la mateixa llum. No és que el riure d'en Guillem fos contagiós, era, senzillament, fascinant. No he conegut altra persona que, amb la seva manera de riure et convidàs a riure amb ell.

Jo pensava que un examen que va voler ésser una xanxa, una plaseria per a gaudir-ne jo, agafava unes dimensions insospitades. És clar que tota la culpa era meua. No hagués dit res a ningú. L'aigua sap callar, és la pluja que fa renou.

La facècia de la possible representació a la Bodega va durar un parell de nits i, com les papallones que volant es perden per l'horitzó, es va oblidar.

Jo mai no m'he oblidat de l'entranable amistat amb Guillem d'Efak i les llargues converses que amb ell vaig mantenir. Era una esperit sensible, exquisit, i d'una sorprenent imaginació. Amb ell vaig viure episodis aquí, a Mallorca, i a Barcelona. Guillem: «Com em batega el pols, tots aquest dois em fan pensar en tu...»

GORE, Al

La nostra opció. Un pla per resoldre la crisi climàtica.
2010, 416 p., 30.90 €

LUDEVID, Manuel

Respuesta ambiental, la. Estrategias económicas y sociales.
2009, 156 p., 16 €

MONBIOT, George

Calor. Cómo parar el calentamiento global.
2008, 358 p., 21.50 €

TICKELL, Oliver

Kioto 2. Cómo gestionar el efecto invernadero global.
2009, 311 p., 24 €

BARCENA, Iñaki

LAGO, Rosa
VILLALBA, Unai (Eds.)
Energía y deuda ecológica. Transnacionales, cambio climático y alternativas.
2009, 493 p., 25 €

embat
LLIBRES

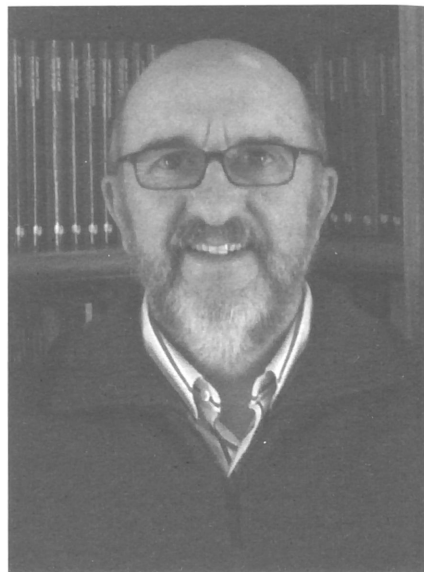
Ptge. Comercial Papa Joan XXIII, 5E
07002 Palma | Mallorca
Tel 971 713 350 | Fax: 971 213 641
info@embatllibres.com
www.embatllibres.com

Comandes per e-mail:
gfortezarei@ispbaleares.com

www.embatllibres.com

El preu del mànec. La glosa: el text en el context

Miquel Sbert i Garau

Així com s'ha afirmat que el refrany és un «acte de parla»¹ en el qual intervenen elements diversos que posen en relació significats, convencions i intencions en contextos concrets i necessiten ser contextualitzats per manifestar la seva «força il·locutòria», en el camp de la poesia oral improvisada, el paper del context no és tan imperatiu, però sí que gaudeix d'una gran importància.

Més enllà del text, alguns investigadors de l'oralitat en vers han remarcat que consideren el context «una font de recursos de primer ordre» i exclouren o menystenir aquests factors «no és altra cosa que adulterar la naturalesa mateixa de l'objecte»². També fan la distinció, dins el context, d'aspectes «cotextuals» (el «vers», la intervenció, l'actuació, el corpus de versos i les referències compartides com són els valors i les creences) i els «situacionals» (l'actuació, el lloc i la data, el motiu i els interventors: improvisador, públic, oients). La conclusió és que, en poesia oral improvisada, emissor i receptor formen part de la situació, hi són immersos.

Alguna cosa d'això glateix al fons del fet que, en qüestió de gloses circumstancials (i no només de les esporàdiques), la consideració dels elements contextuals donen molta més densitat conceptual i incrementen enormement els valors comunicatius i expressius quan la cançó s'insereix en el marc narratiu de l'anècdota que les originà. Per això, les col·leccions de cançons s'enriqueixen molt si hom pot esbrinar-ne la «situació» en què es desenvoluparen. Dissortadament pocs aplecs hi ha a l'abast que conju-

guin la narració i la cançó o les cançons que «interpreten» els fets (tant en el sentit narratiu com en d'altres «exploracions» expressives).

És des d'aquesta perspectiva que vull aportar unes cançons inèdites, una «topada a distància», segons la classificació de Serrà Campins³ («amb els dos poetes allunyats un de l'altre, en llocs o poblacions diferents. En aquest cas no calia que les cançons fossin compostes al moment, sinó preparades amb temps, abans de ser enviades al seu destinatari»). En aquesta ocasió es tracta de cançons creades pels glosadors, no escrites sinó memoritzades i «dites» amb uns quants dies de diferència entre les diverses seqüències (creació de la interpel·lació, recitat al receptor i, després, creació de la resposta i recitat al «provocador»). Un exemple del que P. Zumthor denominava (1983) «improvisació mediatitzada». Cal afegir que, en tot moment ambdós glosadors tenien present que llur diàleg, ben aviat, es faria públic al petit cercle de persones relacionades amb el tema i més enllà. D'ací, determinats aspectes fàtics en el diàleg dels dos poetes orals.

Passem a la narració dels fets. El nostre informador és Antoni Oliver Capellà *Mavi* (Sant Jordi, Palma, 1926), fuster de professió, bon glosador (improvisador i «de posat»), home que gaudeix d'una memòria prodigiosa per tot allò que fa referència a gloses i cançons. Conta Antoni Oliver que, cap a les darreries dels quaranta del segle XX, al pla de Sant Jordi (inclosos, a més d'aquest poble, els nuclis de ses Cadenes, es Pil·larí,

s'Aranjassa, Son Ferriol, sa Casablanca, i es Control) els fusters (ell, fill i nét de fusters, havia assolit el mestratge feia pocs anys) s'unien en junta. La feina dels artesans relacionada amb les tasques agrícoles (mànecs, mantins, arades siquieres, carros, rodes —restrènyer brèndola, anell, copa...) era molta (eren temps de baldor agrícola), però mal repartida (alguns eren més «potents» i d'altres, naturalment més febles), per això i amb la intenció d'evitar disfuncions «feien una unió» i acordaven els preus de les feines cada temporada «i duien molt per socarrat es qui feien esquiroles, es qui se saltaven ses regles».

Pel que fa a la nostra història, un mànec de càvec podia costar deu pessetes i un de xapeta, set. Succeí que un propietari rural notable (l'amo Antoni Orell *des Rafal*) requeria amb urgència dos mànecs de càvec i n'aconseguí un del fuster Tomeu *des Control* al preu acordat per la «unió» i un altre del fuster de sa Casablanca, Gabriel Capellà Serra *Xelet* (Sant Jordi, 1902-1990), oncle del nostre informador, que li cobrà noms set pessetes, tres menys de les acordades per la «unió». La notícia va córrer entre els professionals quan el comprador manifestà la seva perplexitat davant la diferència de preus. Un altre fuster de Sant Jordi, Josep Puigserver *Estel*, avisà el nostre informador, el nebot de Gabriel Capellà, i li pregà que fes un advertiment a l'oncle, perquè amb malifetes com aquella feia competència deslleial.

Tots dos eren ben conscients que Gabriel *Xelet* s'havia errat i havia confós el preu del mànec gros amb el del

petit. Això era tot, però «per si de cas», n'Estel digué al nebot: «Li ho has de dir, que si no hi haurà problemes. Mira, fes-li una glosa».

La resta ja és història. Antoni la pensà, la memoritzà i, a la primera ocasió, recità la glosa a l'oncle. Pocs dies després venia la rèplica de Gabriel Capellà. Són les tirallongues de versos que reproduïm a continuació. Convé remarcar l'adequació al codi oral, la inserció en el marc situacional que hem intentat sintetitzar, la funcionalitat representativa del discurs, la vigoria de l'estatus de la glosa en una època relativament propera en el temps; la narració versificada tant dels fets com de llurs conseqüències, el sentit de l'humor planer i senzill, la crítica suau, la valoració del fet de ser capaç de glosar..., i tot un seguit de consideracions que ultrapassen de molt les possibilitats d'aquesta llesca de la revista.

Parlen els glosadors.

ANTONI

*Amb una forma modesta,
si puc, vos he d'avisar
i podreu apreciar
si es nebot amb vós se presta.
Quantra vós una protesta
des fusters d'aquí hi ha
perquè es preus les fan sumar
i vós les feis una resta,
i vos esbucaran sa testa*

*si això ho poren comprovar.
A jo me causà un gran dol
quan n'Estel me va informar
que es des Rafal va contar
que un mànec vos comanà
i un altre an es des Control
i així com s'unió ho vol,
en Tomeu li va cobrar,
i fè(u) tres pessetes car
i així se va declarar
que feis preus per vós tot sol:
i vos jugaran a futbol
si de preus tornau parlar...
Li hem de tomar sa banya
si no és ver, an es qui ho dirà
o vos heu de defensar
que me pens que teniu manya,
deis que tenia maganya⁴
o que li fereu de canya
i ventura qualcú ho creurà,
que ja vaig sentir parlar
per dir-vos «es patró Aranya».*

GABRIEL

*Una pesseta et daré,
digue-ho si la vols cobrar,
emperò m'has d'ensenyar
ses cançons que em vares fer,
vaig trobar que estaven bé
i, escrites en un paper,
les volia estudiar...
Qualsevol està exposat
a lo que em va passar a mi,
bé se pot estrevenir
per no res caure soldat*

*i anc que m'hagis molestat
per lo que m'has avisat,
bastant te tenc que agrair
i més que em 'grada aplaudir
lo que està ben presentat.
Amb tu no hi puc discutir,
la te don per a guanyada,
sa teva feina m'agrada,
veig que ets un glosador fi,
però te vull advertir:
si se torna estrevenir
que em donis una altra passada,
no la'm donis tan gruixada
que m'has fet empegueir.
Sa sabata an es seu peu
li poses si te convé,
ses estelles les saps fer
tant si és de branca com 'rel
i et don ditada de mel
perquè saps cavil·lar bé
i, si en res m'has de mester,
manda an el tio Biel!*

¹ CONCA, Maria. *Paremiologia*. València: Biblioteca Lingüística Catalana, Universitat de València, 1987, pàg. 17.

² GARZIA, Joxerra, SARASUA, EGAÑA, Andoni. *El arte del bertsolarismo. Realidad y claves de la improvisación oral vasca*. Donostia: 2001, pàg. 150

³ SERRÀ CAMPINS, Antoni. *El cant alternat: una proposta de classificació* a «Actes de l'Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes». Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2000, pàg. 65.

⁴ Segons l'Alcover-Moll, *maganya* pot correspondre a «Secret, combinació oculta».

Gràfiques Mallorca

Ferrers, 2 - Polígon Ind. d'Inca - Tel. 971 50 14 02 - Fax 971 88 10 01 - 07300 INCA - Illes Balears

La vida sexual de Chopin

Antoni Pizà

I pensar que hi ha imbecils que treuen consolació de l'art. Com la meua tia Bigeois: «Els Preludis de Chopin em van ajudar tant quan va morir el teu pobre oncle». I les sales de concerts estan plenes de gom a gom de gent humiliada i ferida que, ulls clucs, volen transformar la seva mirada pàl·lida en antenes. S'imaginen que els sons que capten es dirigeixen a ells, dolços i nutritius, i que els seus patiments esdevenen música, com els sofriments del jove Werther; creuen que la bellesa és misericordiosa cap a ells. Ingenus!

JEAN-PAUL SARTRE, *La nàusea* (1938)

Chopin

Imbecils

El protagonista de *La nàusea*, Antoine Roquentin, té una existència grisa i soporífica a la provinciana i asfixiant ciutat de Bouville. Afortunadament té temps per redactar un diari en el qual anota les poques vicissituds de la seva vida. La falta d'activitats externes es compensa amb temps per reflexionar, rumiar i escriure. Antoine realment no viu sinó que únicament sobreviu. Tot i que no li manquen confort materials, la seva vida no té sentit. Així, anhela una vida amb una existència més plena, una vida que vagi més enllà de l'existència biològica quotidiana.

Res no il·lustra millor la diferència entre *viure* i *sobreviure* que la música. Un dia, quan sent en un cafè la cançó *Some of these days* ('Un dia d'aquests'), s'infla de vida i se sent desvetllat i plètòric; en canvi, la música de l'òpera *Cavalleria rusticana* de Pietro Mascagni, les simfonies de Beethoven i, sobretot, els *Preludis* de Chopin —que tant agraden a la seva tieta— l'enfonsen anímicament i representen la grisor de la seva existència. El jazz, el *ragtime*, la música afroamericana i jueva dels Estats Units, segons Antoine, són exemples de l'existir real. La música clàssica de Chopin és una cursileria burgesa que actua com a narcòtic i impedeix la realització personal plena.

Ningú no posa en dubte que Chopin hagi estat, efectivament, el rei-

me de les tietes i les senyoretes burgeses. Certament, des d'un bon principi, Chopin i la seva música van ésser adjectivats amb mots que suggerien feminitat i, per tant, inferioritat. El musicòleg Jeffrey Kallberg ha comparat els adjectius que tradicionalment s'han atribuït a Chopin. Els que apareixen més sovint són: fada, àngel, sílfide i elf. Aquesta adjectivació duu a connotacions d'androgínia, hermafroditisme, homosexualitat i, fins i tot, asexualitat. Que la música de Chopin es tocàs a salons regentats per dones i que la música, en general, i el piano, en particular, fossin activitats primordialment femenines, encara atia més el foc de la imatge de Chopin com a ésser anormal i no heterosexual. Fins i tot Franz Liszt, que l'admirava, va contribuir a aquesta imatge. En una cita famosa, el compara a una flor fràgil, sempre a punt de caure del tronc amb la mínima sacsejada. I és aquesta imatge de fragilitat i feblesa la que serà heretada sense dir ni piu per Sartre.

Besades

Ha arribat a ser un lloc comú dir que la història l'han escrita els homes. Sigui com sigui, el Chopin trencadís i afeblit és una imatge fabricada des d'un punt de vista purament masculí. Fins i tot, especulant un poc, alguns diran que la seva androgínia és una fantasia sexual masculina. Les dones, lluny de la imatge dèbil creada pels

homes, adoraven Chopin, i Chopin adorava les dones. Chopin era lleig, però moltes dones el trobaven atractiu: era una veritable dandi, anava ben vestit, duia els cabells llargs amb rínxols abundants i suaus, però per damunt de tot això, tocava el piano. Com a professor particular, les dones s'hi podien acostar íntimament sense semblar escàndols. Ja de jovenet, s'havia trobat més còmode entre nines que entre nins. Es conta que Chopin, com qualsevol nin, jugava, fugia i s'amagava amb nines darrere les mates de l'escola. El 1824 es va enamorar d'una nina i, tímid com era, va emprar un amic seu jueu per fer d'alcauot entre ells. Chopin era molt antisemita i, recordant l'anècdota, sempre remarcava emfàticament la religió del seu amic. Una altra amiga d'aquella època púber li copiava la música i Chopin li va dedicar dues obres primerenques com a detall d'agraïment. Durant unes vacances a una possessió, la filla de la governanta va quedar prenyada i el primer acusat va ser Chopin, encara que posteriorment sortiria el veritable culpable de la malifeta.

Ara bé, tot i que Chopin cercava la companyia de les nines, el seu primer amor va ser un al·lot. Titus era un jove un poc més gran que ell, taciturn i atlètic, un bergant que feia coses «normals» com anar a caçar i a córrer per fora vila. Titus admirava Chopin pel seu talent musical; Chopin, confonent-se, se'n va enamorar immediatament. Les lletres de Chopin a Titus no poden ser més clares: «et vull besar» li diu en innumerable ocasions. En certa ocasió, confirmant un *fait accompli*, amolla: «a tu no

t'agrada que et besi». Un altre cop, descriu la intensitat del seu desig i expressa vehement que el vol besar exactament a la boca. «Et bes amb tot el meu cor damunt els morros, si em deixes.» De tant en tant, Chopin es controla i diu: «No em besis perquè encara no m'he rentat». Un bon dia que Chopin està agitat d'amor li escriu: «Quines beneïtures que dic! Tu no em besaries fins i tot si em banyàs amb tots els perfums de Bizanci, si no fos que et forçàs amb algun poder sobrenatural. Jo hi crec, en aquests poders. Avui vespre has de somiar que em beses.» Altres vegades, Chopin no pot ser més directe: «Tu ets l'únic que estimo...»

Certament Chopin no degué pensar mai que aquestes lletres es farien públiques. No és difícil imaginar l'embaràs que devia ser per a Titus rebre aquestes declaracions, però també és possible que se sentís afalagat. Naturalment Chopin va oferir-li la seva màxima expressió d'amor dedicant-li les seves variacions *La ci darem la mano* basades en la famosa ària del *Don Giovanni* de Mozart. Titus, per Chopin, va ser el seu Don Joan.

Era, per tant, homosexual Chopin? Sí i no. En tot cas, no era un dèbil androgin, just apte per a tietes. D'àngel asexual, no en tenia res. Clarament, Chopin va tenir desitjos homosexuals. L'episodi de Titus, emperò, se sol despatxar com una etapa juvenil sense gaire conseqüències. Hom diu que, fins i tot tenint en compte que els joves polonesos d'aquella època tinguessin per costum besar-se fraternalment als morros, i, fins i tot, si Titus i Chopin haguessin consumat alguns actes homosexuals, Chopin primordialment se sentia atret per les dones. Altres discrepen i pensen que si Chopin hagués viscut en una societat i una època més permissiva, hauria desenvolupat la seva homosexualitat. És a dir, Chopin va ser un reprimat.

Vet aquí el cas del marquès de Custine. El 28 d'octubre del 1824, la policia va trobar el cos d'Altolphe de Custine inconscient i mig enfangat en terra. De cintura per avall, l'havien despullat, apallissat i probablement enclulat. Els sospitosos de l'atac havien estat un grup de soldats del regiment de cavalleria tan atractius com perillosos. Custine havia intentat tenir una relació sexual amb un d'ells i els macips per venjar-s'hi l'havien assaltat amb sadisme. Custine havia estat l'homosexual més famós de França. S'havia casat i havia fet un fill, però

gairebé tota la vida havia viscut aplegat amb un altre home. Amb ell, solien fer *ménages à trois*. A l'època de Chopin, el «tercer» amant, un militar polonès, va arribar a viure amb ells tres anys, materialitzant probablement el trio més perdurable de la història de la sexualitat europea. Custine, per tant, havia viscut obertament com a homosexual, però aquest escàndol el va acovardir. De sobte, acoquinat, es va refugiar en la religió i va tornar un beatot extremista. A pesar d'haver escrit nombrosos llibres de viatges, va abandonar l'activitat intel·lectual per sempre.

El 1835 va conèixer Chopin i va esdevenir un dels seus protectors, tot i que no va demostrar mai sentir-se atret per ell sexualment. Així i tot, li escrivia adreçant-s'hi com a «Estimat Chopinet...». O també li deia, «inconstant silf». En tot cas, és lògic pensar que el compositor conegués l'escarni públic que va suposar aquest escàndol dotze anys abans. Si Chopin havia tingut mai desitjos de posar en pràctica la seva homosexualitat, la història del càstig de Custine li donava moltes raons per desistir. Les dones, fins i tot quan eren adúlteres, masclos i sospitoses de lesbianisme, com George Sand, eren una aposta més segura.

Semen

Des de molts de punts de vista, la dona més important en la vida de Chopin no va ser George Sand, com se sol creure, sinó Delphina Potocka. Chopin la va conèixer abans que Sand, i a ella va tornar quan Sand el va deixar. Delphina era, segons molts de testimonis, una *traviata*, una dona de vida llicenciosa i dispersa. Amiga i amant de tots els grans artistes del París de la primera meitat del segle XIX, el pintor Paul Delaroche no va tenir altra ocurrència que retratar-la com a Marededéu. Les lletres que es conserven entre Chopin i ella s'han comentat molt sovint, i fins i tot n'hi ha un film (*The Strange Case of Delphina Potocka*, 1999). Les missives són tan gràfiques, quant a la descripció dels desitjos sexuals de Chopin, que el compositor va crear un codi per poder expressar-se amb més llibertat. Chopin, canviant les lletres del nom de la seva amant, l'anomenava Phindela. La seva vagina, a través d'un complicat codi, va quedar com «el re bemoll» i, posteriorment, com a «el silenci» musical. El «pedal» del piano va esdevenir el membre del compositor. Així Chopin escriu: «M'agradaria aficar-te-la ben endins al teu re bemo-

Delphina Potocka del Paul Delaroche

ll...» En una altra carta li explica l'ús del pedal i, amb doble sentit, diu: «Tracta'l bé perquè no és fàcil guanyar la seva intimitat i amor... Com una dona que tem per la seva reputació, el pedal no cedirà així com així. Quan cedeixi, però, farà miracles, com una amant amb molta experiència.»

Chopin pensava que les forces creatives dels artistes tenien llur font en el semen. Segons ell, la inspiració i les idees li venien quan no havia ejaculat durant una temporada. La seva teoria de la creativitat artística l'explica així:

Quan buid el meu suc dins una dona fins al punt de quedar-me ben eixut, la inspiració m'abandona i no em vénen idees musicals noves al cap. Imagina't que ho és d'estrany i bell que la força que s'usa per fecundar una dona, creant una nova vida dins ella, és la mateixa força que crea una obra d'art. És el mateix suc vital, i l'home el tuda en un sol moment de plaer. El mateix es pot dir de la ciència. Els qui fan grans descobriments s'han de fer enfora de les dones. La fórmula és prou simple. L'home ha de renunciar a les dones perquè l'energia acumulada en el seu sistema anirà –no del pardal i dels ous cap a dins la dona– però cap al seu cervell en la forma de la inspiració perquè pugui donar vida a una obra d'art. Pensa-ho, el desig sexual que empeny els homes cap a les dones es pot transformar en inspiració. Però just pels qui tenen condicions. Un beneït que viu sense dones enfollirà frustrat. Pel geni, l'amor no correspost i la passió insatisfeta, esmolada per la inabastable

Chopin i George Sand

imatge de l'estimada, és una infinita font d'inspiració. Oh la meua dolcíssima Phindela, pensa en tot el suc preciós que he tudat dins tu, bombant-te sense cap finalitat. No t'he donat mai cap infant i pensa quantes idees musicals s'han tudat en el teu interior. Balades, poloneses, tal vegada fins i tot un concert sencer s'ha perdut per sempre dins el teu re bemoll. No et puc dir quants. He estat tan immersit en tu que gairebé no he pogut crear res. Tota la meua creació ha anat directament del meu pardal al teu re bemoll. Obres que haguessin pogut veure la llum del dia s'han ofegat dins el teu re bemoll. Duus tanta música meua en el teu ventre que estàs embarrassada de les meves composicions... Els sants tenien raó quan deien que les dones eren les portes de l'infern. No, no, me faig arrere. Tu ets les portes de l'infern. Per tu abandonaré la fama, la feina, tot.

I ja, pràcticament delirant, Chopin acaba: «Sé que t'agrada el meu pardal i els meus ous. Després d'aquesta dissertació, els has de respectar més

perquè no just són una font de plaer. Són la font del meu triomf artístic. Plaer suprem, la creació de la vida, de l'art, de la ciència, tot es deu a ells, els totpoderosos, que sempre visquin.» Chopin no despena i, posteriorment, el desig sexual li fa pensar en «formiguetes arrossegant-se del meu cervell fins al meu pardal». Anys després, quan Chopin i Sand ja s'havien separat, el compositor va tornar a escriure apassionadament a Delphina i li demana que li concedeixi el «favor suprem». Sembla que l'hi va concedir i Chopin la va reciprocament dedicant-li el famós *Vals del minut*, naturalment en re bemoll. Abans, però, ja li havia dedicat aquest poema:

Boixar-te és la meua predilecta ocupació.
El llit triomfa sobre la inspiració.
Anhel els teus pits,
diu el teu volgut Fritz.

Ingenus

Freqüentment s'afirma que la vida sexual d'un artista no té cap impacte en la seva obra i que, per tant, essent

una qüestió personal i privada, val més no remenar-la. A Chopin, però, la historiografia l'ha *des-sexualitzat*: de malalt feble a fada, i d'elf a hermafrodita. Per descomptat, que *des-sexualitzar* és una forma de sexualitzar: fent-lo passar per un ésser asexual se l'ha redefinit com a inofensiu, apte per a tots els públics. Repassar la vida sexual de Chopin, per tant, no és un exercici de tafaneria i pornografia *light*. És normalitzar-lo restituint-li la dignitat i retornant-li els atributs que es mereix.

I és curiós que, tanmateix, la imatge de Chopin com a àngel asexual s'ha arribat filtrar a tots els àmbits de la cultura. Fins i tot Sartre accepta sense adonar-se que Chopin és un compositor feble per als febles, un típic incapaç de viure una vida sexual corrent. A *La nàusea* la música de Chopin es considera un estupefaent perillós i el jazz i la música popular representen la vida autèntica. Aquesta anàlisi és grotesca i irrisòria i el filòsof Adorno ho veia precisament a la inversa: el jazz i la cultura popular, segons ell, eren formes «regressives» que sedaven el públic; la música culta, contràriament, esperonava la intel·ligència. L'autocomplaença burgesa, la vida narcotitzada i desatenta als batecs de l'existència autèntica dels pobres d'esperit, Sartre els identifica amb Chopin precisament perquè el compositor és un ésser asexual.

Agafant dos exemples clars de la vida sexual de Chopin (Titus i Delphina), he intentat demostrar que, si hi ha una cosa que salta a la vista de la seva vida sexual, és que va ser bastant normal. Lluny de la imatge d'ésser anormal i atípic acceptada per Sartre, Chopin des de jovenet va tenir uns desitjos sexuals prou comuns. Els afeccionats, curiosament, en saben més que Sartre: quelcom deu tenir Chopin que 200 anys després del seu naixement encara parli al públic d'avui dia. No crec que els qui escolten Chopin siguin «ingenus» com els qualifica Sartre a *La nàusea*. Quant a Chopin, Sartre va ser l'únic ingenu perquè no va saber veure els seus propis perjudicis.

D I S T R I B U C I Ó

Lluc
REVISTA DE CULTURA I D'IDEES

BALEARS:
PALMA DISTRIBUCIONS s.l.
C/ Dragonera, 17 - 07014 Palma
Tel. 971 28 94 21

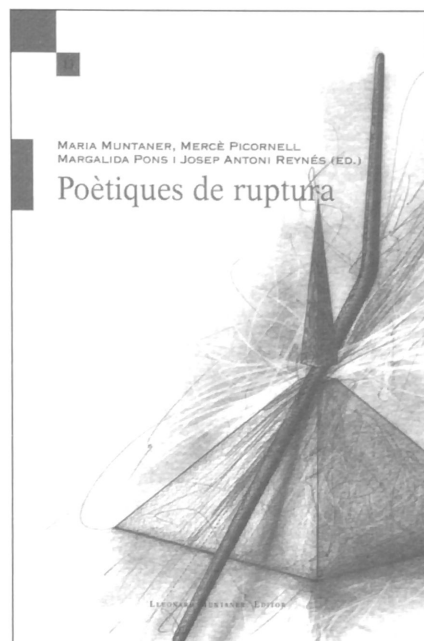
CATALUNYA:
MIDAC s.l.
Polígon industrial del Sudoest
C/Rois de Corella, 9 - 2ª nau
08205 Sabadell - Tel. 93 74 64 112

L'aventura no defalleix

Justament ara fa deu anys, Bru de Sala, al seu llibel *El descrèdit de la literatura*, denunciava la clivella insalvable entre el món universitari i els escriptors contemporanis vius. Aquesta manca d'atenció acadèmica contribuïa notablement a la manca de reconeixement d'autors/es nostrats/des per part d'un bon nombre de ciutadans. Tot i que l'objectiu del grup de recerca de la Universitat de les Illes Balears dedicat a la textualitat que ha dut endavant la publicació del volum *Poètiques de ruptura*, o el precedent (imprescindible) *Textualisme i subversió*, no tenen com a objectiu prioritari popularitzar els autors que estudien, gràcies a aquests volums s'està trencant un gel prou guixut per tal que arrel·li en la consciència de la ciutadania llegida d'aquestes terres una de les branques més interessants i creatives de l'art literari produït en l'àmbit catalanoparlant. De fet, abans de penetrar pel llindar amable de *Poètiques de la ruptura*, seria recomanable haver llegit l'article introductori a tot aquest àmbit objecte d'estudi, «Formes i condicions de la narrativa experimental (1970-1985)», de Margalida Pons, car en constitueix una excel·lent geografia-crònica. I fixa alhora l'àmbit temporal d'anàlisi a què se circumscriu el projecte d'investigació del grup. En aquest sentit, cal dir, però, que el material seleccionat per al volum no s'ha constret pas a aquestes dates, ja que s'hi analitza la producció d'artistes que s'estén fins a l'actualitat, com succeeix paradigmàticament amb la figura de Quim Monzó, o bé també es treballen obres o fets artístics posteriors, com és el cas de la peça de teatre poètic *Do'm* d'Enric Casasses. Igualment, s'han de destacar els esforços per dur a terme aproximacions transversals, que prenen el text com un subjecte/objecte de diàleg amb formes de representació no literàries, com les arts plàstiques, la dansa o l'escenificació teatral. Sigui com sigui, paga

la pena advertir que l'aplec d'articles neix de les contribucions acadèmiques en el seminari «Poètiques de ruptura. Teoria i pràctica del textualisme», celebrat el desembre del 2007 a la UIB.

Curiosament, l'escrit de Bru de Sala esmentat al començament remet ben probablement a l'assaig de Joan Fuster del 1955, *El descrèdit de la realitat*, en què, amb el murri i brillant estil del valencià, es constata la pèrdua de valor de la realitat a conseqüència de l'art occidental imperant, que havia apostat per l'abstracte. Aquí rau un dels quids de la qüestió: l'actitud davant la realitat, i el tractament del concepte i de la imatge de la realitat en l'obra artística. Com sintetitza el crític literari i editor Àlex Broch al seu article introductori, dos col·lectius importants com eren Trencavel i Ignasi Ubac es contraposaven per l'actitud «realista» dels primers a «conseqüència de la seva ideologia nacionalista», mentre que els ubacs vetllaven per una transgressió textualista sense fissures. I ambdues representaven les actituds estètiques clau del sistema literari català sortint de la dictadura franquista. Més enllà d'aquesta metàfora entre centre i perifèria d'un sistema literari en reconstrucció, Broch mira d'inscriure les tendències del moment, especialment el textualisme, en la magna idea de modernitat, i arriba a la lúcida conclusió que el corrent textualista, «com tota idea i manifestació de modernitat, estava condemnat i abocat al fracàs, a la dissolució», per acabar demanant-se, mitjançant eufemismes ben trobats, si arribarà el moment en què el textualisme s'integri al cànon (recordem que Broch fou un dels polemistes presents a les actes *Cànon literari: ordre i subversió* [1998], en què postulava la necessitat d'un cànon com a «norma d'ús»). Tornant a la idea tràgica del textualisme, en un fragment aplegat al final del volum Oriol Pi de Cabanyes la contextualitza

Maria MUNTANER; Mercè PICORNELL; Margalida PONS; Josep Antoni REYNÉS (eds.). *Poètiques de ruptura*. Palma: Lleonard Muntaner Editor (TempsObert, 13), 2008, 408 p.

en l'àmbit de les avantguardes artístiques en general, tot remarcant que en les arts plàstiques l'experimentalisme avantgardista és l'acadèmia, mentre que en el cas de l'escriptura aquesta actitud tan transgressora duu a un hermetisme vacu i a un cert nihilisme. Pi de Cabanyes ho argumenta raonadament a través de les diferències essencials entre els codis semiòtics visual i escrit, en un recordatori implícit de les propostes de Lessing al voltant de la idea de l'*Ut pictura poesis* (amb què Horaci pretenia fer una analogia entre la pintura i la poesia), segons els quals l'escriptura és seqüencial i encadenada per la sintaxi, però la pintura, no. Una altra versió d'aquesta història podria ser que qualsevol consumidor pot comprar-se un quadre abstracte per contemplar-lo de tant en tant i inspirar-s'hi, mentre que consumir un llibre sorgit del textualisme o de les avantguardes comporta una atenció de diverses hores que la manca d'engrenatge seqüencial allarga, i això fa consumir la majoria de lectors i lectores...

Vicenç Altaïó, a qui no cal presentar, a banda de revelar que Gabriel Ferrater també s'engatava amb whisky

i no sols amb ginebra, com ens explicava el professor a l'institut, relata en primera persona l'eclosió de les actituds i pràctiques transgressores dels 70 i principi dels 80. Es tracta d'un text vitalista, exultant i molt engrescador en tots els sentits. Hi combina l'opinió amb la crítica teòrica i l'experiència artística, sense estalviar-se alguna sortida contra el «projecte de construcció nacional» de l'anomenada Generació dels 70, hereva en part de Trencavel. Una qüestió formal que pot resultar incòmoda en la lectura del seu article –i en algun altre– és el manteniment de fórmules de transcripció propis d'una comunicació oral, que deixen traslluir el trasllat directe del text a les planes del recull. Pot tractar-se d'una opció expressa editorial –o de l'autor– per atorgar un efecte de realitat, de *happening* discursiu, al procés d'assimilació del text per la vista, procés dislocat sempre respecte del moment de presentació al seminari... En tot cas, aquestes marques desautomatitzen el procés de lectura i, de vegades, lleven l'encís captivador de les argumentacions de determinats articles.

Per la seva banda, Raül-David Martínez Gili, actual delegat de l'Institut Ramon Llull a París, introdueix la revista *Fenici* (1985-1993) com a objecte d'estudi, per tal d'acostar-se a la penetració de les propostes post-modernes i neoromàntiques, que semblen una sortida a certes dicotomies prèvies en el món de l'art pensat, vàlida també per a la construcció del «discurs de l'heterogeneïtat propi de l'època». És a dir, Martínez Gili, partint d'una orientació analítica que evoca un pensament foucaultia molt ben paït, posa sobre la taula les possibilitats de recepció d'una publicació periòdica com *Fenici* en el context d'idees, codis, pràctiques culturals en què es constitueixen una mena nova de subjecte, també gràcies a la revista.

En canvi, l'aportació de Mercè Picornell ens retorna a l'àmbit de la Transició, amb un ambiciós títol que es perfila mercès a un arrauat subítol: «Deconstruint Franco: el carnaval utòpic de la Transició». En efecte, el text no pretén realitzar una anàlisi minuciosament contemporània de la figura del dictador, assumida com a objecta ja de bon començament, sinó que es dedica a disseccionar «alguns productes (més o menys) contraculturals entorn de la mort de Franco i de la celebració festiva del final de la dictadura». A través d'un estudi

metòdic i rigorós de diverses lectures paròdiques de la mort de Franco, de la dimensió política que s'atribueix a la festa popular i de determinats conflictes en la reinstauració del carnaval, es qüestionen els límits de la «normalitat», les visions interessades de la Transició i l'abast del concepte mateix de subversió en l'àmbit de la cultura «alternativa». L'autora arriba a conclusions realment interessants que, al meu parer, poden marcar les bases per a investigacions posteriors sobre la cultura catalana de la Transició i l'inici democràtic, tant la considerada subversiva com aquella més propera ideològicament a les institucions oficials o als corrents majoritaris. Especialment recomanables són les reflexions a l'entorn de les transferències simbòliques que es poden realitzar des de la visió conceptualitzada del carnestoltes envers l'àmbit polític i cultural (i viceversa), així com també a l'entorn del desencant davant els resultats de la Transició.

Possiblement, els estudis de Martínez Gili i de Picornell, malgrat les diferències temàtiques, s'igualen en la seva configuració com a anàlisis plenament integrades en l'espai dels estudis culturals, tan i tan promoguts en el món anglosaxó. I ho fan amb intel·ligència i passió per la idea: el pensament hi és cervell, i la literatura (o les poètiques), un dels variats nodes de la xarxa neuronal, diríem. Margalida Pons, en un article que ofereix una aproximació als temes de l'abjecció i del plaer sàdic inscrits en obres de formats i autors diversos, també atraca en aquest port, encara que una bona part de la seva reflexió es fonamenti en textos literaris d'autors com Josep Albertí, Biel Mesquida o Joan Palou. De fet, Pons s'ha dedicat a l'elaboració i a l'edició d'un nombre gens menyspreable de monografies i llibres acadèmics sobre la poesia mallorquina de la modernitat, abraçant els gèneres i estils més variats. Així, doncs, mitjançant un aparell bibliogràfic que alterna els clàssics dels estudis sobre el sadisme i l'abjecció de Barthes, Kristeva o Deleuze amb innovadors estudis que tracten el cos i l'experiència artística, Pons aprofundeix en el tractament del cos humà en diverses obres poètiques i d'art conceptual dels anys 70 i 80 que rebutgen la simple representació, tot parant esment a l'intent de reivindicació positiva del discurs sadià i l'associació de la persona i la màquina, el *cyborg* del discurs feminista de Haraway. Precisament, Pons invoca

el cos femení com «el gran absent, o potser el gran ocult, del discurs literari experimental català dels setanta». Per la seva singularitat, en efecte, solament en un racó pot ressonar la lluna il·luminadora de la poesia de la primera Marçal, que s'abeura tant de la lírica popular com de les tradicions cultes i avantguardistes catalanes. I és que una bona part del pensament feminista contemporani ha caminat en la mateixa línia que l'article de l'autora (tot i que aquest no s'hi hagi d'encasellar), és a dir, vers el qüestionament del sistema de valors de la raó i la denúncia d'un binarisme conceptual ment/ cos immutable.

L'article que segurament es troba més immers en l'actualitat ens parla d'una exposició que va tenir lloc ara fa quasi 23 anys. La qualitat d'estar a *la page* li atorga no pas la tinta del volum sinó un dels protagonistes de l'exposició tractada, Miquel Barceló, que és en si mateix, vulguem-ho o no, actualitat. Hem de recular en el temps, deixant enrere les experimentacions a la Seu de Mallorca i la tasca pictòrica a la cúpula del Palau de les Nacions de Ginebra, per retrobar, de la mà de l'autora de l'article, Maria Muntaner, la mostra «Cadaverina 15», descrita com una «metamorfosi matèrica i textual» que «atempta directament contra la placidesa de l'art». El contrast amb l'actualitat és evident, de la mateixa manera que es fa *evident* en el text la coautoría de l'exposició amb Josep Albertí –que Barceló continua negant–, confirmada amb la inclusió en l'apèndix dels plafons de «Cadaverina 15» que duen els textos del poeta gabellí. De fet, l'autora de l'estudi detalla amb força professionalitat i amb l'objectivitat justa les circumstàncies que van envoltar i condicionar l'esdeveniment artístic, com ara les propostes estètiques i existencials dels artistes esmentats o la seva pertinença al col·lectiu Taller Llnàtic. Muntaner també inscriu les possibles interpretacions de l'exposició en el context coetani de l'art avantguardista, i en especial la contraposa a les propostes de l'obra d'Antoni Tàpies. Sigui com vulgui, l'actualitat (i la polèmica) està servida mercès a una mostra de l'activitat artística de Barceló entre el 1973 i el 1982, que començà l'estiu del 2009 a Palma, i que arribarà a Barcelona aquest estiu.

Gràcies a la prosa elegant i llegidora de Montserrat Lunati arribem a un altre personatge prou mediàtic, Quim Monzó, amb un estudi que, d'una

banda, col·labora en l'amplitud de mires de *Poètiques de ruptura*, atès el succés indiscutible de l'autor, que se situa al centre mateix del sistema literari català, i, de l'altra, aporta una actitud davant Monzó ben diferent de la tradicional i simplista, que el redueix gairebé a un estupend humorista de la ploma. Lunati, que ja havia publicat anteriorment treballs sobre l'obra de l'escriptor barceloní, redacta amb una claredat expositiva «britànica», sempre d'agrair, i construeix un discurs del tot coherent per tal d'establir que l'escriptura de Monzó «no ha deixat mai de ser “experimental”», malgrat la diferència aparent que puguem observar entre les dues obres primerenques de final dels 70 i la contística posterior que s'ha anat reeditant. D'aquesta manera, a causa de l'ús continuat d'estratègies iròniques anti-realistes que els seus lectors i lectores ja hauríem assimilat, Monzó entronca amb la tradició ironista catalana del Grup de Sabadell, de la primera Rodoreda i (es podria afegir, des de la banda rural) de Girbal Jaume. Lunati, finalment, manlleva la visió benjaminiana del *flâneur* i certes propostes d'Slavoj i-fek i d'altres pensadors contemporanis a fi de configurar una anàlisi interessant del narrador i de la Barcelona que apareixen a l'aplec d'articles de Monzó *Catorze ciutats comptant-hi Brooklyn* (2004).

La tornada a Mallorca la realitzem en un vaixell que pilota Xavier Barceló i que evoca el conte popular d'*El castell d'Iràs i no Tornaràs*. Es tracta, evidentment, de la novel·la de la manacorina Maria Antònia Oliver *El vaixell d'Iràs i no Tornaràs* (1976), que l'autor de l'estudi ens situa de manera molt escaient en l'àmbit de l'experimentació narrativa dels anys 70, tot afirmant que hi conflueixen «realitats textuais paral·leles: del jo, del fantàstic, meravellós, de l'estrany, de l'eròtic, etc.» Barceló empra fonamentalment (i de manera més o menys explícita) les propostes bakhtinianes de xoc de discursos, gèneres i cronòtops, amb co-neixement de causa i eficaçment, car assoleix significacions textuais que donen sentit(s) a l'enigmàtica obra d'Oliver. De fons apareixen idees foucaultianes que ajuden a conformar la lectura dels dispositius de poder que es reproduïen al text novel·lesc: el desafiament a l'autoritat per part dels viatgers, que no podem deixar d'identificar amb aquell jovent que havia crescut desconcertat pel sotmetiment absurd al jou franquista, esquarterat i podrit com una «cadaverina».

I a Mallorca ens quedem, amb Josep-Anton Fernández, que ens duu a un paratge ben trobat per l'escriptor Biel Mesquida, *El bell país on els homes desitgen els homes*. Aquest *locus* d'interacció homosexual esdevé llibre de poesia pel poder creador de Mesquida, que no sols s'ha dedicat a la narrativa, com és sabut. Fernández, màxim especialista en estudis de gènere en l'àmbit catalanoparlant, va contribuir destacadament a la difusió acadèmica d'aquestes propostes teòriques mitjançant *El Gai Saber* (Llibres de l'Índex, 2000), el primer estudi introductori i *reader* d'estudis gais i lèsbics en català. En l'article a *Poètiques de ruptura*, Fernández parteix de les teories revolucionàries del moviment gai més conscienciat i les vincula amb l'obra esmentada de Mesquida, «d'elevat contingut homoeròtic». El mateix investigador ens informa que aquesta característica temàtica pateix l'emascarament per part d'algú tan poc sospitos de censures d'aquesta mena com Jordi Llovet, l'autor de la introducció, sobre qui ironitza per haver aconseguit no esmentar-hi «ni una sola vegada en quinze pàgines les paraules “homosexual” o “gai”». Fernández, però, va força més enllà de la mera denúncia de discriminació, i desenvolupa un productiu ensablage de teoria *queer* i pràctica poètica en què destaca la implicació de les teories de Lee Edelman sobre les possibles relacions entre la pulsio de mort, l'homofòbia i l'homosexualitat, les quals són enllaçades per l'investigador català amb la insistència en l'epitafi i la mortalitat dins el recull poètic de Mesquida, alhora que insta a llegir-lo en l'àmbit d'una ètica generosa, que porti a la imaginació de noves formes de ser i d'estar.

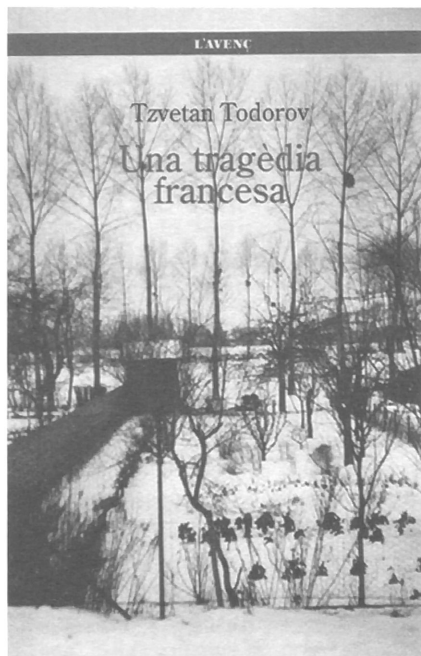
Tanca el volum una taula rodona entre crítics i creadors vinculats a l'època d'eclosió del textualisme als Països Catalans: Carles Hac Mor, Biel Mesquida, Antoni Munné-Jordà i Oriol Pi de Cabanyes, sota la correcta batuta moderadora de Damià Pons. Tot i que no es tracta d'un apartat breu, la conversa resulta tan gratificant, viva i –dins les convencions imaginables– sincera, que al final el debat resta curt per als assedegats d'un contacte més directe amb els protagonistes dels fets, que a més van ser ben seleccionats, car representen postures molt diverses, o fins i tot oposades, del moviment artístic en qüestió. Mesquida és qui realitza les asseveracions més sensacionalistes («la literatura va dirigida cap a

l'abisme», «el català de vegades és massa complicat. Estic contra els filòlegs i gramàtics»), alhora que s'alça com un ferm valedor de l'hipertext: «aquest és el futur, la catòsfera, aquesta nació catalana a Internet que és riquíssima». Amb tot, cal advertir que l'interès –i a voltes la tensió– és present en gairebé totes les intervencions transcrits. A més, al final del llibre s'adjunten unes dades curriculars breus dels autors i autores que hi han col·laborat, apartat molt útil i recomanable (també per a aquells que es dediquen a l'edició d'aquesta mena d'embalums textuais).

Els aspectes positius del volum, en són molts, i en aquestes ratlles s'ha intentat reflectir-ne els més importants. Com bé advertia Josep-Anton Fernández al seu article, un dels paranyes que cal evitar a tota costa quan s'investiguen fenòmens com el moviment textualista català no és altre que «l'arqueologia literària, en la millor tradició filològica». El volum que aquí s'analiza no cau en cap moment en aquest reduccionisme positivista, sinó que es fonamenta en reflexions que sorgeixen, això sí, de «la pedra picada» en arxius, biblioteques, entrevistes, etc. Tanmateix, pot semblar qüestionable la publicació d'un treball sobre la literatura de Mesquida i Altaió que en bona part constitueix la traducció d'un article previ publicat en castellà, alhora que la part «nova» del text és bastant més breu i deixa un regust hagiogràfic, en què, sortosament, no cau la majoria de la resta de *Poètiques de ruptura*. Alhora, també poden decebre textos com «Les poètiques de l'antipoeta» que, malgrat l'interès innegable de l'aplicació didàctica de poemes experimentals que s'hi esmenta, ens fa la malapassada d'oferir un estudi ben poc cohesionat i encallat en llargues citacions alienes, és a dir, no és ni carn ni peix: ni una teorització de mínims útil com a aplicació didàctica ni un estudi veritablement aprofundit sobre la problemàtica proposada en el mateix estudi. Sigui com vulgui, caldria felicitar els i les editors/ es del volum, ja que han contribuït molt notablement a l'avenç d'aquesta nostra cultura, que, malauradament, tira endavant amb més il·lusions que triomfs. Ara bé, no és cada il·lusió una petita victòria? L'aventura i la força que no defalleix continua. ■

Alfons Gregori i Gomis

Entre la resistència i la col·laboració

Tzvetan TODOROV. *Una tragèdia francesa*. Barcelona: L'Avenç, 2009, 155 p.

La resistència contra l'ocupació nazi conforma un mite col·lectiu estès entre els francesos de la segona meitat del segle XX. Generalment la figura de Charles de Gaulle s'ha presentat com la personificació del moviment i la seva crida radiofònica del 18 de juny del 1940, per a continuar la Guerra, es considera el començament de la França lliure. També ha passat a la història el general Leclerc i la seva lluita a les possessions colonials o el quasi autoalliberament de París el 26 d'agost del 1944, celebrat de llavors ençà anualment.

Però, des de les darreres dècades del segle passat, s'han portat a terme diversos estudis històrics amb l'objectiu d'atribuir al moviment de resistència francès el seu rol exacte. Aquests treballs cerquen fugir de tòpics i concretar la importància i

actuació dels resistents en la derrota alemanya. La qüestió dels col·laboracionistes també ha estat treta a la llum pública pels estudiosos com a part essencial del període. Mirar-se al mirall del passat és sempre polèmic perquè surt de la història oficial (i nacional) basada en commemoracions i homenatges als vencedors.

Una tragèdia francesa (1994) de Tzvetan Todorov es podria incloure dins aquesta línia d'estudi desmitificador del període. L'autor francès, però d'origen búlgar, ens presenta com a escenari una localitat del Berry on discorren les històries dels personatges depenent de si formen part dels maquis resistents, de la milícia col·laboracionista, de l'exèrcit alemany o de la població civil. El nus de la trama és la guerra civil que s'entaula entre maquis i milicians coincidint amb el desembarcament dels aliats a Normandia. Todorov posa el focus sobre uns esdeveniments locals per exemplificar la situació que vivia França l'estiu del 1944, però també emet un judici moral sobre els comportaments de les persones implicades en aquells moments crítics.

El detonant de les hostilitats entre la guerrilla resistent i els paramilitars de la milícia fou el desembarcament de les tropes anglonord-americanes al continent. A partir de llavors se succeeixen els elements que identifiquen les guerres entre veïnats. Les represàlies a civils, la presa d'hostatges, les delacions, els canvis de bàndol o les venjances soterrades varen ser actituds que propiciaren una situació confusa i en les quals el front no era clar.

La relació entre les dues parts bel·ligerants basculava entre dos projectes polítics irreconciliables i la convicció no sempre acceptada de ser paisans. La resistència era un garbuix de forces en què convivia des de nacionalistes recalcitrants fins a comunistes. Aquesta dualitat i la inexperiència dels combatents just incorporats suposaven llurs principals febleses. Per la seva banda, els milicians

a les ordres del règim de Vichy lluitaven per consolidar un estat feixista a França. Dins llur pensament, els comunistes i els jueus eren elements que s'havien d'eliminar perquè no tenien lloc dins la societat que esperaven construir.

Contràriament, el patriotisme era un dels punts de trobada entre maquis i col·laboracionistes encara que partien de concepcions diferents. Els resistents pensaven fermament que ells mateixos tenien el deure d'alliberar França sense esperar l'ajuda dels aliats estrangers. Aquesta convicció fregava el messianisme i, com mostra el text, portà conseqüències no previstes. En canvi, els milicians també actuaven a favor del país. Per ells no existia cap contradicció en acceptar l'ajuda alemanya per portar a terme llur programa. Bé que els resistents eren ajudats pels anglonord-americanes, també estrangers.

La violència també és un fil conductor que uneix els dos principals grups actius de la tragèdia. La proximitat entre els dos camps deixa la porta oberta a les accions més acarnissades i també als gestos més nobles. En el llibre de Todorov són els maquis qui en surten amb una imatge més tocada; en ocasions les circumstàncies els obligaren a fer matances sobre la marxa o assassinats selectius fora de qualsevol objectivitat militar. En aquest sentit, els milicians s'escudaren en l'exèrcit alemany perquè els fes la feina bruta. Podien amenaçar, empresonar i fins i tot fer simulacres d'afusellaments, però sempre era l'exèrcit ocupant qui hi tenia la darrera paraula.

Perquè, en aquesta història, les tropes nazis es mantingueren a l'expectativa en els moments inicials. Però reaparegueren quan es parlà de destruir una ciutat o capturar jueus. L'obsessió malaltissa contra aquest poble no tenia aturador i s'utilitzà com una venjança per les baixes provocades des de les files contràries. Les ràtzies contra jueus refugiats que després eren llençats dins pous rurals recorda tant altres episodis de la contemporaneïtat que ens fan pensar en pautes de comportament característiques.

I enmig de tothom, la gent del carrer. El poble francès tal volta podia guardar simpaties a uns i odís als altres. Però pateix les conseqüències de les decisions de tots. Després de més de cinc anys de conflicte i quatre d'ocupació, la Guerra semblava allunyada al front oriental.

Quan la presència alemanya sembla arribar a la fi pel desembarcament sorgí l'enfrontament davant de casa entre els mateixos compatriotes. L'actitud d'aquest grup vers els esdeveniments sempre anava a favor de salvar la vida dels ciutadans inno- cents. En la tasca s'hi impliquen les institucions municipals i fins i tot

les eclesiàstiques. Són els únics que en tenen cura.

La tragèdia francesa ocorreguda entre una ciutat de províncies i la ruralia francesa no és només una petita joia d'estudi històric local. Les misèries i nobleses que relata no són exclusives de l'estiu del 1944 al Berry. Encara que sembli tòpic, els exemples

explicats per Todorov cerquen uni- versalitzar-se a tot lloc i moment. L'element moralitzador que exposa el relat ens hauria de fer reflexionar sobre la nostra actitud davant situa- cions semblants. Perquè tots som de terra, i terrefam. ■

Gabriel Mayol

Acariciant la quimera

La noia dels ulls d'or és la tercera part de la *Història dels tretze*, una trilogia d'escenes pari- senques d'Honoré de Balzac. El Pa- rís que trobem en aquesta *nouvelle* —juntament amb *Sarrasine* i *L'obra mestra desconeguda*, una de les més aconseguides del seu llegat—, vist a través d'una empenta balzaquiana molt virulenta, ens és mostrat com una mena d'infern, un encreua- ment de passions desfermades que intenten d'imposar-se les unes a les altres en un batibull sense fi: «A París tot fumeja, tot s'encén, tot brilla, tot bull, tot crema, s'evapora, s'esvaeix, es torna a encendre, espurneja, espetega i es consumeix. No hi ha hagut mai enlloc cap vida que hagi estat més ar- dent, ni més dolorosa.» La noia dels ulls d'or ens presenta un Balzac menys realista, molt més arrauxat i líric en el desplegament d'aquesta estranya història d'amor apassionat i ple de turment. Edicions 1984 ja ens havia donat la traducció de *Fer- ragus*, la primera part de la trilogia poblada per la societat secreta dels Dévorants, i ara ens en dona la dar- rera amb aquest relat breu i excep- cional. Tan sols ens manca la versió catalana de *La duquessa de Lan- geais*, de la qual es va poder veure una bona adaptació fílmica, *Ne touchez pas la hache*, de Jacques Ri- vette, una de les darreres actuacions de Guillaume Depardieu. La noia dels ulls d'or és una història sobre l'or, el poder i el plaer, vistos a través d'una prosa ampul·losa i penetrant, en què Balzac va deixar anar el ta-

lent més ardorós i líric. El mestre dedica gairebé les trenta primeres planes del relat a parlar de París, de les passions que agiten els homes i les dones que habiten la gran Babilònia moderna, i els diferents ambients que sovintegen, els quals els deformen o engrandeixen: des de «les exhalacions pútrides dels patis» fins als «palaus amb jardí, a la gent rica, ociosa, feliç, que viu de renda». És així, descendint gradualment, com Balzac s'acosta al dandi immoral i ferotge Henri de Marsay, un dels tret- ze Dévorants, que cau sota l'embruix dels ulls daurats de Paquita Valdés durant una passejada per les Tulleries. De Marsay —talment Rastignac, Ru- dempré o Vautrin— és un dels molts transsumptes que Balzac va fer seus a *La Comèdia humana*, l'encarnació del petimetre cínic i libidinós, narcis- sta i aprofitat, però molt lúcida a l'hora de detectar els mecanismes íntims que mouen els fils de les rela- cions: no debades es defineix a si mateix com «un professor d'eco- nomia social»; les arengues i dictà- mens que De Marsay fa sobre la so- cietat parisenc a al seu criat són un dels punts forts del relat, i en boca seva trobem frases com aquesta: «hi ha un llibre horrible, fastigós, truculent, corruptor, sempre obert, que ningú no tancarà mai, el gran llibre del món...» El misteri se'ns presenta en una es- tructura narrativa molt recurrent en Balzac, sobretot en les narracions més breus: el relat enquadrat; en primer lloc se'ns presenta una situa- ció misteriosa i aparentment opaca,

Honoré de BALZAC. *La noia dels ulls d'or*. Barcelona: Edicions de 1984, 123 p.

i després un descobriment fatal i tràgic que resol el dilema dels per- sonatges i tanca el cercle de l'enig- ma. Aquí trobem la noia dels ulls d'or, Paquita, que està permanent- ment reclosa en un palau, sota la custòdia dels criats i sequaços del marquès de Sant-Réal. A poc a poc, però, anirem atracant-nos a la bella noia, i descobrirem els secrets volup- tuosos de la seva forçosa reclusió. Novel·la del secret, de l'aventura, de la voluptuositat que brolla del miste- ri, *La noia dels ulls d'or* té un inici digne del Dant, com va escriure Hu- go von Hofmannsthal, i un final a l'alçada dels millors relats de *Les mil i una nits*. La traducció de Jordi Ra- ventós és excel·lent, sap recrear en llengua catalana la prosa impetuosa i plena de fúria de l'original. ■

Melcior Comes

Una partida de pòquer

Després de la seva meritòria obra sobre *La Guerra Civil a Mallorca*, l'autor publica aquest llibre sobre Menorca, tan semblant i tan distinta a l'illa major i de circumstàncies contraposades durant la Guerra Civil. Encetada quan les tensions internacionals bullien a Europa, encara que ni Hitler ni Stalin no sentien el menor desig pels afers de la Mediterrània, perquè llurs preocupacions, en aquell moment, es concretaven a Polònia i l'Europa oriental.

Les qüestions estratègiques en aquesta regió del sud europeu inquietaven sobretot França, per temor que un règim parafeixista a l'Estat espanyol completés l'amenaçador front antifrançès d'Alemanya i Itàlia. Mussolini, per la seva banda, festejava els governs de Londres, intentant que reconeguessin la sobirania italiana sobre Abissínia, mentre mantenia l'enfrontament amb França, el seu rival més evident. Itàlia comptava amb una nodrida aviació, però mancava de portaavions, de manera que desitjava establir una base a les Illes que li permetés de dominar la Mediterrània occidental, la costa sud-francesa i, sobretot, oferís la possibilitat de tallar un dia les rutes marítimes entre el nord d'Àfrica i Marsella, per on arribarien els homes i recursos colonials en cas de guerra europea.

En esclatar el conflicte espanyol, Mussolini va albirar la possibilitat d'intervenir, guanyar la guerra pel seu compte i establir a Espanya una mena de protectorat polític. Fins a l'extrem que va enviar a Cadis tot un cos d'exèrcit, el CVT, sense que Franco li ho hagués demanat. L'intent d'establir el feixisme italià a Espanya només va funcionar a Mallorca i durant uns quants mesos, perquè els militars revoltats no van admetre la competència dels polítics, fossin qui fossin. Després de la batalla de Guadalajara, el març del

1937, el projecte de Mussolini per a Espanya va restar desarborat i Franco va controlar la marxa militar i política de la guerra. El manteniment a Mallorca d'una base italiana *sine die*, en previsió de la guerra europea, va perdre totes les possibilitats.

Una altra cosa era Menorca, on els republicans es van mantenir durant tota la guerra. Pels italians, no semblava desgavellat pensar que, si assolien la rendició de l'illa menor, allí hi podrien establir la tan desitjada base. Mentre que el port de Maó permetia d'albergar tota una esquadra, l'illa només comptava amb una pista aèria de terra construïda pels republicans que, en poc temps, els italians podrien transformar en un aeròdrom adequat per als aparells de l'època.

En aquest l'ambient situa Massot la seva investigació i la converteix en un llibre aclaridor, basat en una tècnica historiogràfica depurada i una àmplia documentació en gran part inèdita. Revela les cavil·lacions de l'Estat Major de Palma sobre l'illa rival, que va planejar atacar, sense gosar mai d'intentar-ho. Mentre els militars acumulaven informació, no sempre fidedigna, els serveis secrets italians i britànics es movien a l'ombra. Perquè Londres encenia una candela a Déu i una altra, al diable; intentava captar Mussolini per deslligar-lo de Hitler, mentre posava pedres en els seus camins imperials, el principal dels quals era la Mediterrània occidental, on la *Royal Navy* es movia entre Gibraltar i Malta, incòmoda per la creixent presència naval i aèria italiana.

Al centre de les maquinacions angloitalianes hi havia Menorca, ben artillada, greument desabastida de queviures i aïllada de l'Espanya republicana. Era una fruita madura a punt de caure a terra, però la proverbial lentitud estratègica de Franco retardava una decisió que

BIBLIOTECA
SERRA
D'ORMenorca dins el domini
mediterrani (1936-1939)

JOSEP MASSOT I MUNTANER

Publicacions de l'Abadia de Montserrat

Josep MASSOT I MUNTANER, *Menorca dins el domini mediterrani (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2009, 242 p.

l'audàcia dels italians podia precipitar. Aquest era el principal neguit del cònsul de Sa Majestat britànica a Mallorca, disposat a desenvolupar una jugada que desbanqués Mussolini. Mentrestant, l'Estat Major republicà de Maó temia un desembarcament en força dels franquistes mallorquins.

Finalment, la capitulació de Menorca es va produir entre un cúmul de maniobres, malentesos i falses veritats, manipulades pels anglesos. Fins que, en comprendre que havien restat fora del tauler, els italians van reaccionar amb un atac de ràbia, bombardejant Menorca quan ja s'havia rendit.

L'autor anomena a aquesta situació d'embolic internacional «el domini mediterrani». Situats a les metàfores ludòpates, també podria comparar-se amb una partida de pòquer, en què el cinisme, l'audàcia i els fanals decidien el joc. La vivesa i interès dels textos de Massot fan apassionant la lectura d'aquest llibre, revelador d'un aspecte ignorat de la Guerra Civil, tan publicada, tan mal coneguda i, sobretot, tan mal entesa.

Gabriel Cardona

Miami

t'espera amb AirEuropa.
5 vols setmanals.

Reserves:
902 401 501

www.aireuropa.com

a la teva Agència de Viatges

escriptor
ny escriptor
brade l'an
el'an any esc

2010

Carme
Riera

www.escriptordelany.com

Foment
de la lectura

GOVERN
de les ILLES
BALEARS

www.illesbalears.cat

Conselleria
d'Educació i Cultura